

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година I књига I свеска III септембар 2005

Тра̄

Часопис за књижевност, уметност и културу

Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милорад Мартиновић

Главни и одговорни уредник

Ђорђо Сладоје

Уредничкӣво

Небојша Деветак (оперативни уредник), Бранислав Зубовић (технички уредник), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момир Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи, Емсура Хамзић, Никола Шанта, Светислав Шљукић

Адреса

Маршала Тита 87

Врбас

Тел/факс +381 (21) 794-640

е-mail: biblvrbas@ptt.yu

Штампана

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

500 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.

Рукописи се не враћју.

Вињетне: Владимир Ерић, акад. сликар, (www.artitall.biz)

САДРЖАЈ

шраг̃ њоезије

<i>Рајко Пејиров НОГО</i>	5
<i>Миодраг̃ РАИЧЕВИЋ</i>	15
<i>Ранко ПАВЛОВИЋ</i>	20
<i>Радомир МИЋУНОВИЋ</i>	23
<i>Живорад ЂОРЂЕВИЋ</i>	27
<i>Драг̃ица СТОЈАНОВИЋ</i>	31
<i>Мирослав АЛЕКСИЋ</i>	35

шраг̃ њрозе

<i>Дара СЕКУЛИЋ</i>	37
<i>Миленко ПАЈИЋ</i>	45
<i>Фрања ПЕТРИНОВИЋ</i>	55
<i>Дејан ВУКИЋЕВИЋ</i>	60

шраг̃ разг̃овора

<i>Драг̃ослав МИХАИЛОВИЋ</i>	63
------------------------------------	----

шраг̃ на шраг̃у

<i>Радомир В. ИВАНОВИЋ</i>	71
<i>Бранко СТОЈАНОВИЋ</i>	79

шраг̃ друг̃их

<i>Александар Александрович БЛОК</i>	99
<i>Ана АХМАТОВА</i>	107
<i>Ојџо ФЕЊВЕШИ</i>	109
<i>Булајџ ОКУЦАВА</i>	112

шраг̃ сећања

<i>Миро ВУКСАНОВИЋ</i>	118
------------------------------	-----

шраг шона

Свейислав БОЖИЋ.....121

шраг на йлаину

Мирослав РАДОЊИЋ.....128

шраг шалије

Гојко ШАНТИЋ.....131

шраг ишчийавања

Свейозар КОЉЕВИЋ.....134

Сйојан ЂОРЂИЋ.....137

Слађана ИЛИЋ.....142

Милан НЕНАДИЋ.....146

Даница АНДРЕЈЕВИЋ.....149

Небојша ДЕВЕТАК.....154

Бранислав ЗУБОВИЋ.....157

шраг наслеђа

Михајло ФЕЈСА.....160

Рајко Петров НОГО

ЈЕЧАМ И КАЛОПЕР

ГЛОСА

*СТВАРНА ЈЕ ТЕК ЉУБАВ
БЕДЕ И НЕБЕСА*

Ту ничега нема Све је измишљено
Стварна је тек љубав беде и небеса
Голотрба деца у пласт слажу сено
Сузно коњско око ни муве не стреса

Ситан бисер змије низ откос потече
Јастреб зацијука И вране у низу
Сиромаштво свето О убого вече
Ако игде овде ви сте богу близу

Ако игде овде привиђења треба
Клисуре и кланци Зими вуци вију
И орлови сури краду богу дане

Зулуми детињства На сред ведра неба
Кроз облак прогони танку бедевију
Са загорја ломна љутица богдане

ДРУГА СТРОФА

Наша мајка је у сјенци. Не видимо јој лице. Само руке.

Нисмо видјели ни кад је цијеђу косу измила. Сада се коштаном чешљем чешља. И сплиће плетенице. Нови ће рубац убрадити. И нас ће окупати. И у чисте кошуљице обући. Пешо се обријао. Лак је. Тих. И свечан. Твориза вратима. И у небо загледа. Одоцњесмо. Дрињаци су на Бабину греду замакли. Напољу на јабуке мирише. На петроваче. Идемо цркви.

До цркве има попоћи. И цестом и пречицом. Лако је коњанику. Има коња. И узду. И узенгије. И седло. И бисаге. И у бисагама пљоску ракије. На Меким брдима, шаљивџија, пљоску и нама пружа. Пини, жгољави. Да нарастеш. Пинеш. И чекаш да нарастеш. А срце, лупа ли, лупа. И врућина те обузима.

Јелашачко се поље шарени. Од коња и од људи. Шарене се крти штапићи бомбона. Карамеле. Карике на марике. За непце штипа шабеса. Ко набије, тај добије. Чепукају бијесни коњи. Гриве им окићене. Узде им врат затежу. Ено Спасоја. Заврату устакао. Сњијезну кошуљу грбу обукао. Је ли у сватове или у пјесму кренуо. Ни у пјесму, ни у сватове. Већ на коњске трке, делијо.

Мили Боже, хоће ли Турци оздо из Борча издигнути. И из Јечменога дола Умљаци.

Гдје су сад оне руже што рано руде да из запучка миришу.

Шта ти оно брат ради у автовини. Препишава је. И након пишања се стреса. Са Дерепом се домунђава. Наквом се боцом заметнули, па пријете. За мајкину се котулу држиш. Нек ако смију дођу.

Ко од нас познаје свога брата.

Онда смо нашли краљевац. Припучио се за земљу, крпељ. Можеш му круну, крак по крак, голим прстима ољуштити. Не боца. Није за јело. Још је млијечан и млад. Кад зрене, бодље му се уостре, краци стврдну, полегну и кутијицу заклопе. Шта ли је: корњачица, жежић, шарен, бакренкаст опнокрилац, или на ливади заборављен биљни краљевић, кога су у земљу утјерали, па му отуда тек круна вири. Најбоље ти је да га ногама поткопаш, рукама круну отклопиш и зубима рскаш тврд и сочан корјенак – са дуњом помијешан шумљачки краставац.

У Јажићима је пилана. Цапином холцају балване. У лежиште, па под гатер. Тестерају треницу. И унакрст слажу. А пилотина златна пада доли.

У Јажићима је продавница. Нама најближа. Да купиш гас за лампу. Шећер и со. За фењер петролеј. Влачези, кламфе, коњска орма. Цвеке за кундуре. Бјецкају огледалца. Између потковица и чавала медањаци. Суве смокве у брашну. Од плаве галице боле очи. Урме. Гурабије. Нишадор. Ту понестаје даха. Кад преко прага искрочиш, побјегао си из зиндана.

Онај се Фехимов у Зору загледао. У Шкркареву. Мешчини и она у њ. Не слажу им се вјере. Нема од тога ништа. Има, има. Има пилана. У пилани је спас. Ако буде стани-пани, нека раде на пилани. Спасом је пропаст почела.

У Понорима је касарна. Зеленгора се свезала за Поноре. И горе за Везац. Ту ти је служити најтеже. Ту хаубице извезу. Убаце. Зачепе уши. Па грувају у Ручник. Овдје рат није завршен. Какав рат – то су маневри.

Овуда вазда хујом хује жице на бандерама. Гласове чујеш, а шта роминцају, не можеш да разабереш. Када чашице порцеланске каменом погодиш, зачућеш цингл-цангл. Онда зову телеграфисту. Назује дуге гвоздене канџе. Опкочи бандеру. Скаредник. Попне се на врх. Чашице промијени. И дуго слуша. Уво му се шири и расте у лист репуха. Када на ту репушину натакне наушник, може и мисао да ти чује. Што моју. Од мене нема шта чути. Ено му Шипчића и Матовића. И Павловића са Златног Бора. Нека прислушне, ако смије, шта из бајти четници краљу поручују.

То што се зове Варош, то ти је Караула. Она на брду. Неко је некада некога овуда гонио. Тај што га гоне, уморио се. Засјео у бусију. Дочекао. Побео. И ту, ни тамо ни овамо, остануо. Онда то у обичај увео. Да плијени. Да малту метне. Да царини. Ко хоће Дрини, јали Неретви, овуда мора проћи. И дати ујам. Овдје је Богдан Рељу и Милоша свезао. А Марка препануо. Сем Богданове куле, цркве и карауле, све је ту привремено. Како је ко допртљао, може и отпртљати, без штете и за кога.

Шта видиш, ако обурване Богданове дворе не видиш. Слушај шта Мито прича, па ћеш их угледати. Нема ти овдје нико да није са Косова. Или из Црне Горе. А то је исто. И прије Косова – од тога Љутице Богдана. Да Богданове куле нема, рашта би Загорани били поносити. И задрти. С Богданом су, на овим висинама, од других Богу ближе. Кула је у пјесми, а кућиште куле у Миховини. Онђе на оној омеђини. Тачка.

Кад смо се доселили, овдје смо останули, јер

нико други не шће. Зато нам је и јунак обашка. Не јаше коња, већ Танку Бедевију. И не бије се с Турцима, већ са својима. То нам је од њега остануло. Бољи су припали бољима. Нас је једва запао и овај. Срдит и јак на очима.

Нека нам, велиш, Богдана на бедевији, нек је свезао Рељу и Милоша, нека је Марка препануо, али окле нам виногради. Како окле, јадан. Из пјесме, из сјећања, из привиђења. Чокоти су се селили за нама. Да овдје, сем трњина и глогиња, и ми нешто од господштине имамо. Стани, вјерујеш ли ти више својим очима, или пјесмарици и гуслама.

А у Вароши, на ледини, иза тек отворене пекаре, два кола колају. Дјевојке се с момцима надгорњавају. То није пјесма, већ неки отегнути јаук. Поруга пркосом опшивена. Ево да вам кажемо шта о вама мислимо док смо још пред удајом. Пред женидбом. Док још можемо. Да ме просиш, не бих пошла за те. Да с' ожениш, бих се отровала. Ожениће их, да не пјевају. Удаће их, да се не гиздају.

Данас ћемо, богами, још некога женити. Када те оженимо, бићеш го. И сам. И нико ти не може помоћи. То тебе задиркују. Тебе хоће да жене. Испросили ти дјевојку. Крупну, прсату. Она пристала. Загонетно се смјешка. И за руке те држи. Само да нађемо дјевера. Негдје нам се Радован загубио. Хоћете ли у цркви или у општини вјенчање. У општини, ако сте за данашњицу. Сав у сузама, у страху од вјенчања, ђувегију, једва си се цури из руку истргнуо. И умијешао се међ Каравлахе. У чопору њихове дјеце ни твоји те неће препознати. Нека сад Косом Фалаџића Дерепа жене.

Ех, Каравласи. Мајстори за кашике, ћасе, крављаче, вретена, преслице, пратљаче, шкипове, каце, жбанове и бурила. Покретни, шарени караван. Празник дрвета. Све за сир и кајмак, за кудјељу вуне. За комад јечменице. С вама сам, Каравласи, пред

пекаром, бијели, куповни, с јечменим хљебом смочио. Док тајна крила ширите, док завежљаје пртите, с вама сам се спремао да одбјегнем. Црнпурасти, бркати Каравласи, чијој ли сиротињи сад очи ручним радом радујете.

Нема весеља док се уколице у коло не ухвате. Свирни на усну хармонику. Продувај двојенице. Гле Муктара како на чешаљ свира. И калуђерски поиграва. Миту ђилкоши намигују. Код Мита све је прича и машкара. Око Мита су они с очима на врх главе. Кад пукне небеска соха, небо ће се на нас сручити. Ово је пропаст свијета. Преживјеће онај на чијој се глави капа затекне. Шајкача, шубара, заврата. Фес или французица са громобраном. Ђулах, титовка, качкет. И шеншир, и шеншир. Па ви сад, гологлави, играјте пролете. Нећете. Не можете без Турака, зар. Нема весеља ако се не побијете. Док неком главу не расцопате. Удрите онда ове оздо из Страна. Кад хоће, Срби су, кад неће, нису.

Мили Боже, хоће ли Турци оздо из Борча издигнути. И из Јечменога дола Умљаци.

Мајка нас је тад цркви повукла. Не да нам да Пеша зовемо. Нека га у кафани. Тамо он служи и оченаши. Тамо нафору прима.

На најљепшем мјесту Вароши, на брдашцету под Лелијом, чами сирота црква. Понеко дође цркви, у цркву мало ко. У порти голем јасен. И крст камени у сјенци јасеновој. Уз крст још и јоргован. Зашто нас туга обузима. У цркви црквењак и Шупета шапућу нешто што не разумијемо. Некоме кога не видимо. Шапуће и мајка. Црква је гола. Празна и хладна. До јуче су ту издавали гибиру. Фасунгу дијелили. Али зашто ми брат руку стишће. И главу горе заокреће.

Ко од нас познаје свога брата.

Са обојеног црквеног свода небо се обрушава. По нама капљу звијезде. Је ли пукла соха небеска. Је ли већ пропаст почела.

Док смо у цркви били, у Вароши је пропаст отпочела. Није пукла соха небеска. Али јесу боксери на рукама. Јесу пендреци. У недостатку Турака, побили су се Елези. Са Ковачима из Страна. Ни око чега. Зато што су коње појахали. И ракије попили. И што им се учинило да су неки други, већи и моћнији. Себи су раним јутром међу брдима нарасли. Од сад ће, мој пријашко, уз гусле и о њима пјевати. Ето шта пјесма и ракија могу од људи да учине.

Сад неки леже у јарку. Друге, раскрвављене, с лисицама на рукама проводе. Бого мој, гдје ће их затворити. Затвор је пун четничких јатака. Јатаци су таман толико колико ти и ја. Ко у задругу неће, тај ти је јатак. Ономе Крсту Ногу, кулаку из Шивоља, зубе избило. Заклео се Кузман пред свима да ће од њега Петка Мацана направити. Петко је пуки сиромах. Лако је од Крста Мацана направити. Хајде ти од Петка Крста начини. Ако си Мичурин.

Ћут. Тамо старцима Кузман чупа бркове. Због тога је ономадне у затвору Душан Ђорем на главу са другог спрата скочио. Ноћу га сахранили. Откад то старци руку на себе дижу. Окле скочио. Гурнуло га, јадан. Завежи. Ниједне више. Ако те у бајбок туре, какав ћеш ми изаћи. И кад изађеш, нијеси изашао. Промукао, то Мито, на брисаноме простору, и пита и одговара. Са собом се, мученик, разговара. И Муктар у чешаљ дува. И ситно поиграва.

Ко од нас није остао заувјек заточен у тамници.
Ко од нас није заувјек странац и сам.

Хоћемо кући, хоћемо кући. Хоћемо да и Пешо иде са нама. Ено га на истом мјесту у кафани. Тих.

Свечан. Одсутан. Глув за све ово овамо. – Доћи ће он за нама.

У повратку, кроз Поноре, жице на бандерама злокобно хује. На Јелашачком пољу пусто. Као иза Цигана. На Меким брдима звиждуће аветиња. Кроз Просјеченицу клапће за нама. За јаку пуше. Пирка за врат. На Бабиној греди штекће лисица. У Виловоме брду јоште и сова хукну. Пту-пту-пту, налет те било. У сутон. На Петровдан.

Чим смо преко прага у својскост укрочили, око огњишта попадасмо. У густо мливо присности потопљени, поспасмо обучени.

На незавршеном пласту сламе опет смо прострли покровце. И поњавама се покрили. На гувну спавамо. Мој рођак и ја. Он нешто неразговјетно брбеља. Оглувио сам од ваздуха. Кроз скоро склопљене трепавице паде звијезда. За сламу срастао, потонуо сам на дно пласта. Али неко, сасвим нечујно, подиже пласт. У сну сам, ваљда. Лак. Свјетлошћу окупан. Около пљуште звијезде. Пресјекле су ми дах. Испружених руку брду сам кренуо. За брдом букти хладан пожар. Крај јасена, крај јоргована, укрочио сам у цркву. Сам. Са црквенога свода трепћу исте жућкасте звијезде. Ганут, гушим се у сузама.

Кроз прозор наше собе вири мјесец. Глават. У соби, на подницама, мјесечев жућкаст круг. У кругу, на треношцу, сједи отац. Прогореле му ноге до кољена. Са зида жмирка светац. Отац се час моли, час се на свеца издире. Стар сам. Уморан. Сад им се и мајка разбољела. Ја их немам коме до теби оставити. Претварам се да спавам. По капцима и око срца ми се мрзне снијег. У том сам снијегу заспао.

Падао је крупан, тих, свечан, и на Ђурђевдан, крсну славу Сарића. Када пада снијег, крупан и

свечан, на Ђурђевдан Сарићи дјечи дају ракије, да се веселе, да се румене. Кад си се, миљем преплављен, кући враћао, присан ти је, и свијетао, и шкрипав био снијег по коме си лако газио, топле су ти биле пахуље на трепавицама, које су се, отежале, склапале. Еј ти, радосни, уморни, куд журиш. Види какву сам ти ложницу прострла. Сједи. Прилегни. Одмори се. Ти си наш. И прилегао си у мекан ђурђевски снијег.

Сањаш. Кућа се наслања на цркву. Црква на шуму. Шума на небо. На кући нема врата. У кућу се кроз цркву улази. На цркви врата зазидана.

Сједаш на изваљени стећак. На грчки гроб. Гргоље извори. Удружена, бију сва горска врела Машћа. Разлијевају се и у до стачу.

Сањаш. И у сну ти се спава.

Крај оне куће, до оне цркве, испод оне шуме, под оним небом, Пешов до плави вода. Оздо шикљају вруље. Које је, чије је ово језеро. Модро од неба. Тавно од шуме. До очног бола прозирно.

Однекуд брује звона. И у сну ти се спава.

Мајка те је, радосно заспалог, у последњи час из снијега откопала. Анђели су ти пјевали. И на овом, другом рођењу једва ти је згулила кошуљицу. Био си, веселниче, за снијег прирастао.

Лице наше мајке је у сјенци.

Из тамнице њеног тијела дошли смо у неисказану
и несаопштљиву тамницу овога свијета.

Тамо сад расте зова. Колиба под шиндром твоја
је родна кућа. И шума је твоја. Твоје је и небо. Али
откуда у оном потопу црква.

Умјесто куће које нема и цркве које ту никад није
ни било – шума је црква. И над њом кубе неба. А
докле око допире свуда около, и доље до Хумнине
докле око не сеже, све је то иста порта. Све што је
икад живо над јамом затучено, у џомбу строваљено, у
понор бачено – у порти ове цркве почива.

Крај велике, можда наметне громиле, код оне
куће, до оне цркве, под оном шумом и небесима,
испод оног мрамора грчког, заспаћу можда и ја.

Однекуд прсну у небо, високо. Испод црних
крила сијевне бијела кошуљица. Витлају небом.
Шестаре. Укрсте реп. Савију крила. Па стрелимице
под стреху пикирају. У чађава гнијезда. Чујеш им
само ситан цвркул. Отуда, из пушкарница, осматрају
какав је бојни распоред. На јуриш излијећу. Кроз
бацу, у млазевима, ступте се у кућу. Читаво јато. Од
звонког цилика кућа брекће. Пукнуће на лампи
цилиндар. Ту им се свиђа. Ту распјевавају неко своје
птичије, неко неизрециво миље. У ниском лету косу
ти зачешљају. И на сред носа серуцну.

Добро јутро, ластавице. Појте ми јутрење. Како
да ти појемо кад баце немаш. Кад стрехе немаш. Кад
себе немаш. Кад си странац и сам.

Миодраг РАИЧЕВИЋ

КАД БИ БИО ТАКО ДОБАР ДА ДОЂЕШ КУЋИ

Мрзим светло на прозору било које куће,
после поноћи, јер ме подсећа на нешто
чега више нема. Одавно не закључавам врата,
стално имам осећај да би могао да свратиш.
Био си тако добар према мени (и ја према теби).

Оне ноћи кад су те ногирали с посла, падала је
киша. Увек се нађе неко да ти подметне ногу,
макар и нехотице. Ах, кад би био добар да дођеш
кући, умесила бих колаче, испекла питу, с вишњама,
из мадраца извукла боцу, упалила две свеће и - чекала,
сад, кад знам да све је узалуд.

Киша! Киша! Киша! Толико воде на једном месту.
Страшно! Слушам је како гргољи у олуку, ноћима.
И увек пада по човеку који не зна куда да крене,
док стоји тамо, под светилком, с рукама у џеповима,
и срцем које никад није код њега кад теби треба.

FAT WOMAN BLUES

Смештена однатраг, на седишту,
бришеш нос себи, и детету, после
кога твој струк више није био врат
чигре. Сад је то, не желећи да те
повредим, точак отпао с аута;
колутућ чајни с рупом у средини.
Све то, у ретровизору гледа човек
који сам те волео, коме сад ништа
друго не преостаје него да се сећа.
А сећање није увек добре воље.

Па, ипак, не без неке сете у гласу,
кажем: „Радости моја, у сваком
погледу!” И смешим се док те,
у полусну, додирујем као нешто
што никад више неће бити ни моје
ни твоје.

ПОКАЖИ МИ СРЦЕ СВОЈЕ, БЕЛБИ

Покажи ми срце своје, лепојко,
Покажи ствари о којима сањам.
Сви који те виде само о једном мисле:
кога кријеш у срцу кад га не отвараш?
Да ли тамо уопште живе душе има?
Где су ту врата, а где прозори, и све
оне ствари без којих срце не би било
орган Number One.

Хоћу ли икада, икада тамо ући без куцања,
сместити се где желим, мада нисам сигуран
да си рођена да будеш главна у мом животу,
мацо?

Покажи ми срце своје, девојко, покажи све
што знаш. Све те ствари о којима сањам.
Увек кад прођеш поред мене, не верујем
својим очима. И гледам за тобом дуго, дуго.
Гледам за тобом, све док се не вратиш
и поново прођеш кроз моје срце, као што
човек пролази улицом у којој га нико
не познаје.

О, да, не мо'ш да поднесеш мој инструмент
кад куца у ритму твог корака. Блуз је оно
чему се стално враћам, макар преседео цео дан,
јер од оних сам који немају куд да оду и кад би
хтели.

Покажи ми своје срце, лепојко - гроб из кога
сваког јутра устајем и идем да тражим посао.

БЛУЗ ЗА ЈЕДНУ РУКУ

*Одвојио сам за себе
овај ћошак и бо̄ сам.*
Ален Дуген

Некад сам волео то да радим,
окренут леђима свету,
мислећ да ме не види нико.
О, како суров бејаш тада према себи,
нагонећи *шај* део, жестоких покретима,
да се пропиње, мислећи притом на жене,
мада не претерано.

У годинама у којима сам, тај посао
радим с више такта, скоро, рутински.
Фантазија, пре свега, бива пажљиво
одабрана. Покрети одмеренији:
нико ту више не даје све од себе.
А и чему?

Између та два тренутка обично
стане цео живот: одласци на посао,
пиће с пријатељима, спавање после
ручка, и још много, много тога,
чега, разумећете, у овом тренутку,
не могу да се сетим.

БЛУЗ ЗА ГВИНЕЈСКУ РУЖУ

...ше да су бацали коцку и шукли се за њу.
Роберт Хејден

Ружо, лепа Ружо! И мирисна! Седефу црни!
Кад су те оне ноћи одвели из твог села, ниси
ни слутила како је далеко свет у који те воде.
И да пут води кроз капетанову кабину. Тамо
су те оставили да чекаш Једнооког и Крезубог,
поред климаве постеље, јер море беше немирно,
а душа твоја налик мору, с таласима који
немајући куд, сливаху ти се низ лепо лице.

Кад је ушао, није пришао, као што увек чини:
Сео је и дуго гледао некуд кроз мали отвор у
висини очију. Кад ти је пружио чашу с румом,
није се насмејао, као безброј пута до тада. Први
гутљај учини да се осећаш много боље. Ниси више
дрхтала, и сузе пресахнуше, некако, саме од себе.
Али, кад те видеше његови пријатељи, изби свађа.

Сваки од њих хтео је да те има. Севнуше ножи,
(затим повици, као кад негде избије пожар)
Брод изгоре и потону. Ах, брод изгоре, и потону!
Преживесте, једино ти, и морнар с дрвеном ногом,
(она му не даде да се удави, мада је знао да плива).

Једном, док смо седели у крчми „Слана бомбона”,
и пили рум, исприча ми ту причу, сузни крокодил.
Отада, а ни пре тога, не видех морнара да плаче.
У његовом оку, ко у огледалу, видео сам твоје лепо,
тужно лице: блуз је једно које се надима од плача.
Оно што је лепо, ред је да заувек и остане лепо.
Брод, понекад потоне, да би лепота испливала.

ТОРБАРЕВ БЛУЗ (Ишмаел разговара с Господом)

Све што си створио, Господе,
некако није за мене. Колико видим,
само ја од тога немам ништа.
Створио си и земљу, и белог човека,
он ми стално говори шта да радим.
А који је онда твој посао, Господе?

Ипак, хвала ти што си ми дао блуз,
кад ми није лакше, бар да ми није теже.

Знам, једном ћу отићи тамо где се неће
овако добро видети колико сам црн.
Знам: и моја гитара остаће негде да виси,
гитара ће, можда, и променити власника.
И док се тај буде мучио нешто да одсвира,
невешто черупајући жице, оне ће и даље
бити нежне на додир, Тамо је сад моја душа,
јер ти си тако хтео, Господе!

Нико се неће сећати човека који те је
опомињао да се осврнеш за собом,
да посао бар једном урадиш како треба.
Хајде, уради то за мене нећу ти остати
дужан!

Ја све своје дугове плаћам срцем,
зато нико не тргује са мном.

Ранко ПАВЛОВИЋ

*У ПРОЉЕТНОМ ВРТУ
СТИХОВИ ПОЗНИ*

*Пјесма, њијаш, шња је и одакле,
оснажена јујарњом зраком,
долази у нашу собу,
јуну смислене њразнине
коју удишемо жудно,
док се небеско клајно
неумијно над нама њише
и њприближава сржи дрхњаве мисли?*

Није ли то она несигурна ријеч
која је некад давно
запела у твој или мом грлу,
па се баш овога часа,
испред широм отвореног прозора,
на врху младог стабла јабуке
у нашем прољетном врту
у мирисни цвијет расцвјетава?

*Ојкуд, њијаш, њоново њјесма
у нашој њијесној соби
јуној њвоје и моје самоће,
и како је нашла скривени њуј
из слеђене ѡрудве нијемоѡ крика
до расѡрснуѡѡ ѡуѡљка
на јабуци у нашем врѡу
из коѡа навиру ријечи?*

Стих тај позни зар није мој или твој
дјетињи дах на прозорском окну,
слеђен у паучинасто иње
једне давне богојављенске ноћи,
а сада ватром из твога ока
распршен у бијеле лептирице,
које се, ено, у нашем врту
на врху јабуке гнијезде?

УСАМЉЕНИК НА БРДУ

То што ми грије рањена стопала
док шетам расцвјеталим прољетним вртом
и снажим крв соковима поробуђене земље,
нису ли дуге жиле оног храста на брду
што усамљен призива орла који над њим кружи
да се на његовој највишој грани гнијезди?

Док на стаблу младе јабуке у осунчаном врту
од несугурних мисли савијам гнијездо
у које ћу призвати стихове о старом храсту,
осјећам да сам усамљенику на брду близанац
и да стопала се наша у исту тачку стапају
а гране нам ка истом недохвату залудно стреме.

СЊЕЖНИ ПРЕДИО СА ТАЧКОМ У ГОРЊЕМ ДЕСНОМ УГЛУ

У правоугаонику снијегом прекривене пољане,
оивиченом прљавом бјелином прозорског оквира,
нигдје ништа за шта би макар једним крајичком
запео зачуђен поглед тек пробуђеног човјека,
осим усамљене црне тачке у горњем десном углу.

Без ње, без те тамо заогрнуте злослутнице,
без тог угљеног украса на грудима невине љепоте,
ситнијег од сјеменке лана на испруженом длану,
како би једнолична била пољем затегнута бјелина
и равнодушан поглед тек пробуђеног човјека.

Одједном гракну тачка, ко оштрим врхом ножа
криком распара тишину осунчаног сњежног јутра,
и, слиједећи свој гак, нестаде из видокруга.
Коме је сад потребан четвртаст зимски пејзаж
без црне злосрећнице у горњем десном углу?

ЈАБУКЕ ПРЕПУНЕ СТИХОВА

У нашем прољетном врту
убрах камен са гране
умјесто јабуке,
и, гле –
у њему препознах стих
давно преминулог пјесника.

Обрадовах се
и загрлих стабло.

Тада се све претвори
у јабуке
препуне стихова.

Радомир МИЋУНОВИЋ

НОСИЛАЦ СТАБЛА

Буди сам себи и отац и син.
Ако треба буди себи и брат.
Којих нема у теби су, ти си.
Њихова тоцила стави о врат.

У даљ крилоног откорачај.
Не слушај ни ћука ни кумрију.
Схвати колико ти дају значај
они који се у теби крију.

ДА ЛИ СТЕ НЕКАД

Да ли сте некад размишљали о свом духу,
шта ће да буде с њиме после вас?
Остаће негде затечен у ваздуху,
тражећи ваше очи и ваш глас.

Да ли сте некад размишљали о свом духу?
Хемисфером ће вечно да кружи.
Али више неће моћи, у старом руху,
са вашим телом да се удружи.

Да ли сте некад размишљали о свом духу,
у којем ће се пронаћи бићу,
када престане да служи вашем слуху
и посвети се новом развићу?

Да ли сте некад размишљали о свом духу,
како ће му, на растанку, бити?
Није вам свеједно, ваљда, хоће ли муху
или неког мудријаша настанити.

РУБИН

*Иза њловидбе је
невиђени рџ,
а на њалуби су
и љубав и смрџ.*

Полазим на пут са две даме.
Бусола и мапа у џепу.
Ставих доглед на десно раме,
на лево мачку слепу.

Лађа је налик на галије.
У пратњи: птица верна к`о кер.
Галеб или лабуд, шта ли је?
(Албатрос, вели Бодлер)

Каква ће све мора и копна
појавити се сред видика?
Пуцаће као бубна опна
серија чудних слика!

Не сазнах још, тако ми здравља,
које су пошле за мном жене.
Једна је и од неба плавља,
друга црња од земље.

А знам, на домак крајње тачке,
стежући шаком сјајан рубин,
да пашћу, поред мртве мачке,
уз карту, компас и дурбин.

Тада ће, њих две, и птица, трећа,
преселити се на брод, преко.
Да ли су фатум или срећа,
дознаће, можда, тај неко.

ЛИФТ СРЦЕ

Спирални облаци последњи су спрат.
Притисак се појачава до бола.
Узвишено крећемо у правцу смрти,
напуштајући земљу једва чујно.

Кроз коморе трче престрашени мунгоси.
За њихова крзна купићу авион.
У далеком дрвету обитава љубав.
Хоћемо ли бар стићи да јој махнемо?

Лифт срце има својих предности.
Покрећу га крвоскоци и прапочетак.
Но једном ће се зауставити изненада
и остаћемо да висимо као катанац.

УДВАРАЊЕ АМНЕЗИЈИ

Амнезија ме стално изазивала,
уз наговор да све оставим
и пођем с њом у лепшу будућност.

Људи који се ослањају на прошлост,
говорила је, немају храбрости
да раде нешто непознато.

Без цепања старог албума
нема визионзрства!

Прошле су бујне године
и љубави су нас напустиле.
Дошло је време да се удварам
заклетој противници сећања.

Она сада баца око
на друге момке из песничке долине.

Заборавила ме сасвим.

УГАЉ ЗА ПОТПИС

Црног ли времена
на овим просторима
балканским,

када снови су луксуз
а живот казна готова!

У лонцу закуваном,
на ватри, у окружењу.

Хоћемо ли прегорети?

Да прстом угљенисаним, макар,
истину своју потпишемо.

ЧЕКАЊЕ СВЕТЛОСНЕ ГОДИНЕ

Да у свратишту изван града,
двехиљаде и тамо неку чекам,
заиста ми на ум не пада.
Ја на светлосну, у врту века,

замишљеном, изгледам стално.
Пун вејавице и смртних дарова.
Осећам да нагло ће, и астрално,
са наручјем чаробних нарава,

чун свемирски капије се домоћи.
Да клицу из мртвог семена
покрене о самој поноћи.
И растегнутом праћком времена

погоди димњак који сажиге
овоземаљске земаљске рукописе.
Светлосна година све је ближе,
већ муњом шикнулом опих се.

Живорад ЂОРЂЕВИЋ

*О ВЕЋ ЛИШЋЕ ШУШТИ
ИЛИ СЕКИРА*

О већ лишће шушти под ногом
и као смрт хладна јесен се шуња
пред златним орахом кућним богом
спаљеним лишћем шапуће дуња

Моли се и твоја сестра шљива
и дуд твој брат свио рамене гране
да зором снежног повесма грива
не заспе их леденим брашном слане

Молиш се и ти ал' залуд све је
предуга зима је већ у вучјој кожи
стаклом леденица испод стреје
ко може кубе да подложи

О већ шкрипи и снег под ногом
и као стозуба звер мраз се шуња
ти стојиш пред орахом кућним богом
са секиром оштром као муња

БРИТКА КОШАВА

Бритка кошава купи последње орахе и дуњце
Мрата затвара торове а воденице Мина
сребрне кожухе навлаче шљиве дудови беле гуњце
и њишу се у вучјем колу крај леденог оца и сина

Сву ноћ шкљоцају зуби курјачких растурница
и топће коњ северац под тешком гривом леда
а с првом зором већ окаснели клинови птица
одлепетаће кроз мук небеског недогледа

И под губермом и у ватришту реско мирише зима
и мирише зима из хлеба што се пуши
први мразеви већ шкрипе у колским точковима
и расте златна хумка у трави полегуши

ПОСЛОВИ ЗИМЊИ У СТАРОЈ ДЕОНИЦИ

Појамили смо прошће па тврдо оплели прућем
и оградили се најзад од комшија и вучјег кота
сад само чекамо да под снегом зашкрипуће
паучина што кров држи и повија са новог плота

Од првог мраза се руни трошне јесени рђа
док оштримо тупе зубе и ножеве још тупље
за рогате за гојне волове Светог Срђа
свезане за ветар из пусте птичје дупље

О што не запрета снег и богаз и прескакало
да сан на очи легне док ноћи поснежи брада
док деца нарасту а пастрме се налију салом
док у ватришту догори тек зажаренаклада

Па дуни зимска фруло са било које стране
нека се занија љуљка у којој нам кућа снева
и с њом на плоту две покисле слеђене вране
скривене у јату прозоблих малих шева

МЕЧКОДАВА ИЛИ СВЕТОГ АНДРИЈЕ РУКА

Од медвеђег руна ткам чизме и рукавице
на прагу је дуга зима ваљаће ми и капа
топлу бунду сашићу од летње несанице
у иглу сам уденуо клубе мрсног канапа

Прошивам ноћ летњу са зимским даном
и већ земљу с небом састављам лако
свети Андрија спаси од јутра посутог сланом
утопли нас дрејама отканим медвеђом длаком

Док сукно мрака свети Андрија кроји
ја воду с ветром и ватру с травом шијем
медвеђу храброст с људским страхом кад спојим
напрстак љуте зиме наискап ћу да испијем

И испуниће се наћве мирисним топлим хлебом
лонци купусом а оцак уденицама
уместо брзе воде зашестариће санте жљебом
и застаниће се зима у мртвим воденицама

ЗИМСКИ СВЕЦИ

Ни дан данашњи ни сви свеци
неће те спасити када завеје
зато сада пожури сад' потеци
помоли се испод божје стреје

Димитрије и Аврамије нек' се сложе
нека ти се смилују Безмитни Врачи
нек' Ђурђиц и Мрата из псеће коже
зареже чим се ниско небо смрачи

А ти у име оца сина и духа
у пећ све што имаш и све што немаш
па гуњ преко џемпера и кожуха
Мина нека пази да не задремаш

И док те меке речи греју
бритка ко сабља проћи ће зима
ни док трепнеш већ ће на стреју
да слете ласте са врапцима

ЗИМСКИ ГОСТИ

Кад стигоше кумови из Мрзенице
повадише из торби смрзле скеле и залеђене
воденице
куме испод шамија кошаву што им се уплела у плетенице
а ми дај топле цигле и губере и шаренице
да се згреју

Кад стигоше кумови из Мрзенице
донеше вучју глад и на шубарама леденице
не помогоше наћве врућег 'леба ни из оџака
уденице
па дај из стреје врапце па дај јабуке и тикве
печенице
из трапа

Па дај грудве снега ко јулске лубенице
и бакрач вруће ракије и вино из Студенице
и извор под Црним Врхом и млеко од сенице
да наши кумови из Мрзенице
утоле жеђ

Драгица СТОЈАНОВИЋ

ВЕРА, ФОТОМОНТАЖА

Осорно узели су палидрвце
А шибица додавала се вековима
С владара на владара
Кроз прсте на прсте
Сад је стигла у руке онога
Који чује јасну команду
Преко океана заглушујућу:
Пали!

Моја кћер спава
Њен сунцобран сам ја
Њена енклава
Лежим непомична
Маховина бара
Пода мном као и у мени:
Лава
Гори Косово
Преко сателитских антена
Вране коментаришу

То нису оне жице
Крај пруге
На које може
Добри КОС да слети
То нису они људи
Који се при сусрету
Гледају у очи
То су они са интернета
Са сајта добротинитеља
О ретровизор окаченог крста
Са иконом доброг анђела
У новчанику
Они што брину да им бројаница

Увек дирне тикет
За спортску прогнозу
Они што на дисплеју
Добијају писмо:
Помозите Хиландар
Добровољно помозите банкнотом
Ти људи су вере
Фотомонтажа!

О те спасоносне лестве
Нека не иду горе у пушкарнице
Него доле у жилице у корен стабљике
Само пазите
Док их невидљиве спуштате
Да не пробудите моју кћер
Моја кћер спава
Она има божанско плаве очи
Њен сан је привид
Кад устане у невреме питаће
Шта је то батаљон шта мапа

ТРЕНУТАК

За Живорада Недељковића

Као и већина песника
Увек знам почетак
Али не и крај песама
Допуштам да ме обрадује
Изненади награди
У томе је и тајна писања
Да сазнам нешто
Што нисам знао о себи

Зато и пишем
И да бих како рече
Прозни писац у дневним новинама
„одржао влажност ока”
Да бих задржао тренутак после
Кад суза дође на руб зеница
А још не додирне трепавице

Била је субота
Као и многе суботе пре
И вероватно после;
Новембар свињокољ
У дворишту
Као дувачки оркестар
На недељној променади
На централном месту
У градској башти
Располућена
Висила је свиња
Али нисам хтео то да опишем

Већ онај распоред боја
На слагалици моје кћери
Која само тај дан има
Пет година
Четири месеца
И двадесетједан дан
То се никада неће поновити!
- помислио сам -
И баш кад сам хтео
Да задржим тај окрет руке
Тај редослед боја
Међу њеним прстима
Сећам се...
Ако ме сећање не вара
Прво је ишла плава
Жута зелена
Или је то био редослед боја
На њеним каро панталонама
Кад омете ме глас
Са првог програма радија:

„Дивим се женама
Које не дирају
У будућност мушкараца

И мушкарцима
Који не дирају
У прошлост жена“

ПИСМО МИРЈАНИ БУЛАТОВИЋ
У МОНАСТИР ВРАЂЕВШНИЦУ

Тридесет ми је година

Можда сам некада
Умилно и лепо певала
Врат ми се сламао од ордења
Уши болеле од ордења

О младости баш си била гадна

Сонет елегија дистих
Нисам смела пропустити
Ниједан тренинг

Док су пролазиле
Првомајске параде
Спортисти у *адидас* патикама
Другарице моје у кратким сукњама

Да ме је неко питао
Родила бих се са шездесет година
У црним чарапама са црним подвезицама
И зрелим погледом у свећу –
У плам који спаја небо са смртнима

Сад треба пресећи другу страну погаче
Јести све до краја
Заклати то јагње
Што блеји до малог мозга
Чим се тек мало задере кожа

Док секунданти вребају
Док Бог у секундама гледа
Цвилим ли гладна
или лајем за пропуштеним

Мирослав АЛЕКСИЋ

ЗИМСКА ПЕСМА

Већ дуго не пишем песме,
а дуња под прозором увек једнако цвате
и тешке плодове доноси.
Осим неколико пријатеља песника
који ми говоре своје стихове,
људи су углавном у великом послу -
корачају и истурају испред себе
једну па другу руку.
Тако чине и ноћу када их нико не види.
Зима је ледна и дуга
па и деца која су се толико радовала снегу
сада већ спомињу висibabaе које никада нису видела.
Тако споменути, мада невиђени,
ови цветови једном ипак свену
у тами замишљене шуме.
Али где, за све то изгледа и не хаје човек
који ме јуче, чела знојавог од јела, упитао:
- Каква је корист од тога што пишеш песме?

ТАЈНА

У дубини мир, над морем бонаца,
У срцу вир, усуд морепловаца и бол
Од лепоте, тог почетка страшног, кад море
Поруку твоју донесе и разбије боцу о док.

Вило, из морске пене рођена, талас
Жив је кочија наша, а у даљини је обала
Где миришу мирта, олеандри и лимун.
Иза стрме хриди диже се тајни град
Чији становници смо ми, а љубав је кумир
На тргу срушеном као Александрија.

У последњем сну је тајна и само једна реч.
Не спуштамо се низ уже, оно води ка сидру,
Што удица је у грлу великог дна. Еол
Дува у једра, а стоји барка без моћи/
Океан се у оку мрешка, док пада наша ноћ.

ВИТЕЗ ОД МАНЧЕ

Како је плава месечина
по којој јаше Витез од Манче,
како је питом коњ
који га лагано премешта у простору.
Витезов оштри профил
замиче иза стења,
па израња иза столетних стабала.
Само он подсећа на наше невеселе љубави,
само он има облик наших пораза
и победа које су личиле на омашке.
Ех, како је тај презирао ударце
чак и када је тело било уморно
од неразумевања.
Једва да је то могло и стати
у изузетни животопис
и једва да смо то могли и да прочитамо.
Па ипак, и лаицима је већ јасно
да то што понекад једни другима машемо
обема рукама у знак поздрава,
само је покушај плашљивих и срамежљивих
да се наругају ветрењачама.

Дара СЕКУЛИЋ

НАШ ОРАХ

Орах – то обло, велико О – та округласта пуноћа; једино савршено живо биће на Балкану, ко зна када и како доспјело из Средње Азије.

Орах – то је зов кроз прво слово, први глас, док остала три јењавају и губе се у даљини.

Орах је биљна корњача, живи више од триста година, он је свједок наше историје; њега су првог сасјекли кад су спалили наше село и поклали нашу дјецу – дјецу нарочито – јер нису могла утећи; нож сијевне брже од страве у очима.

Након сваког рата, дједови наши и очеви, поново би садили орах у истом земљишту. Он би споро досезао висину свог претка, а никад не би успио да се вине до могућих двадесет и пет метара висине: заустављао би га нови рат и стара мржња.

Тако је наш орах дијелио с нама и нашу судбину.

Као што о свему што је савршено, постоји највише опречних гледања и највише заблуда – тако смо и ми вјеровали да је лишће орахово опасно по здравље.

Растао је подаље од куће, нарочито од кућних врата и прозора, кроз које би могао допирати његов грудоболни мирис листа. Ни слутити нисмо могли да се од истог тог, осушеног листа припрема чај који, попут руског чаја, има угодан мирис и благи окус. Због великог присуства витамина Ц у ораховом листу, а посебно у ораховом усплођу, Руси су производили витаминске концентрате. Лист брзо ускисне и његовим превирањем добија се и укусан напиток.

Оно зелено месо, усплође које обавија плод, један је од најбољих природних извора витамина Ц. Зато се млади плодови и беру у јуну или јулу мјесецу, када је у њима највише аскорбинске киселине. По неком свом искуству, народ то зна, па од младих, меканих плодова припрема слатко, компот, мармеладу, а скоро редовно орахову ракију и ликер.

Од ораховог лишћа прави се и народни лијек против разних кожных болести и цријевних паразита, наметника.

У планинским крајишким предјелима, самоникло воће чешће је од узгајаног. То је најбоље знао дјечији, пастирски свијет. По воћњацима узгајале су се само шљиве, мање јабуке а најмање крушке и трешње; вишања као да није ни било. А орах је засађиван подаље од тог воћног сабора, издвајао се на неком раскршћу или брежуљку, на путељку ка врелцу.

Ријетко је ко имао два орахова стабла. Говорило се... „код Миљковића... тамо, код Смиљанића ораха...“

Он је словио као неко прастаро божанство са два лица,, наш, домаћи Јанус. Он нам је доносио толико добра и сласти, пружао нам милошту да бисмо је ми пружили другима, а највише дјеци.

Када смо сазнали да мирис његов, свестрано корисног листа, није грудоболан, да испод његове широке крошње можемо дисати – њега више није било.

ТУЋИ ОРАХ

Туђи орах је женског рода, он је што и напуштена жена, што и распуштеница или млада удовица. Ко год наиђе чрпне онолико колике су му руке. Туђи орах посебно воле они који имају свој, своје се чува, своје је слатко; а туђе још слађе.

Орах дозријева у септембру, рујну мјесецу кад углавном дозријева биљни плод. Али нама се чини да се на његовим гранама, испод лисног руја и златних прелијева по њему, крије још многи орах који се, на сва дрмања и трешења, држао чврсто за своју петељку. Он ће капати с висина до касне јесени, када се, као и све што земља рађа, зажели своје мајке – земље.

Има крајева у којима расте много ораха, а власници се не труде превише да баш сваког тако тврдоглавог занесењака, спусте с висока на ниско.

У власотиначком крају, ораха има свуда: у вртовима поред кућа, у виноградима, по њивама засијаним кукурузом и пшеницом. Нико их баш до посљедњег не може стрести и покупити, орах је живи кликер, зачас се откотрља и сакрије.

Југ је тамо, и орах дозријева већ крајем августа, па сам до касне јесени могла пабирчити испод стабала. Често је то било много више од пабирчења, налазила сам право мало богатство. На те засаде ораха, након што би стресли свој урод, људи више не би ни навраћали, згрнуло се оно најважније. Ти остаци за њих су били занемарљиви, препуштали су их дјеци, вјеверицама, чергарима и посљедњих година прошлог вијека – нама избјеглицама.

Како бих уморила своје немире, ходала сам, налазила и сабирала травке, цвијетке и коштунце, радосно их пртила на леђа и вукла кући; уживала у њима остављајући једноличну избјегличку рижу.

И како је тешко ишта испричати без оног „и једног дана...“

Да, и једног дана, застала сам на једној поораној њиви, бразде су биле још свјеже и масне, а по њима попадали крупни, чисто зрели ораси; љепши од оних у мом ранцу које сам дотад нашла на другим њивама и испод других ораха. Али у ранцу је још било мјеста и за ове љепотане.

Тешко је причати и без оног... али...

Али, тек што сам се сагнула и неколико тих златника заваљуцала по свом длану, спазила сам како из оближњег шумарка улази у њиву и корача према мени неки човјек.

Висок, крупан, градски обучен човјек, средњих година.

Шта ви овде радите? – упита кад стаде изнад мене.

Купим орахе који су пали, сами, нисам ја...

Али то нису ваши ораси, нећете, ваљда, узимати оно што није ваше... то је крађа... знате...

Извините, молим вас, мислила сам да више нико неће доћи да их покупи...а мојим унуцима, мислим, мени и мојој дјечи, добро би дошли...

Господин који је стајао изнад мене био је висок, крупан, његован, лијепо градски обучен; био је врло пристојан, смирен и скоро благ, кад је рекао:

Добро, добро...а сад, одмах, истресите све то из вашег ранца... и овде да вас више нисам видео...

МЛАДИЦЕ КОПРИВЕ, РАТНИ ЗЛОЧИНЦИ

Кад год прођем тим дијелом града, сјетим се – хљеба! Био је крај марта године 1992. у Сарајеву. Киоск покрај моста служио је тада само за продају хљеба.

Довозили су камионом, брзо истоваривали и још брже распродавали. Могло се купити само два хљеба и ја сам по други пут стајала и брзо долазила на ред. Било је струје као и раније, у пећници сам сушила изрезане комаде. За неколико дана мојим синовима могла сам однијети по осредњу врећу препеченог хљеба. Једна од снаха, касније ће ми рећи да су га јели пуна два мјесеца.

Једног јутра киоск је био облијепљен некаквим лецима, нечим што је требало да буде обавјештење за јавност; а ово је сада најпосјећеније мјесто, летке ће видјети много грађана. Како сам, стојећи у реду, приближавала се киоску, почела сам препознати слике неких лица, пореданих једно поред другог, једно испод другог; било их је десетак, можда које више. Међу њима и лице једне жене. Фотографије су, како су на брзину умножаване, биле прилично блиједе, али сам у лику жене препознала Биљану Плавшић. Уочила сам да испод сваке слике пише и име, сва имена била су српска. А на врху летка, као наслов, крупним

словима било је исписано РАТНИ ЗЛОЧИНЦИ.

Страшно сам се уплашила. Почиње рат са унапријед припремљеном пропагандом – кривци су већ познати...

Још прошле јесени, Биљана Плавшић, одржала је Србима говор на митингу у Зетри, гдје сам и ја казивала своје стихове. Ријечи за нијемо коло. Памтим дио њене реченице „наша браћа, разбраћа“ и то како ми је дјевојчица, избјеглица из Славоније, смјештена са родитељима у хотелу на Илици, уручила букет ружа. Пјесникињи, некадашњој дјевојчици, избјеглици са Кордуна. Све је тада било још само симболично.

Недалеко киоска с десне стране Миљацке, пружала се овећа пољана, национализовано земљиште. Не знам чија је то некад била земља, али обрађивали су је кажњеници, а приход ишао „народној милицији“. С краја тог имања, у једној старој кући становао је с породицом мој школски друг Љубан Поштић. Били смо, 1943. године ученици првог разреда Прве партизанске гимназије на Банији.

Ратно сироче, с Кордуна, након рата завршио је пољопривредну школу. Радећи по многим сеоским имањима и задругама, стичући искуство, доспио је до управника економије на „Кули“. Био је вриједан, частан, праведан и поштован од многих; ван свог радног времена, у породици и у друштву, Љубан је био невјероватно духовита причалица. Али тих дана, на сва моја усплахирена питања, само је ћутао. Ћутао је и тог дана кад сам у његов врт дошла да поберем прве младице коприве. С крајева врта, око ограде, оне су ницале и расле у густим групицама. Чупала сам их из земље, биле су још меке, с њежним стабљикама које су се бзо кувале заједно с листовима.

На вратима, кроз која се улазило у Љубанову кућу и у њихов врт, било је налијепљено неколико оних летака као на киоску поред моста.

Коприву сам дијелила породици и малом броју пријатеља, који су ми се јављали телефоном и који нису окретали главу кад би ме срели на улици. Кренула сам породици мог млађег сина Владимира, носећи дио коприве коју сам њима намијенила. При улазу у њихову зграду стајала је хрпа заштитних врећа с пијеском. Престрашену, с врата су ме вратила нагрђена лица „ратних злочинаца“, међу којима сам препознала и она питома, добродушна, с којма сам се често виђала, а сада од њих панично побјегла.

Поново купујем хљеб код истог моста. У истом врту, у којем већ трећу годину нема вриједних Љубанових руку, уберам понеку младу коприву. Притом, безазлена је моја мала, женска мисао: тада, у марту и првих дана априла мјесеца, 1992. године – оvdје још није било рата.

ВИЛЕ ИЗ ВИЛУСА

Враћала сам се с Требевића гдје сам провела дан у трагању за гљивама. Из моје корпе стидљиво је извиривало неколико ситнијих вргања, помијешаних с црним трубачама.

На трамвајској станици код Вијећнице, срела сам се с књижевником Стеваном Булајићем. „Изгубила си дан“, рекао је „а у мојим Вилусима, зачас би напунила ту своју корпу“.

Његови родни Вилуси, село је недалеко Никшића кад се долази од требињске стране. Пространа питомина, затравњена висораван оивичена храстовим гајевима.

Споменка Ликић, професорица клавира, познатија као власница галерије слика „Веритас“, код које сам једне ране јесени боравила у Требињу, својим колима одвезла ме је у Вилусе. Опростила сам јој што је слаб возач, таква је да јој иначе све опрашташ..

Јесењи шампињони по пашњацима, уз цесту, бјеласали су се и мамили нас да се зауставимо. А на обронцима осунчаних растика чекале су нас благве и вргањи. Ово божје благо, Вилушани тада још нису вредновали, равнодушно су поред њега пролазили.

„Што купите ту губину?“ – упита нас жена која је дошла из оближње куће, биле смо јој чудне и непознате.

Онима који су бољи гљивари од мене, као што је пјесник Недјељко Бабић, нисам се усуђивала допуњавати камоли порицати њихово велико знање о гљивама. Ненадмашно је искуство Недјељково и његова способност да гљиве надалеко „нањуши“, покупи их поред стаза којима су други „пажљиво“ прошли и вратили се празних руку. А Ивана Фохта, чувеног миколога-филозофа, с којим сам се такође дружила и који је био мој други учитељ (први је била моја мајка) не би смјела ни споменути.

Али кад жена упита зашто купимо ту губину, ја осјетих потребу да је упутим мало у свијет те „губине“ и докажем јој колико су вриједни и корисни ти необични плодови земље, воде и дрвећа. Но она безбрижно одмахну руком и врати се својој кући. Кад смо напуниле корпе, према њеној кући упутиле смо се и нас двије.

Имала је мужа и три кћери. Двије старије, негдје у граду биле су запослене, а најмлађа је у Дубровнику студирала угоститељство. Расплетена кика боје љешника падала јој је низ леђа попут слапа. Многе њене, као и фотографије њених сестара обасјавале су кућу, очекивало се да ће избити оквире и засути простор својом ведрином.

„То су моје три виле нагоркиње...“ поносила се мајка кад је примјетила колико су Споменку и мене очарала та прелијепа дјевојачка лица.

Очистиле смо гљиве, исјекле их на танке режњеве који су се брзо сушили на жестоком септембарском сунцу.. Затим сам у

кухињи припремила чорбу од вргања и кромпира, на жару испекла благве, посуте зрнцима морске соли. Требало је то да буде уживање у храни. Али моје специјалитете, нико ни да окуси, чак ни Споменка, што ме је жалостило, док нисам схватила да неко ко је одрастао у Улцињу, и не треба да их окуси. Али зашто ова симпатична породица Ковачевић пушта из руку да јој измиче ово биље божје и зашто ми не вјерује. Умјесто да вечерају, они су ме забављали, љупко се шалећи на мој рачун.

Остала сам код њих још два дана. У јутро кад сам устала и ушла у кухињу, Ковачевићи су зинулуи од чуда: онолику губину појести и остати жив!

Тог, другог јутра, преко њихових пашњака, кренула сам право у шуму. Нисам стизала да оберем вргање на које сам наилазила, застајао ми је дах од среће. Успоравала сам ножем да засијечем њихове чврсте, здраве стапке, како би што дуже уживала у радости самог налажења.

Кад сам поново припремила за јело гљиве, придружио ми се домаћин. Кћерка се премишљала, уживала у мирису, али је одустала од кашике. Можда јој је мајка намигнула, јер се с невјерицом и даље шалила на мој, а посебно на рачун свог мужа.

„Богами, могла би и ја тога насушити, у Дубровнику би продала све без проблема, можда платила своје школовање...“

Трећег дана, рано, дјевојка је са многим кренула у шуму. Гледала сам да ходамо на растојању како би се она сама сналазила у свом првом сусрету с гљивама. Врло брзо набрала је пуне руке и сва озарена донијела да их спусти у моју корпу. „Највише ми се свиђају ове бијеле“, рекла је одушевљена својим открићем, „тако су лијепе...“

Биле су то бијеле пупавке, смртоносне отровнице; само један њен комадић, величине малог нокта, усмртио би нас обје.

Трећи ручак био је мој опроштај с Ковачевићима, том питомом породицом у коју сам тако дивље упала. Ручак је био свечан, сви, нас четворо, сједили смо за столом и јели, уживали у укусу и мирису.

Прије одласка у Требиње, студентици сам исписала све што сам знала о пупавкама, да упозна прво оно што је опасно.

На поклон, оставила сам јој књижицу Ивана Фохта о вргањима наших крајева, тада су то још били „наши крајеви“ и крајеви моји и крајеви Ивана Фохта.

У Вилусе никад више нисам имала прилике да одем. Чула сам, да од Вилушана, Никшићана и разних намјерника – више не можеш угрбити гљиве ни за једну поштену чорбу.

ВЕРЕМ-ТРАВА, МАРУЉА

Упознала сам је у аутобусу који је на приградској линији саобраћао од Илиће до Дрозгометве. Необичније име села рани-

је нисам чула. Гледајући таблу с натписом, скраћивал сам возњу играјући се с ријечју Дрозгометва: дрозд, метвица, згрозити грозд, здрозгано одозго, одоздо; здроб словеначки значи гриз...

Она је силазила раније, а од задње аутобуске станице, ја сам пјешачила до Станковића гаја. Тако се зове једна осунчана дубова падина, на којој сам увијек налазила гљива.

Често смо се заједно и враћале, у селу гдје је радила, аутобус је сачекивала кад би завршила наставу у школи. Од ње сам научила да је *верем* љековита трава.

„Верем, верем, ја те радо берем“, као да је пјевушила проносећи кроз аутобус мирис који је подсећао на помијешани мирис метвице и матичњака. Кад је сјела до мене, и она је замирисала. У жељи да ме поучи, јер хоће то и умију сеоске учитељице, а она је учитељевала у многим селима, рекла је: „Не знам јесте ли запазили, да свако село има једну траву за коју вјерује да лијечи све боле, да је најбоља и чудотворна. Овдје мисле да је то верем. Истина, чај од верема, мислим на његове листиће и врхове биљке, веома је питак и ароматичан; то је чај који смирује живце... хоћете ли да вам одвојим мало?“ – упитала је као да се шали.

„Немам ја живаца...“ нашалила сам се и ја, „не, много вам хвала, запамтићу ту траву и сама ћу је убрати“.

Једног дана, у аутобус је ушла у црнини, не бих је ни препознала да опет није сјела поред мене.

„Замислите, молим вас“, почела је да прича уморним гласом, „прекјуче, за вријеме великог одмора; кроз прозор, из зборнице, гледам како дјечаци, моји ученици, играју ногомет. У једном тренутку, један од њих прекида игру и упућује се чесми у школском дворишту. Под водени млаз подмеће своје мале дланове и пије из њих воду. Ништа необично, дјечак пије воду, жедан је, наиграо се. Али кад се напи, на моје очи, видим, дијете паде поред чесме. Сачекам начас у некој злој слутњи – дијете се не подиже, не устаје. Док сам ја схватила, изишла из зборнице, прошла подугачак ходник и упутила се према чесми, изнад њега већ су се окупили његови другови; дјечаци који су само неколико минута раније с њим тјерали лопту.

Нисмо могли помоћи, ни моји ученици ни ја. Дјечаково срце више није куцало“.

Плакала је, тихо, као што је тихо и наставила: „Данас смо га сахранили. И мени, срце кад није препукло. Погледајте, какав сунчани октобар, колики руј уоколо, шуми дрвеће на гробљу; понеки листак долепрша и спусти се у отворену раку, око које стојимо ниједи и у сузама.

Заврши се и служба за покојника, дође вријеме да му тјелешце спусте у гроб – кад, болно, изнемогло од бола, зајеца дјечаков отац: „Чекајте“, проплака; из цепаца свог капутића, лагано и као побожно извуче мали дрвени чешљић. Наднесе се над лијес који су већ пошли да затворе и – најњежнијим покретима зачешља још живу, тршаву косицу свог мртвог сина.“

Не могу да се сјетим (јер сам много заборавила) је ли се учитељица о којој причам, звала Маруља или је она верем познавала још под именом маруља, што је вјероватније.

Небодер у којем она станује још и данас, у мојој је улици, у једном од оних бетонских насеља грађених у посљедњим деценијама прошлог вијека. Колико предности има човјек који живи у два вијека. То је посебна могућност да се оно што казујеш шире временски одреди, да се уоче разлике и да тај који прича и себе некако нагласи. Али такве могућности, можда и предности, нису дане учитељици Маруљи, нека јој остане то име.. Напротив, она се у њима изгубила, живи само у свом вртлогу, а вријеме јој се некако измакло. Понекад, она би да га схвати и задржи.

У том небодеру, пред којим смо се некад опраштале, кад би трамвајем са Илиће дошле заједно, она и даље станује на првом спрату, у истом стану. Кроз прозор може да посматра пролазнике, а сви из насеља који иду пјешнице, једино туда и могу проћи. Да ли се она још неком обрати као што се обраћа мени, то никад нисам чула нити видјела. А мене заустави само кад пролазим сама. Отвори прозор и руком ми даје знак да успорим ход, а кад се приближим до испод самог њеног прозора она гласно, скоро панично пита:

„Госпођо, који је данас дан?“

Одоздо, видим, коса јој је побијелила. Насмијешим јој се, хтјела бих још нешто, али она, чим јој одговорим, брзо затвара прозор и нестаје иза њега.

Била је млађа од мене бар десетак година и, свакако, могла би још да се креће. Али никад је нисам срела на улици или у продавници у приземљу небодера. Ко јој доноси хљеб и како она живи?

Причали су ми, њену кћерку јединицу, одвели су, у љето 1992. године у злогласни логор, касарну „Виктор Бубањ“.

Падала је, кажу, мајка, пред ноге онима до којих је у управи логора могла да допре, богорадила пред стражарима и мучитељима – само да је види. У нади да ће јој се кћерка вратити, падала је и патила све године рата, боравећи у свом паклу, у близини пакла, а можда и гроба свог дјетета.

Од те године, Маруља је тонула у болест. Тешко набављане и ниоткуд плаћане пилуле за смирење, дјеловале су само толико да јој отупе чула, а њен живот, у њој самој, нестајао је у забраву.

Негдје је морала похранити сјећање на наше сусрете. Од свеколиких пролазника испод њеног прозора, она је издвојила моје лице, моја уста да јој одговоре кад упита:

„Госпођо, који је данас дан?“

Она и не слути да ја, својим одговором, проналазим и себе у времену и ублажавам и свој забрав.

(Из рукописне књиџе „Записи о биљу и нама“)

Миленко ПАЈИЋ

РАДИВОЈЕВА ПРИЧА

*о кувини првог коња, Гала, поштом о коњу званом Мишко
наставља да прича о управљању клековаче, о српском сеоском
имању као о слободној држави, о једној ноћи у Власеницама,
о гајењу дувана, о екскурзијама у Буџарску и у Словенију*

Могоа бих сада да ти испричам један мој доживљај из 1952. године. Кад сам куповао првог коња. Позајмио сам паре, па сам наручио код мајстора да ми начини кола. То је за мене била велика ствар. Као кад неко, сада, купује, на пример Мерцедес. Тада је то било тако... И кад сам све то лепо свршио, почео сам с мојим коњем и на мојим колима, овај, да гоним пољопривредне производе на пијац. Ми смо се, овде, у Дубу, ово је планински крај, увелико бавили воћарством и повртарством. Највише Милеса, ја и отац Ђорђе, а најмање мајка Раја. Она ти је била задужена за послове око шпорета, за кување јела, онда за низање дувана и за пређу вуне. Свако је имао своје задужење и своје послове. И старији, али и деца. То се знало увек шта ко ради. Ко коси, а ко воду носи...

Од онога што се прода на пијацу, од тога се живело. Тако смо правили паре. Од тога смо и децу школовали... Деси се па овде, код нас, буде јефтина ракија. Ја се распитам па дознам да је ракија у Босни много скупља. Добар ми коњ, нова ми кола и ја решим да идем у Босну, да гоним ракију и да је тамо продам по вишој цени. Први пут ишао сам у Власеницу. У другој тури стигао сам чак до Хан-Пијеска. Трећу туру гонио сам у Соколац, на Романији...

И тако сам све радио до 1958. године. У том послу, радећи са ракијом, стекао сам добре пријатеље. Знао сам, унапред, где идем, код ког пријатељ, колико ракије гоним и по којој цени... На путу пробавим највише девет дана. Некад останем пет-шест

дана. Уколико ракију продам ђутуре, пре се и кући вратим. Људи ме научише и ја реших да гоним ракију у Тузлу. Натоварим кола и потерам једну туру у Тузлу. У Тузли не завршим посао онако како сам наумио, него продужим даље. Стигао сам ти ја, мили брате, и до Бановића, и до Креке, код рудара. Кад изађу из окна, црне се као Цигани и ожедне. Жедни, жедни, оне јаде нигде нисам видео. Ваљда се доле, у дубини земље ожедни. А, ваљда, има и страха, откуд ја то знам?! Са рударима сам добро прошао, па сам исту маршруту поновио још неколико пута: Дуб, Крека, Бановићи и назад.

Године 1958. продао сам овога коња и купио другога.

А како се оно зваше тај коњ, сећаш ли се?

Како се нећу сећати?! Провео сам с њим толике године. Звао се Гале. Био је леп коњ, белац. Могао је да вуче и по хиљаду кила куд год хоћеш. И уз Кадињачу, и уз Соколац, и куд год треба, и куд год мора. Али, ја нисам хтео да га преоптеретим. Нисам товарио на кола него пет метара, највише. И то само кад потерам у Босну, кад натоварим шљивовицу. У Босни се није могла продати љута ракија. Не, само шљивовица... Ја причам са Галом. Данима и не проговорим ни са ким него само с њим. Гале све мене разуме. Каква је то паметна животиња била, само да ти је знати. Он начуљи уши, накриви мало главу ка мени и слуша. Паметнији од живог чељадета, хлеба ми и соли ми, кад ти кажем. Од дугог времена ја му причам све што ми падне на памет, као ово сад теби. Што сам коњу поверио, то не би смео ни рођеном брату. Коњ ме никад није изневерио. а човек јесте...

Гала је наследио Мишко. Купио сам га на Соколцу од директора Задруге. Сећаш ли се Мишка?... Омален, босански коњић, али вредан, послушан, то нема... Кожа му беше сјајна, мрка, па кад га ја дотерам, истимарим. Ја сам чувао и пазио моје коње. И све друге животиње, али сад ти причам о коњима. Добро нахраним, напојим, кад се озноји ја га обришем и покријем. Кад покисне, ја га склоним. Кад је узбрдо, ја потурим раме, погурам. Прут никад нисам користио. Носио сам бич, онако, више ради параде, као и све друге рабације. Али ја нисам тукао моје животиње. Што би то радио?! Он ми завршава посао, а ја, због неке своје лудости или незадовољства или ко зна чега узмем батину, па удри. Е, тога код мене није било. Него, лепо, полако и свуд стигнемо и све завршимо.

Мишко ме је служио осамнаест година. Кад сам купио ауто, продао сам Мишка. И не бих га ни тада продао, него је већ био остарио и осипљивио... Са Мишком сам често гонио ракију шљивовицу у Соколац. Централна прослава у Босни била је увек 27. јула. Ја отерам једну туру данас, па се вратим кући. Ракију

оставим код газде Милорада Шућура, директора Задруге од кога сам и купио Мишка. Спремим добру ракију, а увек је код мене била добра ракија, за тај њин празник, за 27. јул. Вратим се кући и догнам још једну туру. Нема спавања, ни за Мишка, ни за мене. Дан тамо, дан овамо. И још једанпут тако. Али, исплатило се. Баш се добро исплатило. Од те две туре шљивовице што сам отеро на Соколац и продао Босанцима, могао сам сво троје деце да издржим на школама за целу годину дана. Ето, толико сам, на пример, пара могао да узмем. У нас је тада кило ракије било пет динара, а ја сам на Соколцу давао за петнаест. Па ти види сад колика је то разлика и колика зарада. Три пута и више! Ја шта, море.

Е, то је била трговина, некад се тако радило... И ти знаш као се овде пече ракија и шта се ради. Увек сам пекао добру ракију и продавао по разумној цени. Никад ником нисам подвалио. Никад се нико није пожалио на моју ракију. Муслимани ми кажу:

Србине, што те нема? Од козлукче ракије боли ме чело! А од твоје, Србине, све ми fino и мило... Ону плетенку што сам прошли пут купио брзо сам потрошио. Дошао ми овај, дошао ми онај и оде оно рајско пиће... Толико сам пута погледао има ли те на пијаци и питао се кад ли ћеш опет доћи са овим твојим мелемом...

Е, па, што ниси узео једну плетенку на вересију? Па да ми платиш други пут, кад ја стигнем преко Романије... Давао сам Муслиманима на вересију. И по двеста, и по триста кила. И никад није било речи међу нама. Све је било тачно у динар. Никад ми нису ни једну једину пару закинули. Како се договоримо, онако и буде. Кад рекнемо и утврдимо договор, ту нема никакве забуне. Кад ја наиђем, нек је и после месец или два или шест месеци, паре су ту, чекају ме... А босански Срби су ме преварили више пута. Тако је било. Шта ту има да се лажемо, ово ти је истина права. Бошњак ме је поштовао, а земљак није. То ти је истина, па ти види шта ћеш с њом...

Е, кад сам купио ауто, то је већ сасвим друга прича. Онда сам стизао и даље и ишао чешће. Био сам у Тузли, у Соколцу, у Хан Пијеску. У том правцу био је, у оно време, лош пут и зато сам прекинуо да идем тамо...

На овим мојим путештвијима, рекох ти, стекао сам велико пријатељство с људима. А нарочито сам се спријатељио и повезао са људима из предузећа Хидротехника. Они су градили хидроцентрале: Кокин Брод и Потпећ. Сва сам ја њихова велика градилишта обилазио и све људе знао у прсте. Тито је градио, јебеш ти то. Како и зашто, ја то не знам и није моје да знам. Али да је грађено и да се радило на све стране, то је тачно... У

Мратиње сам ишао најмање петнаест, двадесет пута. То је било неко друго време. Већ сам био купио ауто и положио возњу. Уз ракију, гонио сам и продавао и моје пољопривредне производе...

Имао сам муштерије за ракију. О њима бих могао један роман да ти испричам... А ракију клековачу како сам правио то је, опет, посебна прича. Кога год сам питао о томе, није знао. Нико од мојих рођака и познаника, нико од сељака из Дуба није умео да направи ону праву, добру клековачу. Прави рецепт дао ми је један пуковник из Београда, женин рођак. Како ми је он поверио, тако сам правио и то је било онако како треба: да мирише на клеку, да не пече превише, него да ти лепо замирише, да је промуљаш у устима и прогуташ, па да лепо осећаш као се слива наниже, само као нека топлота и да знаш тачно докле је дошла, док те не обузме она њена сила, просто ти се отворе четворе очи. Е, такву сам ја клековачу правио некад. А правим и сад, али немам више стрпљења да погодим све шта треба и како треба као некад...

А најгоре ми је било за вењу. Не можеш направити клековачу баз вење. Него сам нашао људе на Златибору и они су ми отуд слали вењу. Ти знаш шта је вења? Јесте, оне бобице што зру на смреки. Ми, овде, кажемо - клека, па тако од клека испадне - клековача.

Стекао сам многа пријатељства ходајући светом, што послом, што у трговини, што онако, за свој рачун. У Генералштаб у Немањиној улици улазио сам кад сам хтео, као да сам тамо био на некој служби. Стражри, млада војска, били су већ упознали мој ауто. Поздраве ме, ја уђем. Поделим кутије у којима сам сложио флаше са ракијом. Мајорима, пуковницима, генералима, свима. Ништа ту није било сакривено. Имао сам папире, потврде и анализе да је мој производ сто посто чиста ракија, а јачине у градима или степенима, по договору. Никад у животу нисам од другог купео ни једно кило ракије, па да сам препродавао. То никада. Боже сачувај. Зато што сам имао моју ракију у коју сам био 100% сигуран. Што би узимао од другог, па да се осрамотим код мојих старих и верних купаца? Што ми то треба?! Овако ми је најбоље: знам шта сам радио и знам шта продајем. Чист образ, а опет и добар посао. Тако треба...

Било је година када сам пекао и по седам хиљада кила ракије. Па и више! За најбоље године, толико, а кад су осредње онда педесет метара. Деси се и по четрдесет, тридесет метара... Кад испечем двадесет метара ракије, то је за мене било мало. То је било мало. Али ретко се дешавало да година баш толико омане.

Отац и ја направили смо нову бурад. Нове каце. Могао сам тада, негде крајем 60-тих и почетком 70-тих година, у моје каце и у

моју бурад да примим пун вагон ракије. Па ти види каква је то сила била. Имали смо велики лампек од 200 килограма. Била је то права фабрика за производњу ракије, овде у дворишту и тамо, у качари. Ништа друго него фабрика, кад ти ја кажем. Сећаш ли се ти оног страгог лампека? Шта кажеш, колики је био? Права грдосија! Он је нама припао кад је дељено имање. Кад се Ђорђе делио са Стеваном и са Ђунисијем, припадне нама лампек, јер смо и онако само ми скупљали шљиве и пекли ракију. То је, опет, друга прича, како сам од стричева откупио очевину, како сам све сачувао. И још проширио имање. Сачувао сам своје краљевство и освојио нове територије. Шалим се, какво краљевство, него, кажем ти тачно каква је код мене ситуација. Ништа није изгубљено, распродато, страћено. Него увећано и, прилично, проширено неким, горе, њивама и са нешто шуме.

А кад мало боље размислиш, свако ти је сеоско домаћинство као нека засебна држава. Има своје границе, има територију, владара или газду, војску или чељад. Свако од хиљада и хиљада сеоских краљевстава у Србији има све што му треба. Може да опстане сасвиум само. Производи за своје потребе скоро све, осим соли. Има своје изворе чисте, хладне воде. Има своје пашњаке за исхрану стоке. Има шуме за грађу кућа и других објеката, као и за огрев. Има путеве, до душе често каљаве, али и то се, у последње време доста поправило. Ено ти нама, асфалт је дошао до раскршћа код оскоруше, пошав у засеок Пејиће. То је стотинак метара од наше куће. Ето, а да не говоримо, сада, о струји, радију и телевизији и осталим стварима. И село се много изменило, напредовало. Е, само још немамо телефона. И сигнал мобилне телефоније мимоилази ово наше брдо. Терен је незгодан, нагиб свуда велики. Тудгоре, у нашој њиви званој Нартак можеш да телефонираш, а доламо, код куће, не можеш...

Прошле године купио сам деци нов лампек. Ено га тамо, у качари... Јер време ми је да мрем. Остарило се, нема ту шта да се прича. Старост, пакост, сећаш ли се како је говорио мој стриц, а твој деда Стеван? Ој, старости, пакости! А, ми млађи и ви деца слатко смо се на то смејали. А сад ја говорим као покојни Стеван. Тако ти је то. Време је да се мре. Мора и на то да се мисли...

А сад, ових дана, правим горе још један резервоар за воду. Деци, унуцима...

Заборавио сам да ти испричам... Које сам муке имао са коњем и колима. Троје деце у Ужицу у школи и ја, сваки час, прежи, товари, па преко Кадињаче, фури, фури. А најгоре ми је било за огрев. Нико неће ђаке да прими на стан без пет метара дрва. Ја у шуму, сеци, цепај, товари, па опет уз Кадињачу, гурај, гурај... Па, деси се, снегови ударе, завејан пут преко Кадињаче, а

ја куд ћу шта ћу, јоооооооој, муке моје! Свратим код комшија, даље се не може, заноћим. Родитељи и жена чуде се код куће што ме нема. Па то је било... ко зна колико пута, да ја са Галом или после са Мишком преноћим негде на путу, да закаснимо и намучимо се, не зна се ко више, човек или животиња...Сад да ме неко врати у оно време, мени се чини да не бих могао издржати. А, онда, све се могло, стизало, нико те није ни питао можеш ли или не можеш... До пола ноћи спрема се за пијацу, од пола ноћи полази се на пут. На пијацу морам да осванем. Имао сам своје старе муштерије које су чекале мене и питале за мене и нису хтели да пазаре код другога. Испродајем, спремим паре, дође септембар, полазе ћаци у школу, троје деце, треба унапред платити стан. Све на три места. Треба купити књиге њима трома. Ајде и књиге, али треба свима купити и нешто ново од одеће, од обуће. На месец дана уочи почетка школске године почиње припрема. Зависи шта је најбоље родило, воће, поврће... Живина, по неко јагње, стара ракија... Ја сам школовао децу и то је био наш циљ, моје жене и мој, али, кад погледаш, могао сам направити три набоље куће у Ужицу. Јесам, Бога ми. То је истина жива.

Ниси ми испричао оне твоје чудне доживљаје кад ноћу путујеш, па се негде задржиш, па те снег изненади на путу, па ти се нешто учини крај пута, привиђа, е, те ствари, то ми причај!

Па, да, било је тога, дешавало се. То је кад сам оно ишао за Соколац, па закасним и онда морам ноћу да прођем сам кроз планину. Коњ осети курјака или медведа и почне да фрче на нос. Туче предњим ногама као војник, корачи па фркне. Ја онда скочим са кола, па га ухватим за узду под саму браду. У другој руци држим фењер и дигнем га изнад главе. Те животиње, које је коњ осетио, нису ме никад напале. Нити сам их ја видео. Али, најтеже ми је било да смирим коња. Ноћ, глуво доба, шума густа, црна, ветар дува, хуји између стабала, не види се ништа, мрак. Грање замахује као да нека сила пружа руке, хоће да нас зграби и то ти је. Коњ само што не прсне, фрче, дрхти, сав мокар од зноја. Кад фркне, мени се учини да му ватра избија на нос. А како је тек мени онда било, ћути, не питај ме ништа. Није било ни мало згодно.

Једне ноћи у Власеницама, пуна штала, немам где коња, не могу нигде да преноћим. И још, поче снег да пада. Хајде, рекох, још тих десетак километара. Имао сам доброг коња, стићи ћу касом до Дрињаче за непун сат. Тамо ћу сместити коња, а за мене није важно, ја ћу лако. Имао сам на себи топло, сукнено одело, какво се онда носило... Стигнем у Дрињачу, свежем коња у шталу, положим му сена и правац, кафана. Кад тамо гужва невиђена, слегло се неког народа, Боже сачувај. Укрстило, једно другоме седи у крилу, на глави, не зна се ни ко пије ни ко плаћа.

Једва некако уђох и све би било у реду да унутра није било страшно загушљиво. Мени то беше смрдљиво и несношљиво и ја не могах то да трпим, него решим да ноћим напољу, на мојим колима. Скинем неколико бурића, прострем доле сено, па преко сена неку поњавчину и начиним лепу постељу на канатама. Тада још није имало ни цирада, ни најлона, ни ових пластичних фолија, што би човеку у оваквој неприлици добро дошло. Али, био сам млад, јак, здрав, преноћићу под ведрим небом, шта ту има, а и није ми било први пут. Покријем се оном сукненом доламом и заспим онде, на колима. Новац што сам имао сакријем испод једног бурета, до каната. А нешто мало завијем у марамицу и турим у недра. Ако ме неко нападне и тражи паре, даћу му овај остатак. Ево ти! Више нема. Газда однио пазар. Ја сам рабаџија у газде, вучем ракију, а паре немам... Било је пљачке, било је свачега. Омркнеш, а не осванеш. Поједе те мрак. Ништа ме не питај. Морао си бити спреман на све, видра, само да опстанеш... И ја сам тако, размишљајући шта ће бити и како ће бити, заспао.

И, кад сам се пробудио, хоћу да устанем, оно не могу. Да се подигнем, јок! О, мајко моја, шта је ово сад!? Шта ћу, куд ћу?...Искобељам се некако, погледам, кад оно снег пао и скроз ме завејао! Целе ноћи снег је падао и нападао у слоју, једно 40 сантиметара, а ја ништа нисам осетио. На месту где ми је била глава, оно около окопнило како сам дисао. Толико сам био уморан и неиспаван да сам ја спавао као заклан. А снег ме затрпо, скроз. И како сам се, ваљда, малко био окренуо у сну, мени је лева нога изашла испод оне покривке и укочила се, начисто, не могу да се покренем никако. Имао сам на себи панталоне од сукна и дугачке гаће од дебелог беџа, али џаба је све то. Снег се на мени отопио и нога ми промрзла. Осећам да ме полако хвата зима. Ја онда некако на једвите јаде устанем, сиђем са кола. Покупим оно сена са каната на камару, па запалим. Ватра се разгори, а ја трчи тамо, трчи овамо око оне ватре. Кад се колико-толико раскравих, одем до штале да видим шта ми је са коњем; положим му још мало сена, па се вратим. Оно већ и зора поче да свањава. Видим да је велики снег пао, барем пола метра, ако не и више. Ко ти је онда чистио снег, нико. Није било ни камиона, ни тешких возила да разбију онај цепац. Коњ не би могао да прође туда ни са саоницама, а камо ли са колима. Чекам да видим шта ћу и како ћу. Још је рано и нема нигде никога; нема саобраћаја, нема ништа. Не могу да пођем...

Како сам се на крају раскравио и пошао Бог свети зна. У главном, до Љубовије, а то је четрдесет и више километара, ишао сам поред кола пешке. Нисам се пео на кола. Нити сам смео да се попењем, па да ме мраз докрајчи, нити сам могао да идем поред кола. Коњ је вукао и кола и мене. Једном руком држао сам дизгине, а другом ивицу каната. И тако сам путовао... Било ми је хладно, али ко те пита. Био сам мокар од снега и од

зноја као да сам покисао. Од Љубовије већ почиње да ме боли лева нога, која ме и данас-дањи боли. То ти је било 1956. године, а сад је 2002, па ти види колико је времена прошло. Ишао сам по бањама, али ту ногу никада нисам залечио. Ево и сад идем са штапом. А све је последица оне ноћи у Дрињачи када ме је снег завејао на колима. Боже ме сачувај, црни синко. Само да ти је знати како је то страшно било! Оно сукно се смрзло на мени, па се укрутило и онако грубо и храпаво огули ми колена. Ја журим колико игда могу, не смем да застанем, јер ако станем и охладим се - готов сам. Колико смо брзо ишли, само да што пре стигнемо кући, били смо врели и ја и коњ. Пуши се моја мокра, врућа одећа, пуши се она покривка на коњу. Дахћемо и ја и он, а дах нам се бели и леди у ваздуху...

Колико си спавао, сећаш ли се? Колико си лежао на колима док се ниси пробудио. Мора да си спавао бар неколико сати док је нападао тај снег?

Откуд знам? Увече, негде око девет, десет сати стигао сам у Дрињачу. Док сам намирио коња и легао мора да је било негде око десет сати. А пробудио сам се пред зору. Спавао сам најдубљим могућим сном бар четири-пет сати. Кад је снег почео да пада и шта се дешавало нити знам, нити сам ишта осетио, човече. Тако сам чврсто заспао. Не знам ни сам. Ех, кад бих ти ја причао детаљно каква је то мука и патња била...

Било је неродних година, када воћке нису рађале. Али, наши шљиваци и јабучари веома ретко су били баш без икаквог рода. Натоварим јабукe на коњска кола, па отерам у Лозницу и заменим за кукуруз. Одатле отерам Циганима крпе у Ваљево, а одоздо - кукуруз. Увек сам држао по две-три краве у штали. Наша трава и сено не може ни толико стоке да исхрани, па сам морао да купујем жито, и пшеницу и кукуруз. Углавном, бавио сам се повртарством и воћарством. Јабукe треба обрати, шљиве покупити. Јабукe сачувати, а шљиве осушити или сасути у џибру, па онда испећи шљивовицу. На крају, од шљивовице препећи љуту ракију. Па, ракију сместити у бурад, па претакати у стаклене балоне, у канистре или у флаше. Има ту посла и посла. Такав је наш, сељачки живот. Да се ради мора се, а да ли ће се имати - не зна се. Колико пута се деси да се шљива лепо расцвета, а да је, још тако у цвету, убије слана. Па, догодине, нема слане, него нека друга сила не да плоду да сазри. А да не причамо о граду, не дај Боже...

А тек ракија! Она је посебна прича у мом животу. Ни сам више не знам где сам све ишао због ње. Да кренем одозго, са севера, од Сомбора, Новог Сада, Зрењанина, Београда... Па онда Босна: Соколац, Власенице, Хан Пијесак, Тузла, Крека, Бановићи... Градилишта хидроцентрала: Мратиње, Кокин Брод,

Перућац, а то ми је близу, готово пред кућом... Терао клековачу неким пријатељима у Шабац. Где ме све није било, ни сам не знам... Па сам гајио дуван...

О дувану ми још ништа ниси причао?

Од кад знам за себе овде се гајио дуван. Када смо погорели, 1943. године, повећали смо производњу дувана на двадесет до двадесет и пет хиљада струкова. Дуг је процес гајења дувана, брања, сушења, слагања, али, на крају, узму се лепе паре. Дуван се нама увек исплатио. Шта све нисам радио са дуваном да ти је само знати: и садио и крчио, обнављао, проширивао, куповао, продавао... Од њега сам правио грађевине. Био сам међу првима и међу најбољима, произвођач дувана на добром гласу. Као најбољи произвођач дувана у општини Бајина Башта био сам члан делегације Републике Србије. Ми дуванци ишли смо и стизали свуда. Био сам у Бугарској десет дана. Било је највише дуванаца од Ниша, од Врања и од Крушевца. А из западне Србије једини ја, Радивоје Вуловић, сељак из Бајине Баште, село Дуб, задња пошта Злодол, јеби га... Тако да смо за тих десет дана обишли целу Бугарску и видели сва њихова достигнућа. Био сам и на Златним Пјасцима, у Варни, на Црном Мору, у Пазарцику, Пловдиву, Софији, видео Русе, не знам где нисам био. Целу Бугарску смо обишли уздуж и попреко, државна делегација, брајко мој, то нема. Нагледао сам се њиховог стопанства. Било је то 1966. године. Руси су применили комунизам код Бугара. Приватно тамо није ништа остало, само задруге зване колхози и совхози. Све је сређено и уједначено, дивота једна. Села смештена у равници, ушорена, улице праве и широке, све под конац. Каква је једна зграда, онакве су све. Какав је намештај у једној кући, такав је у свакога исти, у длаку. Горе чувају овце, доле се гаје руже, паприка, па виногради. Тада сам лично у Бугарској видео грозд белог грожђа сорте афуз од пет килограма један. Бацио бајо на вагу и сви гледамо, тачно пет килограма и нешто јаче. Један грозд, онај највећи и пуна кофа. Показали су нам и лубеницу од 54 килограма. То је жива истина. Лубеница као пола бурета... Гледао сам где се гаји поврће у лејама дугим по пет-шест километара. Па наступи предео грожђа, па онда покрајина дувана. Дуван, дуван, дуван... Путујеш сатима, а околу само дуван и ништа осим дувана... И хајде све то некако схватисмо и сварисмо, али тек онда наступи стопанство ружа, која је тек то сила, да те мили Господ Бог сачува! Бугари гаје руже на велико и од ружа справљају екстракте и мирисе. У тој покрајини све мирише на ружу, лепо, али мало слаткасто, отужно. То су на хиљаде и хиљаде хектара под ружама, да ти је само стати па гледати... И све се тачно зна шта ко ради. У стопанству се ради осам сати, а прековремено се посебно плаћа. Када беру дуван, плаћа им се толико, за брање грожђа добију оволико, за руже зараде такође, онда крену у лубенице, па у паприке. То им је све било дато и

омогућено, али народ је био незадовољан и жалио се на тај и такав режим. А нама кажу: Благо вама са вашим Титом! Све су нам тако говорили. Е, сад шта је било? Нема више ни Тита, а нема ни Руса у Бугарској. Ништа није вечно. А кад је Тито био жив чинило се да ће живети ко зна колико...

Па после, које оно године би, као најбољи произвођач моје општине ишао сам са републичком делегацијом у Словенију. И у Словенији сам био десет дана. Обишао сам и Кршко, јер се наша општина братимила и пријатељила с њима. У Кршком смо становали, а обилазили смо околину на десет километара у кругу. Куд нас све нису водали?! Словенци су ме изненадили колико су вредни и радни. Ми Срби, у односу на њих, и нисмо неки убојити радници. Словенци су опасни радници. Јој, мене, па то нису људи, то су праве кртице. Водич нас четири-пет у групи одведе код комшије. А онај човек почео нешто да ради у штали око стоке. Ти мислиш да ће он прекинути посао зато што смо ми банули?! Ма, јок, море! Да ће изаћи предаме зато што сам ја свратио ненајављен, а тога код Словенца нема. Кад мени неко дође, ја остављам виле забодене у ђубрету. Идем да видим ко ми је то дошао, а посао може и да сачека. Е, код њих, видиш, тога нема. Човек прво заврши посао, скине радни мантил, умије се, па тек онда: Браћо, где сте? Пријатељи моји, како сте? Тако треба! По сат времена чекали смо домаћина. То је истина жива. Рад се не прекида, никако, то нема силе. После ја размишљам и кажем сам себи: па, ови паметнији од нас. А мени кад сврати комшија или пријатељ, ја све остављам и крећем да га поздравим, да га угостим, да га испоштујем, па се то отегне летњи дан до подне. Словенац, паметан. Прво заврши све што је планирао, а потом може све, и дружење, и пиће и песма. Све може. То је паметно. То ми се страшно свидело...

Фрања ПЕТРИНОВИЋ

ВИСОКОКВАЛИФИКОВАНИ ПЕЊАЧ

Зашто би се уопште жалио? Није стар, а ни млад, богами. Тек закорачио на несигурне мердевине најбољих година. Зове се Сергеј: баш се усрећио. Тако понекад, из пуке досаде, прецртава датуме у календару. Што више покушава да сазна, све више мора да ћути. Једноставно, држи језик за зубима. Готово никад не учествује у игри. Није, рецимо, имао могућности избора. Ваљда због погрешног распореда планета. Ко зна, не би се баш смео кладити.

Живео је овде, у Новом Саду, у оном насељу на брзину подигнутих зграда, окружен кукурузним пољима, бројним конопцима за сушење веша, гомилом претрпаних контејнера који су сваке ноћи претресани до голе коже, разваљених поштанских сандучића чији је садржај расут по степеништу улаза. У једној, по много чему не баш безазленој земљи, до непријатности помешаних уверења, појава и ствари. Рецимо, није се баш најбоље сналазио. Или можда није ни хтео.

Није живео потпуно сам. Мада је тако деловало. Сваког боговетног јутра, пре свог одласка на посао, будила га је жена, коју је после конвенционалног јутарњег поздрава виђао тек у касним вечерњим сатима док је у импровизованој кухињи покушавала да се надвече са грленим генералима и вођама политичких партија у настајању. А бивало их је тих дана све више, попут корова који је бујао око зграда, а војнички чиновници беху тек ситниш за поткусуривање међу сналажљивом братијом. Никако није успевао да открије онај час када је њена реч попримала оловну тежину мркле ноћи испуњене дозивањем мачака и када је њен сан постајао тежак попут вуненог покривача. Дуго је бивао будан, ко зна из којих разлога.

Живео је тих последњих десет година, за разлику од своје црнокосе жене, незапослен, докон и без јасно видљивог циља. Боже, како је могуће живети без циља? А Сергеј беше баш тај. Тих последњих десет година, којих се присећао са неком врстом подругливе сете, беше окружен пажњом и на терету њене

подношљиве милости, тихих прекора и одмахивања главом. Вероватно се никада није запитао да ли га она разуме. Што би? Било је пуно једноставније извршити за њу неке мале постављене задатке, обићи понекад продавницу у комшилуку, однети ципеле на поправку. Волео је да за њу учини понешто. А она је, углавном, избегавала да прича о његовој ситуацији, осим што би понекад изустила шкрте речи неког магличастог ишчекивања, покушавајући да сакрије давно угасли сјај веровања.

Свако јутро је редовно избацавао смеће, готово ритуално, и више се до вечери није враћао у изнајмљени стан. Плашила га је пустош посивелих и искрзаних тапета, нарочито у тренуцима док се кроз прозор пробијаху јутарњи зраци сунца. Зимогрижљивост и нападна тишина. Зато је журио да крене у обилазак новосадских улица. Није губио наду да ће једног дана можда сresti неку особу којој ће истог тренутка постати неопходан.

Редовно је читао, са оловком у руци, мале огласе у новинама тражећи посао, понекад би, током суботњих преподнева, понешто и урадио. Унео неком дрва у двориште, однео фрижидер или какав ормар на пети спрат. Или би из неког ненаданог осећања одговорности почео сакупљање картонских кутија, под плаштом бриге о чистоћи и уредности града.

Углавном, беспослен и докон обилазио периферију, често посматрао Дунав, вивке који се панично дозивају над мутном водом, једно извесно време заносећи се да постане риболовац. Привлачили су га ти погурени типови који сатима посматрају воду, окамењени у немости. Једно од лепших занимања у човековом животу.

Као у некаквом непримереном и нервозном складу смењивали су се дани, налик мелодији радосне тужбалице. Могло би се рећи да је навелико газио бару беспослености, мада би то била исувише прејака квалификација, не само за њега, него и за већину људи који су те године тумарали улицама у потрази за неким могућим процепом, уским сокаком, или заборављеним пролазом ка смислености. И као да је неко смишљао и множио разлоге неуспешности. Било је као у неком слуђеном предворју где се сударају, у ишчекивању земљотреса, они који трагају за послом без уверења да ће га пронаћи са онима који презапослени не почињу да раде. Када би се тај колективни аутизам, тако доминантно присутан у ваздуху тих година, дао тако лако представити, онда би било могуће и набројити све разлоге. Али није.

Бивало је много путоказа и много чињеница да животна прича беспослених људи у потрази за смисленошћу, тих година, поприма обресе експерименталне социјалне студије без потребе за ваљаним закључцима. Оглед ради огледа. Уобичавало се рећи, такво је време и такав део колача нас запао. Клупко догађања се одмотавало само од себе, по инерцији, нити старе пређе су пуцале свакодневно, а само је повремено неко, забаве ради, хватало крајеве неспретно везујући чворове.

И поред ограничавања својих и онако скромних захтева, од нечега се ипак некако морало живети. Макар од посних варки ишчекивања и потраге. Без обзира колико он беше окупиран својим менама расположења, није могао избећи да примети како су се у редовима пред продавницама, који су се тог лета појављивали као по некаквом неписаном правилу, све приче вртеле око несташице робе и скупоће. А затим, различито интониране песмице о недостатку посла, социјалним тегобама, инфлацији, кретању девизног курса, поседовању стране валуте, херојима и јунакињама фолк парада. Летњи дан преподне стизало се и до предвиђања судбине, политике и врућине. Ненадано и убрзано приближавање поподнева водило је ка подужем списку актуелних завера.

Нема сумње да су се тог лета 1992. године могућности набрајања завера, као и изложености њиховом терору, прошириле до неслућених размера. На цени беху астролози, пророци, видовњаци, врач погађачи, додоле, кукумавке, политички геостратези, картографи, сензори, обележени и видовите бабе. Као да није било човека који би чак и могао да наслути обим лавине предодређености и урота која се сручила тих година на ово подручје. А није да није.

Тако је Нови Сад одједном постао претесан. Спас је почео тражити у путовањима. Прво у околна места. Парагово, Будисава, Каћ, Врдник, Лежимир, Ветерник, Марадик, Нештин. Можда се гласови не умножавају, а можда су људи окупирани другом врстом проблема. Можда им неко и треба. Да понешто уради, да неког замени у нечему. Леп крајолик беше све што је успео да примети. Остало беше налик. Од спорих пренатрпаних аутобуса и возова гласови завере беху знатно бржи. Дочекивали су га одмах по изласку. И ништа, дани беху још несноснији. Ако је желео да слуша, могао је до миле воље испунити своје дане сноповима пожњевених гласина.

Много се чудило, ако ћемо истину. Ни жена му није могла помоћи. Или га није чула од других, или је сматрала то одсуство смислености неком врстом природног стања. Чињеницу да се највише прича о оном што се изгубило још некако је и могао да схвати. Али никако није успевао да себи представи ту огромну количину губитака која би била сразмерна количини причања. Није могао да им да за право, он који није имао баш пуно тога да изгуби.

У чуђењу је повећао и раздаљину својих путовања. Превоз је постајао све несигурнији, неизвеснији, али јефтинији. Као и много тога. Чинило му се да ужива у пренатрпаности аутобуса, интими загушљивости и нераспознатљивом жагору грлених и пискутавих гласова. Као и да повећава шансе за проналежење посла. У току летњег видеела стизао је и до Чачка, Ниша, Сврљига, Велике Планае, падина Авале, Гроцке. Није му била потребна мапа путовања. Не би се могло причати о неким знатним разликама. Али, бар су дани пролазили.

Могао је или претпостављати или очекивати да се и сам бар једном нађе запетљан у клупко неке потајне завереничке игре. Толико је тих година било присутно у ваздуху назнака, готово до неке неподношљиве лепљивости, спарне влажности која прекрива сваки делић тела. Али не баш тог летњег дана када су га случајни пориви приморали да допутује у Крагујевац. И не баш у часу док је забленуто посматрао човека у белој кошуљи како се вешто вере по високим полицама препуним књига у Градској библиотеци. Само је ћутао, а желео је да гласно призна да осећа неку врсту потајне завидности. Да каже како би се и сам читав живот могао верати по полицама.

Наравно, рекао му је човек у белој кошуљи, да је то могуће ако си по занимању висококвалификовани пењач, или бар квалификовани пењач, или само пењач. Као што он јесте. И ако у томе видиш неки виши смисао. Као што он итекако види. За разлику од многих који су Сергеју налик и који плутају по земаљском шару без икаква смисла. Који човек. Шта да се каже, Сергеј га је напето посматрао, широм отворених очију и уста. Чинило се да чак и не дише.

Тек у поподневним сатима осмелио се да му приђе у једној опустошеној летњој башти неког ресторана чије име није успео да разазна. Човек у белој кошуљи га је понудио сладоледом. Одбио је нестрпљив да што пре сазна како се постаје пењач, квалификовани пењач. Ма не, одмахнуо је руком човек у белој кошуљи, као да растерује неке досадне муве, само сам се шалио јер тако понекад доживљавам свој посао библиотекара. Видевши сенку разочарења која је покрила Сергејево лице на брзину додаде како би итекако лепо било да то занимање постоји. И да смо сви ми квалификовани пењачи по полицама живота. Ваљда би онда и ова земља имала користи од нас.

Све време дуготрајног и напорног повратка Сергеј беше, најблаже речено, утучен, готово смрвљен, сенка од човека. Таман је, побогу, успео да наслути неки нови смисао, да би се он једном речју претворио у гомилицу пепела. Док се приближавао изнајмљеном стану, леђа му је притискало бремене коначне залудности. Међутим, жена га је дочекала готово на вратима. Мили, нарочито је нагласила то мили, звали су те хитно из Градске библиотеке у Новом Саду. Треба сутра ујутро да се јавиш на посао. Мисле да од свих кандидата једино ти испуњаваш услове за квалификованог пењача.

Али ја нисам конкурисао за тај посао, пожелео је да каже, али прекасно јер се жена већ обрела у кухињи настављајући своју свађу са политичарима, генералима, тањирима, шерпама, кромпиром, луком и осталим бакалуком. Рано је легао у кревет са помишљу да је у питању нека безазлена шала и да се позиву неће одазвати. И заспао, неутешан, пуно раније од своје црнокосе жене.

Ујутро га је пробудила, прилично весела, и отпремила пут Градске библиотеке. Он би све учинио за своју жену, тако да је

тај пут до књига прихватио као још једно испуњавање њених жеља. Дочекао га је ведар и насмешен, углађени човек са краватом и обасуо речима добродошлице. Наравно, нагласио је човек са краватом, нама у овом тренутку заправо и не треба висококвалификовани, ни квалификовани, па чак ни пењач. Уосталом ми то занимање имамо у опису радних места библиотеке, али оно стварно не постоји. Зато, потапшао је Сергеја по леђима, ваше радно место је у подруму Градске библиотеке. Он је пун воде и књиге треба што пре одвојити и изнети на светлост. Добро би било да одмах обујете чизме.

Или још боље, помислио је Сергеј, да задужим пераје за пливање. И тако, само због своје црнокосе жене и жеље да њој удовољи, он постаде, уместо висококвалификованог пењача, нискоквалификовани пливач. Шта ти је живот. И шта су ти капљице завере.

Седам дана је предано радио, готово налик оном који је стварао свет. Седам дана је без предах из воде износио, уз подрумске степенице, тешке томове књига. Брисао их и пажљиво загледао. У дворишту библиотеке никли су зидови папира. Како је само пажљиво поступао са Владимиром Уљановичем Лењином, Бакарићем, Едвардом Кардељом. А тек са реченицама некадашњег председника државе. Скоро да је поверовао како се ненадано приближава проналажењу смисла, или бар откривању неке више сврховитости.

Тако седам дана. Чак га је и жена свако јутро гледала неким новим погледом. Ваљда је била задовољна, није стизао Сергеј ни да је упита, затрпан ланцима одговорности и помало одсутан због пажљиве преданости послу.

Седми дан у дворишту Градске библиотеке освану камион и томови књига завршише у његовој утроби, налик лако савладаном плену. А Сергеју љубазно захвали углађени човек са краватом речима да је престала потреба за његовим даљним ангажманом. Баш тако, ангажманом. А снови о висококвалификованом пењачу распршише се попут латица презрелог маслачка. Могао је само на крају да безнадежним погледом испрати камион. Шта ли ће само рећи црнокоса?

Затекао ју је усред жестоке свађе са актуелним вођом који је грмио са телевизијског екрана. Јаче но икада раније. Није му праштала, надгласавајући га повицима како је све изгубио, све упропастио, све издао. Мањи од зрна мака једва је прошапутао да је и он, ето, изгубио посао висококвалификованог подрумског пењача. Само је слегла раменима и наставила са препирком. Вече, које и не беше баш пријатно, обухватило је рукама изнајмљену собу. Као да је сијалица била немоћна.

И то си успео да изгубиш, рекла је црнокоса готово стишано, окренувши се ка зиду. Није се усуђивао да је пита на кога се то односило. На њега, или на актуелног вођу. Много тога су тих година заједнички губили. Од зацртаних територија до могућег смисла.

Дејан ВУКИЋЕВИЋ

ОТВОРЕНА ВРАТА

Ти си прва сазнала да не спавам с њим, а он је, видиш, о томе ћутао четири године. За оно што је мени било потребно четири месеца, њему је требало четири године. И, замисли, није се поверио Петру, него неком пословном партнеру којег је познавао тек неколико сати. На доручку, у ресторану, треснуо је као кад се испусти послужавник на сто. Додуше, овај га је запиткивао, те шта се дешава, те што си нерасположен... На крају му је дао адресу тог клуба, потапшао га по рамену и рекао: Узбуђење, пријатељу мој, то је оно што теби треба, мало узбуђења.

Врата су била огромна, масивна, изрезбарена. Тек кад се примакнеш, видела би се нага тела у коитусу. Код прве посете упознали су га са строгим правилима: ношење маске и само маске — без одеће или накита — обавезно је, забрањен је било који облик комуникације (осим, наравно, еротске), парови се повлаче када се међусобно споразумно одаберу, може им се придружити било ко уколико то они сами дозволе, двоје посетилаца никада не могу да напусте клуб истовремено, забрањено је коришћење парфема...

Било је много правила и сва су гарантовала задовољство и дискрецију. Попунио је и формулар на којем је испод регула оставио потпис и своје шифровано име Мустафа, као и праву адресу. Речено му је да је то неопходно, али да свакако неће бити злоупотребљено.

Онда је бојажљиво крочио у централну просторију. Помислио је да се налази у последњем Кјубриковом филму. Прво је приметио да нема врата, оку је све било доступно. Тако му је прва посета и протекла, у разгледању. Ником се није придружио, чак ни воајерима-онанистима.

Већ код следећег доласка, после два дана, надвладао је трему, понашао се комотније. Спазио је витку кошчату девојку, пришао и узео је за руку. Пошла је с њим до собе с балдахином, клекла на колена и усисала уд таквом брзином да није најбоље схватио шта га је снашло. Месила је шакама његове полутке и

лагано гутала уд од самог врха до корена.

Суздржавао се, али четрдесет осам месеци је учинило своје, избацио је, грчећи се, семе у млако ждрело. Она га је, како је пристизало, гутала као да је нектар. Но, иако се све то пребрзо одиграло, вршњак га није издао, остао је усправан, постојано, кано клисурине. Попели су се на балдахин, измерио је неприметно ширину њених леђа — била су као распон између његових кажипрста и палца. Спаковао је потом малу чврсту дојку у уста, ништа се није излило. Тад је схватио зашто је баш њу одабрао, мере су опасно тежиле идеалним.

Раширио јој је дуге ноге у страну и поткочио рукама испод колена да би прилаз био што чистији. Чим би му досадила једна поза, присећао би се следеће, ознојена тела ковитлала су се махнито. Иако нема, тела су се складно разумевала док нису попадала. И тек тада спазио је око балдахина остале посетиоце како се узбуђени разилазе по одајама.

И у следећим приликама рударо је по танким, похотним телима, обично групно и на „задња врата“, али некако, пре или касније, и то би му дојадило. Тело, тела, телу, с телом, у телу — тек, телесно узбуђење је опадало. Тражио је нешто духовно. Али како ишчепкати духовно испод маске, танки процепи код очију више су скривали но откривали. На уснама, а оне су биле једини видљив комад главе, може се видети похота. И ништа више.

Учесталост долазака била је обрнуто пропорционална узбуђењима, што је више трагао, мање је налазио. С времена на време, кад би био одабран, прихватао је позиве, али је то чинио крајње безвољно. Једном, с травеститом, осетио је чак и узбуђење, али и то би убрзо спласнуло.

А сад иде главни део приче, драга моја. Била је нага као и сви око ње, носила маску као и остали, али издвајала се ставом, покретима, и стидљива и надмена истовремено. Тело је говорило да зна шта је мушко тело, али и да је спремно за упознавање с новим телима. Да може сваког часа да се отвори, али и да је довољно само себи. Посматрао је то ново тело а видео његов дух. И тако је прошао први сусрет, у гледању. Кад је схватио да је примећен, отишао је. Радостан као и пре много година. Заљубљен?

Код куће је све било у најбољем реду. Дечак се, напустивши игрице, први пут заљубио, ћерка се бавила собом, често некуда избивајући из куће. Никад је није питао куда иде, да не би то и њега ко упитао. Са женом се све ређе виђао. Чак ју је и на летовање слао с децом изговарајући се пословним обавезама искрслим у последњем тренутку. Није приметила никакву промену код њега и то му је годило.

У клуб је одлазио све чешће, али љубав је водио само с једном особом. Кад ње није било, тај дан би био неповратно изгубљен, али је увек преостајало чекање следећег. Из телесног контакта узбуђење се преселило у немогућност вербалног. Муке су биле неподношљиве и он решава да је неприметно сачека

испред клуба. Наравно да не може бити сигуран је ли она која прва изађе права, али вероватноћа иде њему у прилог. Уосталом, други начин не постоји.

Изашао је, после наредне посете, заузео бусију у кафеу, ниже низ улицу. Убрзо се појавила особа с марамом преко главе и тамним наочарима и ушла у први такси. Ход је био превише ужурбан да би проценио је ли то она, ништа му друго није остало него да нађе слободан такси а онда „пратите ауто испред вас“.

Недуго потом возила таксија су се зауставила и, гле чуда — баш испред његовог двадесетчетвороспратног небодера. Пожурио је да бар изблиза осмотри жену за којом жуди, но спетљао се с новцем плаћајући таксисти.

Док се пењао степеницима, размишљао је о томе како је могуће да после четрнаест година проведених у тој згради не примети особу за којом тихо луди. Можда се недавно доселила? Можда и не станује ту, свратила на трач-парти код пријатељице? А можда уопште и није она?

Али, знао је да јесте.

Спустио се назад до улаза, стао да прегледа списак станара. Посао сизифовски, схватио је убрзо: 24 спрата x 4 стана = 96 станова x (у просеку) 3,5 станара = 331 станар, ако одузме себе, жену, ћерку и сина добија суму од 327 станара. Избројао је на списковима 182 женска имена. Само је једно оно које га занима!

Наредних дана је, док избацује кесе са смећем, на путу до продавнице, полазећи на посао загледао сваку иоле привлачну жену из зграде и питао се је ли она. У лифту би се примицао иза леђа и дискретно њушио не би ли препознао мирис тела. Није се мирио с тим да предмет његове пожуде спава под истим кровом, вози се истим лифтом, убија исту колону жутих мрава а при том је принуђен да чека данима, каткад недељама, да би провео с њом сат или два.

А онда је једне суботе, ти сад већ погађаш шта, позвонио поштар и уручио му свежањ пошиљки. На првој је писало Мустафа. С ходника је хитро нестао нашавши се у купатилу закључан. Из клуба су га обавештавали о новој адреси, те да због селидбе неће радити следеће две недеље.

Неко је покуцао на врата и он је, затечен, испустио пошиљке на под. Скупљајући их, у руци му се нашао коверат исте величине, боје, истог типа као онај његов, само је на њему уместо Мустафа писало Емина. Замислио се за тренутак, откључао врата, насмејао се и — пружио ми га.

шрај разіовора

Драгослав МИХАИЛОВИЋ

*Betrachtungen zum skaz
bei N. S. Leskov
und Dragoslav Mihailovic*

Књижевно писмо докторанду

ПРИПОВЕДНА И СТВАРНА СТВАРНОСТ НИСУ ИСТО

Роберт Ходел, швајцарски професор славистике, докџорирао је на теми о књижевном јосџујку званом сказ код Н. С. Љескова и код мене. На захџев докџоранда, у јисму од 10. марта 1992. године, дао сам професору неколико одговора о сојсџивеном књижевном јосџујку. Заједно с одбрањеном тезом, под насловом „Betrachtungen zum skaz bei N. S. Leskov und Dragoslav Mihailovic” др Роберт Ходел је ово књижевно јисмо, на срџском језику, објавио 1994. године у Берну код издавача Петера Ланга.

Поштовани господине Ходел,

Јуче сам се срео са господином Валтером Литијем (Walter Lüthi), новинаром бернског „Бунда”, кога сте ми упутили, и покушао сам, колико сам могао, да му помогнем. Ни нама сами-ма није лако да се снађемо, конфузија је општа, како ли ће се тек снађи странац који је тек дошао? Али утешно је бар то што се са Запада уопште појавио један новинар који жели да чује и ту фамозну и омрзнуту другу страну. Ми, Срби, нисмо на то послед-њих година навикли.

Ваше писмо од 30. децембра прошле године, наравно, стоји ми на столу већ прилично дуго и ја га непрекидно заобилазим, остављајући га за касније и ваљда се подсвесно надајући Вашем другом писму, којим ме ослобађате од обавезе да одговорим на прво! Ви сте, међутим, немилосрдни и не одустајете.

Шалу на страну, Ваша питања су озбиљна, и разумем зашто очекујете да на њих одговорим. Али она су за мене, с једне стране, тешка и каткад једва схватљива, а, са друге, морам за четири месеца да предам рукопис друге књиге од осам стотина или хиљаду страна о проклетом Голом отоку, док за предају редакцији још нисам припремио ни триста!

Дакле, вероватно сте негде већ прочитали - а и ја сам изјављивао - да је „Петријин венац” писан једним дијалектом средње Србије, који се назива косовско-ресавским. То је народни говор који не представља стандардан књижевни језик, што значи да је са становишта језичке науке дисквалификован као на неки начин „неспособан” и за комуникацију и за уметничко изражавање (ја тако, наравно, не мислим). Подразумева се, исто тако, да није ни „измишљен” у књижевничкој „лабораторији” него да, као релативно формиран, постоји у језичком животу. Њиме су говорили сви мени блиски људи у моме детињству и првој младости, све док се нисам отиснуо из родног краја, па би се заиста донекле могао означити и као језик моје бабе, иако он, разуме се, никако није само њен.

„Чизмаши”, сем у оном документарном делу, такође су написани тим идиомом, с тиме што је разлика у интелектуалном нивоу два наратора - Петрија је неписмена, а Жика Курјак подофицир у војсци - условила да дијалекатска „деформисаност” језика те књиге у односу на „Петријин венац” постане „нежнија”. И ако је „Петријин венац”, као први, могао у дијалекту да иде докле год хоће, односно да од његовог аутора начини некаквог радикала језичког провинцијализма, који води рачуна (сем о оним „обичним” прозним нужностима, као што су композиција, ритам, „певност” итд.) једино о лексичкој и реченичкој разумљивости његових стилских „шара”, дотле се у „Чизмашима”, баш због постојања „Петрије”, морало настојати да се према „претходном” радикализму постави нека фина дистинкција. Тиме би језик једног подофицира био исти као у неписмене сељанке, али са знатно већим „загађењем” из књижевног идиома, или би - можда се може посматрати и са друге стране - његов трапави стандарднојезички израз био још у приличној мери затрпан дијалекатским „отпадом”.

„Тикве” су, пак, остварене у београдском говору, који је близак књижевнојезичком стандарду, а можда се и читав налази у њему, и „деформисан” је извесним благим наносом аргоа. Морам да кажем да је овај „нанос” за мене у том раду био драгоцен, јер ми је пружио могућност за покушај изражавања некаквог прозрачног, духовитог мангуплука мог јунака, који се са становишта животног морала не понаша увек беспрекорно. Ово му, као израз привидне или стварне површности, пружа изван алби. Кад он затим почне да доживљава тешке,

трагичне драме, нанос аргоа ће га штитити од сентименталне патетике. Признајем да сам тиме желео да покажем и то да је мој јунак, иако невеликог образовања, заправо, бистар (што критика није увек уочавала). Због тога би, по пишчевом „предвиђању”, његов судар с неповољном стварношћу морао да буде утолико одлучнији и немилосрднији и, разуме се, по њега и по друге учеснике трагичнији.

Тешко бих, међутим, могао рећи да сам се том језику учио у кафанама, између осталог и зато што тада нисам одлазио на таква места. Ако је баш важно, као „систем”, а не само у његовим одломцима и у одсјају, први пут сам га чуо у једној београдској болници, где сам се, 1959 године, лечио од туберкулозе плућа. У њој су лежали и неки младићи са београдске периферије, с којима сам се дружио и с којима сам, наравно разговарао. Допао ми се њихов језик, звучао ми је као музика! А затим сам се дружењем с истим тим неконвенционалним и у којечему не баш безопасним момцима у њиховом сленгу аудитивно „усавршио” у антитуберкулозном санаторијуму у Сурдулици, где се, као што знате, „догађа” један део моје књиге.

Али то, мислио сам, никако није било довољно и носио сам се мишљу да по излечењу проведем извесно време на Душановцу, где бих проучавао и језик и средину и апсорбовао неке детаље за евентуалну књижевну употребу; сетите се лика смешног књижевника Фирсова у Леоновљевом „Лопову”! Наравно, живот ми такву могућност није пружио. Моје проучавање социјално-језичког миљеа на тај начин остало је доста сакато и јадном писцу је, седам година касније, кад је почео да ради своју књигу, остало да се сналази с оним што има.

Дакле, како се „Тикве”, и у похвалном и у покудном смислу, често узимају као неки мали образац „стварносне прозе”, поготову кад се под тим подразумева натурализам и „пресликавање” стварности, лично бих морао да признам да оне у том погледу представљају потпун промашај и прави књижевни марифетлук. Што је још смешније, мојим литератским триковима наседају и неки прави Душановчани из оног времена, који још копају по својим сећањима да одгонетну под којим се књижевним именима крије који ондашњи прави становник тог краја и у сусретима умеју да ми се обраћају са: „поштовани другар”. Недавно сам чак добио поруку од неког пензионисаног милицајца из унутрашњости да је „љут” на мене зато што га нисам довољно добро „описао”, пошто је он, каже, био „много опаснији” него милицајца Суља у мојој књизи. Ако, сад, прихватимо да се неко може љутити и због таквих ствари, ето, тај лик, лик милицајца Суље, приспео до мене из некакве градске легенде, може се, чини ми се, узети као једини „стварносан”, односно као једини преузет из некаквог причања о тадашњој душановачкој „стварности”.

Хоћу да кажем да се за ове књиге - а ни за остале, уосталом – нисам много бавио посебним језичким истраживањима (сем кад је била у питању стручна терминологија - рецимо, боксерска и уопште спортска, или артиљеријска, коњичка, обавештајна, односно уопште војна, или, пак, рударска - и сем што ми је језик, ако могу да кажем, мала интимна страст). Петријин израз сам носио у себи као некакву музику мог детињства, и затим сам га само радикализовао, а језик „Тикава” сам упио као жубор и пев једног града у којем сам после затвора и логора нашао слободу. (Узалуд је причати како та „слобода” није била никаква слобода, поготову кад се гледају други системи и велики градови. То је била слобода *за мене*, после оног што сам дотле доживео, макар тиме што ме више нису могли онако добро надзиравати.) Тај град је, кад сам ушао у њега и почео да газим његовим улицама, без обзира на то што сам се на њима деценију или деценију и по тако-рећи тетурео од глади, за мене *йевао*, и могу да Вам кажем да пева и данас.

Не волим кад се говори да прозаисти морају да прођу кроз извесна тешка животна искуства, јер ми то често личи на велику површност. („Лако је теби”, говорили су ми неки колеге, „ти си био на Голом отоку!” Не могу Вам просто рећи колико су ме таква брбљања иритирала. Разуме се да Варлам Шаламов, да није био у логору, своје дивне „Приче са Колиме” највероватније уопште не би написао, или их, сигурно, не би *онако* написао, али да му је неко првог дана по доласку у гулаг дао могућност да бира између моментаног изласка и лишавања права да о томе пише, с једне стране, и двадесет петогодишњег останка „унутра” с „изгледом” да помоћу тог „материјала” створи задивљујуће приповетке - а где су у том тренутку били ти „изгледи”? - не сумњам да би истог часа прхнуо из жица као птица. Уместо „Колиме” написао би нешто друго. А што се мене тиче, на Голом отоку прошао сам кроз такво “искуство” да сам се најмање две деценије држао далеко и од размишљања о њему, а камоли да сам покушавао да пишем. Био сам заглупљен и за само писање, на писање о таквом ужасу није се могло ни мислити.) Међутим, није све баш ни тако једноставно. Има неки враг у томе.

Макар кад је о језику реч, могао бих да кажем да сам у затворима прошао кроз велику језичку школу. Југословенски политички затвори и логори из педесетих година били су праве Вавилонске куле разних народа и људи и у њима је просто врло од муњања свакојаким језика и дијалеката. Хтео не хтео, морао си да их слушаш и морао си да настојиш да их разумеш. Моја послезатворска различита занимања и путовања по Југославији у томе су ме и „усавршавала”, али готово је сигурно да сам се још на Голом отоку, на слух, научио да разумем и словеначки и македонски и да не само разликујем него, кад буде потребно, и интерпретирам говор једног Босанца, Црногорца, Далматинца,

Војвођанина или Херцеговца. Не могу рећи да сам баш о свима покушавао и да пишем дијалекатски, нити су ми дијалекти преокупација у раду, али, ако не зазвучи претенциозно, понекад сам којем јунаку прилазио готово равнодушно, и не бих најбоље знао како да га „решим”, све док не проговори. А кад би се то десило, као да је отворио кутијицу са драгоценостима, ја бих се нашао у малом рају локализма и просто не бих могао да се не радујем.

(У свежем ми је сећању приповетка „Како то да напишем, другар”, објављена у „Нину” пре годину и по дана, у којој логорски болнички мртвењак, неки муслиман из Босне, пакује у ћебе једног тек умрлог логораша. Он то ради успут брбљајући. И мада је мени као „творцу” приче јасно да морам да напишем крајње туробну сцену никако не могу да се отмам радости од препознавања његовог типичног локалистичког замењивања сугласника и „гутања” самогласника и не могу да му их не ставим у уста. И његово умотавање умрлог, за мене као каснијег читаоца, личи на сцену малтене комичну. Остаје ми тек да оценим колико је то у контексту сврсисходно и да ли нисам можда потпуно „промашио тему”.)

Не умам најбоље да размишљам о томе да ли бих приповетке и романе написане сказом, односно у првом лицу и језиком који се у извесној већој или мањој мери налази изван књижевне норме, могао написати и „нормалним” књижевним језиком, јер су ми се они од самог почетка представили овакви какви јесу. Ово, наравно, исто тако треба схватити са великим условностима, Јер су и они били подвргнути раду, што значи и веома обимном мењању. У том смислу текст је стално подложен убацивању нових, „бољих”, изражајнијих речи и језичких склопова, који могу деловати „локално” само на том „месту”, или, пак, изазивати и друга мењања, на неким удаљенијим „локалитетима”. Сем ако се не налазе у оном језгру или у оној праклици од неколико „моторних” реченица, које ће изазвати почетно „обртање” приликом рађања саме идеје прозне творевине, „необичне” речи не држим ни у каквој бележници, или да кажем, кеси, да бих их, ради „онобичавања”, расуо по приповедном ткиву. Кад данас читам рукопис младог писца за кога нисам сигуран да би требало да настави да се бави овим безизгледним послом и не желим да му кажем да нисам установио да има дара - а то никад не желим да изговорим - обично му кажем да му текст „није довољно изражајан”. А неизражајан - блед, млитав, слабуњав - рукопис не значи ништа друго него неталентован, бар у тој прилици, другде ће се писац можда показати боље. Хоћу рећи да је језик сам по себи толико богат да ће ономе коме је Бог већ уделио дар радо из своје ризнице понудити и лепе, изражајне речи или, бар, у том тренутку довољно добре замене за њих. За „нормалан” књижевни језик и за писање у трећем лицу оставићу

оне текстове који су се од почетка тако рећи „програмирали” за такав поступак. Слично ће бити и са књижевним јунацима, који, разуме се, исто тако представљају комадић у целини једне прозне визије. Њихов израз мора увек бити најдубље личан и то ће одредити и пишчев „приступ” ка њима. Зато се аутор према сваком свом јунаку односи потпуно различито, и та различитост приступа се не може свести, како се често чини, на за прозу одвише припросто дељење на јунаке интелектуалце и јунаке примитивце.

Не верујем да се сказ може, бар унапред, пре почетка рада на неком тексту, гледати као врста отпора књижевнојезичкој норми у прозном стварању (иако разумем да се по остварењу неког дела он може „представити” и тако). Мени је такво рационално гледање на сам књижевни поступак помало странао. Сматрам у ствари да знање, образовање итд. писцу, дабоме, не може да шкоди, напротив, користи му, али да се оно ипак не налази у срцу литерарног стварања. Образовање и лична бистрина ће аутору у којечему помоћи - рецимо, у бољем читању рукописа и при стварању стратегије, односно при „комадању” текста и остварењу оног „великог љуљања” које у рукопису означава композиција али најглавније „послове” у једном тексту ће ипак обавити она божја рука, која је неком, можда потпуно незаслужено, таленат подарила, а неком га, иако га у сваком другом погледу можда заслужује, закинула. А закинутост талента у једном тексту је, просто напросто, ненадокнадива.

Наратор у приповедању у првом лицу, разуме се, повремено мора нужно да дође у положај посредника према другим јунацима, односно, како Ви кажете, да преузме улогу аутора у излагању сижејних заплета. Али у тим улогама он је потпуно аутохтон и његово виђење других ликова је јединствено. Стога не успевам у , казу да видим сукоб две намере, ауторске и нараторске или како Ви кажете, двају кодова. Наиме, тој посредничкој улози наратор редовно деформише слику других књижевних ликова, али то увек чини из његове личне визије „приповедне”, а не „стварне” стварности. Ни капетан Зорић из „Тикава”, кога представља Љуба, ни доктор Ђоровић из „Петрије”, кога представља моја јунакиња, не постоје ни у којој другој стварности, осим у романескној, да бисмо поређењем могли да установимо степен њихове „деформисаности”. При том Љуба је способан да Зорићеве речи интерпретира на начин који је сличан конвенционалном поступку, а Петрија има способности само за свој израз и може га изразити једино онако. Али некаква имагинарна „деформација” партнерских јунака у оба та виђења сигурно постоји и она је диригована бољим положајем аутора, који може даље да види и који, уосталом, и у казу, као у другим поступцима, има своје „подмукле” намере.

Међутим, између сказа и приповедања у трећем лицу постоје крупне разлике у ширини њиховог захвата. Грубо казано, сказ има веће могућности за изградњу текстуалних „шара” и за постизање стилске разиграности, које у нама изазивају све нове и нове сензације, па и у дубинском продирању у „материјал”. Али кад је истеран на широко поље „дебелог” романа, он се помало понаша као тркач на кратке стазе и после извесног времена изгледа да губи дах. Замор једне визије, која непрекидно мора да изналази нове и свеже речи, а троши их и долази у опасност да маше већ употребљенима, почиње да се показује као замор материјала. Тиме се само још једанпут исказује стара нужност апсолутног склада између тактике и стратегије једног рукописа, односно између начина изражавања и материјала који треба да се изрази. И само се опет види да ни један ту нема никакву предност, него да оба могу да израстају једино ако у свет приповедања искораче једновремено и ако затим буду корачали складно.

Бар што се искуства тиче, ја сам тај замор осетио при раду на „Чизмашима” (а не и на „Петријином венцу”!). Не знам да ли сам био у праву или нисам, јер сам над рукописом и иначе склон претеривању у постављању захтева, али, у сваком случају, у мом поступку једног тренутка се појавила пукотина између ширине романескног захвата и могућности главног јунака да га својом визијом савлада. Стога сам у недовршеној другој и трећој књизи покушао с комбиновањем поступка и увођењем новог, лажног објективног јунака. Не знам у овом тренутку колико ме то може довести до правог резултата, утолико пре што још мање знам да ли ћу те две књиге успети и да завршим. (Сада ми изгледа да да нећу.) А прикачињање трећег дела у објављеној првој књизи, с извесним давањем расплета, треба знатижељним лаицима и стручњацима да помогне да схвате шта је „аутор још желео да каже” и у чему су га омеле горка судбина и недовољно развијена књижевничка глава.

Као што сам Вам приликом нашег сусрета рекао, у избору наслова „Кад су цветале тикве” нису ми помагале никакве литерарне асоцијације. Иако знам да ви, научници, волите да изјавите да то што у једном тренутку нисмо знали да нешто постоји не значи да оно није ни постојало, са своје стране могу да кажем да је у мом сећању одонда остала једино Апашева асоцијација на умирање туберкулозних и да ми се она у наслову учинила као добра за назнаку тог општег умирања у мојој краткој књизи. Роман Харија Мартинсона, који Вам, уосталом, ако га нисте прочитали, најтоплије препоручујем, тада код нас није био ни преведен, а мој преводилац на шведски Адолф Дал (Dahl) чак ми каже да се он и не зове „Кад су цветале коприве” него „Цветање коприва”. Како су у време овог превода и мој роман и моја истоимена драма стварно били забрањени, није

искључено да је српски преводацац бирањем оваквог наслова у ствари желео да направи непријатну алузију на рачун режима.

На жалост, ја не пишем толико брзо колико бих хтео (и ово писмо завршавам тек петог дана од почетка, 14. марта) и сада просто нисам у стању да се бавим још и својом биографијом, тим пре што она и није баш једноставна. Стога Вас молим да се послужите текстом о њој објављеним у књизи „Фреде, лаку ноћ” у „Политикином” издању (Д. М.: „Дела”, Београд, 1990). Јавите ми ако је немате, да бих Вам је послао.

Желим да Вам, на крају, кажем да се осећам почашћеним што се на овој начин бавите мојим писањем (у нашем ондашњем сусрету то нисам тако схватио) и да се надам да ће Ваша дисертација изазвати занимање и допадање на бернском универзитету. Уколико Вам још у нечему могу помоћи, молим, јавите ми се. Желим Вам све најбоље у раду у личном животу и срдечно Вас поздрављам.

Радомир В. ИВАНОВИЋ

ИВО АНДРИЋ О СТВАРАЊУ

*„Право говорећи, ја сам увек
највише желео једно: да све шћо видим
могу да оишем и да све шћо осейим
могу да изразим”.*
И. Андрић

Са становишта модерно засноване теорије и типологије прозе, у ширем, или становишта савремене наратологије или генологије, у ужем контексту посматрано, Андрићеве постхумно издате књиге Знакови поред пута (1976) и Свеске (1982) могу се поуздано дефинисати као аутобиографско-медитативно-есејистичко-фрагментарна проза. Са становишта сâмог писца, метафоричним језиком речено оне се могу дефинисати као „Вечити календар матерњег језика” или „Књига живота”. На преко хиљаду страница у њима је писац на особен начин сумирао вишедеценијска животна и стваралачка искуства.¹ У жељи да што потпуније и смисленије објасни сопствена и туђа књижевна дела, у тежњи да оствари „Велику синтезу” и „Сведело” (које би било у стању да замени сва друга дела, хипотетички говорећи), писац је исписивао читаве томове, не либећи се да понови, парафразира, допуни, преради или супротстави многе сопствене дилеме и полилеме, као и многе стваралачке премисе и поступке, поготову када се ради о опседантним егзистенцијалним и стваралачким темама и мотивима, проблемима и апоријама. Тежња ка савршенству, као неоствареном естетском идеалу,

¹ Андрић често сведочи о прећутним сензацијама, опажајима и асоцијацијама које су доцније нашле места у његовој фрагментарној прози као врсти “духовне биографије”. Једно од њих налазимо у првој књизи фрагментарне прозе (на стр. 208). Искрено и исповедно он казује о односу знања и умења: „Свакако, желео бих да више знам и да више повремено могу да проверим оно што мислим да знам. Али одмах морам да додам да у послу који ја радим знати није толико важно колико моћи, имати, хтети и знати” (подвукао И. А.).

навела је писца да без икаквих ограда запише: „Писац треба да се креће тако да се никад не приближи граници својих моћи, а још мање да удари о њу”.²

Очигледно, он инсистира на оној врсти циљева или система циљева који су постављени амбициозно, који се остварују великим физичким, интелектуалним, креативним и интуитивним напорима, захтевајући од ствараоца максималне жртве, самим тим што су они предати стваралаштву као животној мисији. У парадигматском фрагменту (на стр. 204-205) Андрић саветује младе и даровите писце да своје циљеве поставе високо, да не очекују никакве захвалности од околног света, будући да је захвалност садржана у самом чину, да се не узнесу пред похвалама и не поклекну пре покудама, јер осим суда савременика постоји и суд наследника. Попут истинског „учитеља енергије”, који је то својство стекао трудом, патњом, знањем и умењем, он пророчански саветује сроднике по перу: „Желите много, тежите смело и далеко и високо, јер високи циљеви откривају и умногостручавају снагу у нама. Тежите смело ка савршенству великих дела, а радите предано и стрпљиво на ограниченим и мучним појединостима без сјајног видика, јевтиног самозадовољства и таште величине. Циљевима својим живите, а трошите се нештедимице на сивим и невидљивим пословима сваког дана и сата”.

Као ретко који други писац, његов савременик, Андрић зналачки формулише најтеже премисе сопствене филозофије и психологије стварања, било да се ради о чисто наративној, било хетерономној, било о есејистичкој прози. У једном од експлицитних исказа он пуноправно инсистира на многостраности и многострукости постојања и обликовања живота, бранећи истовремено и доследно основна идеографска опредељења у три равни: равни егзистенције, равни духовне биографије и равни креације. Од саговорника писац захтева да му не одузима могућност супротних тумачења, јер му на тај начин одузима – пуноћу приказа живота! Тим ставом, чија се закономерност подједнако простире на интегралну визију живота, интегралну стваралачку визију и интегрални реализам, аутор ре-актуализује и ре-проблематизује две најзначајније премисе егзистенцијалне фило-

² Пишчев однос према савршенству најмање је двојак. Насупрот тек саопштеном мишљењу, о савршенству као естетском идеалу који мора постојати као “светли путоказ” у животу сваког аутентичног писца, на другом месту (стр. 36) он са истом аргументативном снагом пише о савршености као химери која је парализујућа по својој природи, када постане једини циљ: “Ова жеља за врхунцима, за савршенством у свему, дијаболична је; сестра гордости која упропашћује. Она слаби а не јача човека, залуђује а не води”. Истоврсна је и већ цитирана филозофска и поетска апофтегма: “Гори у мени и пржи ме – јер то горим ја! – неподношљива потреба за лепотом и савршенством” (стр. 238)

зофије и опште естетике. Ради се о категоријама које филозофи егзистенције називају „пунином бића” и „празнином бића”. Прва од њих се отелотворује расправом о проблемском, а друга расправом о систематском, при чему Жан Бофре, један од најбољих познавалаца филозофије егзистенције, с правом тврди да се систематиком и систематологијом углавном баве теорогоне филозофије, док се елаборацијом проблемског и апоретског углавном баве патогоне филозофије.³

Сам Андрић у свакој врсти прозе (од чисто наративне, којој *in extenso* припада одељак „3. Сlike, призори, расположења”, стр. 285 – 542, преко хетерогене, медитативно-есејистичке прозе којој припада одељак „2. За писца”, стр. 177 – 282, до чисто есејистичке прозе, којој припада одељак “1. Немири од века”, стр. 9 – 175) и песничком сликом и поетском идејом доследно инсистира на супремацији категорије проблемско над системским. Ка откривању закономерности које доминирају првом категоријом води „пробљесак духа” или „естетска епифанија”, а ка другој категорији картезијански строга и систематична „мапа мишљења”. Свака врста система, како тврди Бофре, покрива само уско одабрани исечак елаборираног “поља духа”, док све остало тавори у тами незнања. Као писац енормне интелектуалне радозналости и стваралац сопственом књигом живота жели да саговорника/реципијента уведе у стваралачку радионицу, Андрић предлаже да се као питијски натпис изнад његових књига фрагментарне прозе испише:

Изнад „Знакова поред пута” требало би написати: „Уђите и разгледајте! Слободно! Овде нема афоризама” (стр. 256).

Велики број животних и стваралачких еманација Андрић је отелотворио тако што је понекад у оквиру истог сегмента саопштавао судове и мишљења који представљају крајње половине бинарне опозиције, као на пример фрагменту прве целине (на стр. 152):

„Своју победу, у тренутку тријумфа, човек може осетити само непотпуно, јер је још врео од напора, који му је за то био потребан, и јер још дрхти као стрелица која је погодила циљ; укратко: јер се човек губи у својој победи.

Напротив, свој губитак, слом и пораз човек може да сагледа и осети као нешто засебно и одвојено од себе, да дубином свога пада измери висину свога неуспелог полета, и да прими своју судбину као ствар јасну и неизбежну, без гордости као и без сажалења, или у двама фрагментима наведене књиге, објављеним најпре на стр. 170, у коме говори о пролазности свих појава и процеса:

³ Видети књигу Жана Бофреа Увод у филозофије егзистенције (Париз, 1971) у којој аутор на прихватљив начин пише о односу проблемског и систематског, дајући предност првој над другом категоријом.

„Музика пролазности, то је глас онога што је било, што јесте, и што ће опет негде и за некога бити, оног што траје у вечитом нестајању. Само људи који воле живот могу да чују и забележе тиху мелодију пролазности. Немојте је прекидати ни порицати, ни покушавати да је надвичете. Ослухните је добро! Она је сва само химна живота коме не знамо почетка ни краја, у који нас нико није звао, који нам нико није дао, из кога морамо изићи пре или после, иако не знамо како ни када, зашто ни куда.

Не зазирите од те песме!

Пролазност, то је једини нама приступни вид трајања, јер што не пролази то је исто као и мртво или нерођено. Пролазност, то је живот сам, најјаче и велико наше осећање тога живота. Она је оно што смо, у ствари, ми”, а потом и о томе да енормни духовни напор тешко и ретко даје одговарајуће резултате, али их ипак даје (на стр. 171):

„Свака појава са којом се сретнем стоји преда мном дуго као загонетка. Тешко продирам у њу, споро упознајем њене појединости, варам се у закључцима, исправљам своје судове, колебам се, напуштам цео тај напор, па се опет враћам њему. Једну по једну савлађујем тешкоће које су повезане међу собом и зависна једна од друге, као код укрштених речи. Тако то траје, некад дуже, некад краће, али увек траје. Док се једног дана и мени не открије цела проста и јасна истина, у једном једином блеску.

Тако тај процес сазнавања код њих почиње блеском, а код мене свршава. Наравно, у повољном случају”.

Када је реч о односу поетике (поесис) и ноетике (ноесис), без ограда се може закључити да Андрић припада типу стваралаца који безрезервно предност дају првој над другом категоријом. Она је ближа његовој стваралачкој природи. Такође, предност даје имплицитној поетици над експлицитном, слици над идејом, занимљивости казивања над прецизношћу и систематичношћу, трајности манифестација духа над пролазним еманацијама, интерсубјективном над субјективним сазнањем, итд. Након што је закључио да уметност дарује уметника, а не уметник уметност, он ће забележити једно од стожерних опредељења: „Откако знам за себе увек сам размишљао о књижевним темама, књижевним питањима, неуморно тражећи књижевни израз за сваки свој доживљај и сваку своју мисао” (стр. 429), који је често навођен као парадигматска оса вредна понављања. Примери наведени као сведочанство пишчеве бинарне логике или бинарне опонентности, служе да покажу пишчеву тежњу ка обухватности сложених феномена и ноумена, што неминовно упућује на употребу двају често употребљаваних топоса: „топос завођења читаоца” и „топос афектиране скромности”.⁴

⁴ О томе смо писали у огледу “Топика у књижевном делу Прличева”, објављеном у монографији – Григор Прличев у светлу ро-

Чак и при површном и необавезном читању књига фрагментарне прозе уочљива је чињеница да се Андрић континуирано, доследно и подстицајно придржавао оних филозофских, естетичких, етичких, психолошких, поетичких и креативних опредељења које је другима нудио као прихватљив и продуктиван стваралачки модел. То се, пре свега осталог, односи на две важне премисе његовог начина певања и мишљења: 1. да треба оперисати само суштинама и 2. да је највиши естетски домет остварен онда када писац успе читаоца да изненади нечим познатим. То на још једном плану потврђује значај открића и радост писца у откривању. На ТО КАКО СЕ ДОСПЕВА ДО СУШТИНЕ Андрић је указао фрагментом огледа „Разговор с Гојом” (1935) и „Белешкама за писца” (1947), које представљају неодвојиви део прве целине Знакова поред пута.

У првом примеру ради се о збијању на разбоју (- „Збијај! Гушће! Не ткаш сито!”), чиме писац инсистира, у дословном и пренесеном смислу, на густој „сентенци”⁵, а у другом о магији инспирације коју писац назива „магијом надахнутог тренутка”:

„Али кад прође тај тренутак, који је чист, драгоцен, муњевит и необјашњив као тренутак оплођавања, и кад се нађете пред својим рукописом, који је сада добио своје место у овом нашем свету у коме, поред свих немира и беспоредака, владају ипак ред и одговорности, тада му приђите без следе родитељске љубави, хладно и неумољиво строго, не жалећи ни њега ни себе, не штедећи снаге ни времена. Савијте сваку реченицу по десет пута преко колена, станите на сваку реч целом тежином, испитајте њену „носивост” јер од тих крчих речи и слабих реченица треба да буде саграђен мост који ће непогрешно и неприметно пренети читаоца преко понора бесмисла и несвести у земљу живота и стварности, коју сте ви за њега и све људе успели да прикажете” (књ. XII, стр. 59).

Као приврженик интегралног приступа у свакој врсти моделовања стварности (митологији, религији, идеологији,

маннизма („Багдала”, Крушевац, МСМХС, СТР. 39-52), служећи се књигом Ернста Роберта Курцијуса Европска књижевност и латинско средњевјековље („Матица хрватска”, Загреб, 1971). Осим двају наведених, аутор анализује и десетину других топоса: „топика утјешног говора”, „хисторијска топика”, „егзордијална топика”, „топика завршетка”, „зазивање природе”, „наопаки свијет”, „дјечак и старац”, „старица и дјевојчица”. На Андрићеве књиге превасходно се односи „топос неизрецивости”.

⁵ На истицање суштине или остваривање „густе сентенце” указује фрагмент цитираног огледа посвећен легендама, а саопштен такође у виду бинарне опозиције: „Али сам дошао до једног негативног закључка: да наша лична мисао у свом напору не значи много и да не може ништа; и до другог: да треба ослушкивати легенде, те трагове колективних људских настојања кроз столећа, и из њих одгонетати, колико се може, смисао наше судбине” (књ. XII, стр. 25). Сличан запис пронашли смо у једном старом рукопису на јерменском језику.

уметности) Андрић је против оних естетичких начела која су сужавала „поља духа”, и то не само због познате строгости сваке врсте естетике и покушаја дефиниције појединих естетичких категорија, него истовремено и због оног кенетвајтовски схваћеног „номадског духа” који у основи представља иницијацију сваке врсте откривалачке и стваралачке авантуре.⁶ Надмоћ стваралачког духа над све радикалнијим естетичким систематикама и систематологијама показује како је Андрић претходио доцније афирмисаној теорији рецепције⁷, која је у нов однос поставила продукциони и рецептивни модел. Веома инвентивно и инспиративно наш писац сведочи о трима битним категоријама: естетици, машти и вредностима, којима ћемо се укратко позабавити на крају овог рада.

Попут других еминентних стваралаца и мислилаца, Андрић задивљује читаоце и аналитичаре ширином погледа и степеном толеранције, било да се ради о истородним, било о разнородним судовима и мишљењима. Потпуну сагласност сабеседника он изазива не само садржином фрагмента него и начином обликовања, у коме увек, посредно или непосредно, постоји извесна доза дечје наивности и стваралачке безазлености које може постићи само писац предат игри. Тако ће, на пример, тезу о хијерархизацији естетика и естетичких система елаборирати на духовит и неочекиван начин:

„Естетика је подложна променама. То сви знамо и видимо. Према томе, борити се за „победу” и надмоћ једне одређене естетике исто је отприлике као и борити се за победу и устаљење једног од четири годишња доба” (књ. XIV, стр. 212).

Истородан поступак примениће Андрић и када је реч о другим категоријама опште, компаративне и посебне естетике, од којих су за нашу анализу посебно интересантни они који су посвећени филозофији и психологији стварања, као и они којима је показао сопствено верују⁸. Једно од таквих опредељења односи

⁶ О ширини пишчеве интелектуалне и креативне радозналости сведоче књиге Радована Поповића Казивања о Андрићу (Београд, 1976), Рада Војводића Судбина уметника – Разговор с Андрићем (Београд, 1976) и Љуба Јандрића Са Ивом Андрићем (Београд, 1977). Упутно је видети и неке од књига које андрићолози ретко спомињу, или их уопште и не спомињу, а које целином или појединим одељцима заслужују нашу пажњу: Карло Остојић – Превазилажење апсурда (Сарајево, 1967), Драгољуб Стојадиновић – Романи Иве Андрића (Приштина, 1971), Војислав Минић – Поетика Проклете авлије (Титоград, 1976), Вук Филиповић – Романи Иве Андрића (Приштина, 1976) и читав низ других, код нас и у иностранству.

⁷ Видети књигу Ханса Роберта Јауса Естетика рецепције („Нолит”, Београд, 1978), као и зборник радова Теорија рецепције у науци о књижевности („Нолит”, Београд, 1978). Теорија рецепције је оправдано вратила у средиште рецептивног модела тријаду: писац – дело – читалац.

⁸ Од бројних фрагмената који се нуде разноврсној методологији

се на машту као извор свих наших мудрости, како би рекао Сретен Марић. Машта је стваралачка способност без које се не да замислити било какав стваралачки чин, те стога није никакво чудо што је писац сматра аутономном, јер управо захваљујући њој долази до „удвостручавања стваралачке енергије“:

„Машта не познаје других закона осим својих, не познаје друге сврхе осим своје сопствене игре, не зна за доследност и одговорност. Машта нема памћења ни мере, не признаје господара; не може се задовољити ни смирити док се не замори, не исцрпе и не клоне” (стр. 279).

Свака врста имагинације, контемплације и интуиције, по Андрићевом мишљењу, служи откривању нових егзистенцијалних, научних и уметничких истина, а познато је колико истина као средишна категорија сваке врсте теорије реализма постаје пресудна за интегрални реализам. У фрагменту прве књиге Андрић најпре тврди да уз помоћ имагинације писци стварају имагинативну прозу („Од онога што није било и што никад неће бити праве вешти писци најлепше приче о ономе што јесте”, стр. 207); потом сведочи о процесу естетизације стварности, чиме одаје сопствену панкалистичку оријентацију, јер уметност и јесте примерени облик моделовања стварности, тако што маштовити писци и реални и имагинативни свет представљају као чисту „стварност”. На тај начин они утољавају неугаслу жеђ „за лепотом и савршенством” („Све што сам гледао око себе замишљао сам стално у другом, лепшем и савршенијем облику”).⁹

истраживања споменућемо само неке. Прва врста је *in extenso* посвећена психологији стварања, и она је отелотворена есејистички или наративно на следећим страницама Знакова поред пута: 179-180, 180-181, 182, 183, 184, 185-186, 187, 188, 189, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 201-202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 213-215, 218, 219, 223, 225, 227, 228, 229, 233, 235, 237, 239, 243, 244, 258, 254, 265, 266, 267-268, 272, 280, 292 и другде.

Друга врста је *in extenso* посвећена идејама – водиљама. Њима се у правом смислу значења изражава пишчев кредо : стр. 181, 182, 185, 190, 193, 194, 199, 200, 202, 204, 207, 212, 217, 221, 225, 226, 227, 233, 234, 240, 256, 263, 278, и другде.

⁹ Многи фрагменти показују доминацију кратких приповедних форми, које понекада садрже само један ред (ради се о гномама или апофтегмама); потом следи мноштво анегдота, као и кратких прича, које су релативно бројно заступљене. Не рачунајући на природни и логички процес интеграције фрагментарне прозе у веће целине (особито кад се ради о опседантним темама и мотивима, као што су: живот, смрт, бол, радост, старење, самоћа и др.), споменућемо најрепрезентативније облике кратких кратких прича на стр. :187-188, 196-197, 201-202, 209-210, 213-215, 222-224, 470-473, 506-507, 558-559; три кратке приче, једну новелу, итд. Најдужи фрагмент представља новела у облику драмске сцене посвећена пантеизму, у којој дијалог воде: Влага, Стена и Лист (стр. 398-404). Ова новела је вишестрано повезана са наративном прозом „Летовање на југу”.

Након што је свет доживео и проживео, што га је пажљиво проучавао и тумачио, себи и другима, преостало је да процени и вреднује све оне врсте уметнина (музичких, позоришних, филмских, ликовних, скулпторских, архитектонских и књижевних) којима је богаћен свет у писцу и свет око писца. Тај поступак „уознавања света” и обликовања „слике света” често савладава тако што показује висок степен саосећања/емпатије са њим. У том светлу посматрано, он веома опрезно прихвата теорију вредновања за коју се залаже Рене Валек, за разлику од Нортропа Фраја, који је против сваке врсте вредновања. Као и стварању, тако се и вредновању мора приступити с крајњим опрезом, познавањем материје и поседовањем мерних инструмената, а што је најважније – поистовећивањем са предметом вредновања:

„Не судите и не пресуђујте, него испитујте, анализирајте, приказујте, све док читаоцу не постану видни и разумљиви порекло и природа дела о ком говорите, као и погледи, схватања, циљеви и књижевни поступци писца о ком говорите. Тиме сте дали читаоцу оно што он од вас очекује – елементе који ће му помоћи да сам донесе свој суд о делу. А у том лежи цео ваш успех (књ. XV, стр. 78).

На самом крају, а могло је и на почетку рада, веома је важно напоменути да Иво Андрић уметност не сматра само привилегованом људском делатношћу, примарним обликом моделовања стварности у сопственој филозофији егзистенције уметности, него и знаком опште друштвеног или цивилизацијског прогреса, тако да се ранијим категоријама – пантаизам и панкализам – мора додати и панхуманизам, чиме се Андрић, између осталог, показују и као један од водећих моралиста нашег времена:

„У људској заједници у којој уметност не заузима своје место и не врши свој утицај – мора да нешто није у реду. Врло вероватно да у таквом друштву живот и у осталим гранама заостаје или напредује у погрешном правцу” (стр. 221).

Бранко СТОЈАНОВИЋ

УСТАНИЧКА ПРОЗА МОМА КАПОРА

*„Када бих био цар, прво бих најправио речник, да речима вра-
ћим њихов прави смисао.”
(Конфучије)*

1. Од „лако̄” писца до хроничара рајних времена

Од писца радио и ТВ драма, филмских сценарија, „лакких комада” и питких, лепршавих фељтона, прича и романа писаних за осетљиву булеварску, понајвише женску публику, или, тачније, за женско-мушку публику однеговане, „женске осећајности”, преко цинс-прозе, Момо Капор (Сарајево, 1937)¹, за кога је неко у шали рекао да је академски сликар и наивни писац, доспео је до писца и хроничара тешких, ратних времена². Његов литерарни развој (као да) је ишао инверзивним смером: од писца урбане митологије³ и урбане свести чак и када је предмет његове уметности приповедања, тематско-мотивског исходишта и књижевно-уметничког обликовања била савременост у руралним срединама (судбина, Капорових земљака из Херцеговине, колониста у Банату и северној Бачкој), Капор је стигао до завичајног и до ратног писца⁴. Пред Леотаром и завичајним брдима, а опчињен хомеровском епском снагом, лепотом и мудрошћу зборења честитих српских старина, попут Луке Спајића, неписменог сељака са Зубаца понад Требиња, што као крајпуташа и путокази кроз време и историју стамено стоје од Требиња, Невесиња, преко Романије, до Крке и Пачетина, Капор је изреку о кућном прагу као највишој планини коначно покајнички пригрлио у потоњим својим књигама. Тоба литерарног дуга Херцеговини и селу Мириловићима, одакле потичу Капори, и родном Сарајеву, Капор је био свестан и у својим „раним радовима”, у причама и романима, а он је, у готово исповедној, непосредној форми, нарочито дошао до израза у његовој књизи *Сво недеља блокаде* (1994); у књизи за децу *Леро – краљ лејџира* (1995), у романима

Последњи леј за Сарајево (1995), *Хроника изгубљеног града* (1996), *Чувар адресе* (2000), касније, с нешто измењеним редоследом (*Чувар адресе*, *Последњи леј за Сарајево*, *Хроника изгубљеног града*) обједињеним насловом *Сарајевска трилогија* (Зограф, Ниш 2003), у *Сарајевским причама* (2000), *Успомена једног сртача* (1999), *Ивани* (2000) и посебно у роману *Леј дан за умирање* (1999). „Многима највише смета што сам, по њима, напустио арс-поетику Београда и отишао да се ломатам по крајишким и херцеговачким брдима са тамо неким дивљацима, који су, иначе, моји блиски рођаци и пријатељи”, написао је Капор у књизи *Од исхог писца*, Прометеј, Нови Сад 2001, стр. 112.

Он, коме је лакше да напише нову књигу прича или роман но да за издавача састави белешку о писцу Мому Капору. Он који одмах пише рукопис другог издања своје нове књиге – прво је, наиме, распродато још док није било ни написано. Он, који је за највећи број објављених књига, а већ их има за једну библиотеку, увек добијао оно најдрагоценије признање за којим жуди сваки писац – награду својих читалаца, са закашњењем је почео да добија чак и књижевне награде. Иако никада није посебно држао до њих, Капор је, у међувремену, добио неколико књижевних награда: „Миодраг Булатовић”, „Бранко Ђопић”, годишњу награду из Фонда „Тодор Манојловић” – за модерни уметнички сензибилитет, „Светозар Ђоровић” (за прво издање књиге *Успомене једног црпача*, као најбољем књижевном делу објављеном у 1999. години), док су Капоров роман *Леј дан за умирање* (о седамдесет осам дана бомбардовања Србије и Југославије) руски часописи „Нева” и „Литературнаја газета” прогласили најбољим романом објављеним 2002. године у Русији.

2. У шоги скромног лејописца

Како је књига *Смрћ не боли*, уз незнатне измене, ретуше и прекомпоновања, произишла из Капоровог по много чему јединственог и данас већ класичног дневника *100 недеља блокаде* („Драганић”, Београд 1994), чији је саставни део *Блокада 011* („Драганић”, 1992), биће неопходно да се понешто каже о том, својевремено у недељној „Политици” објављиваном дневнику, чија је и документарна и књижевна вредност данас непорецива. Непорецива упркос томе што оваква дела (мемоарско-аутобиографска дела и дневници) „удовољавају опречним захтјевима; доносе чињенички поуздан материјал и организују га естетски”⁵. У Поговору овој књизи, писац и сликар Драгош Калајић резолутно каже: „Ако бисмо вредносни суд заснивали на великом покрету антрополошке радозналости – што карактерише дух времена краја једног века, другог миленијума и трећег циклуса европске културе – онда би Капоров дневник блокаде морао бити признат као најзначајније дело наше савремене књижевности јер пружа највише осведочења човека данас и овде”, стр.

603–605. *Блокади* су, као својеврсном дневнику који је уверљиво најавио „године расплета” и увода у *разбијање* (не у распад!) СФРЈ, у урушавање комунизма и код нас и у СССР-у, у пад Берлинског зида (8/9 новембар 1989), итд. претходиле књиге *011* (1988), *Исток – Запад 011* (1989), *Хало, Београд; 011; Исток – Запад* (1991), *Блокада 011* (1992). Капор је истинољубиво забележио прве варнице између словеначког и српског руководства, атмосферу „догађања народа” (два милиона људи на Газиместану окупило се 1989. на обележавању 600-годишњице Косовског боја, митинг на Ушћу), прве слободне вишестраначке изборе (1990), укидање партијских комитета и општу збуњеност партијских службеника. Па, ако је, ту и тамо, и сам подлегао добошарским заносима професионалних али и стварних, искрених родољуба, Капор је, на себи својствен, фелџонистичко-есејистички начин, оперважен приповедном логиком, управо у овим књигама написао неколико најлепших, најтачнијих, најинформативнијих огледа о односу Исток – Запад, о источњацима и западњацима, о духу и шарму Београда, Београђана и свеколиког народа српскога, о дојучерашњим вођама којима маса од милион људи испред Скупштине довикује „две сасвим обичне речи”: „Лопови, напоље!” Капора је Света Лукић с разлогом назвао првим и најбољим савременим *београдологом*. С друге стране, књиге обједињене (радним) насловом *Хало, Београд* лепо илуструју нашу тезу о кружењу Капорових текстова: у њих се, природно и ефектно, сливају рукавица ранијих Капорових размишљања и имагинирања на неисцрпну тему Београд некад и сад.

Пишући о колективној драми из личног угла, Капор је помирио опште и појединачно, а историјски тренутак у којем је живио српски народ, сред трајуће опште мржње три народа која тиња и чека да експлодира, најбоље описане у Андрићевом „Писму из 1920. године”, писац *Блокаде* је уобличио и као своју интимну драму и личну историју⁶.

У по много чему јединственој књизи *100 недеља блокаде* (у поглављу Седамдесет прва недеља блокаде, стр. 477–478), Капор овако развија андрићевски мотив, познат из „Писма из 1920. године”: „И схватамо: ово није само грађански, етнички и верски рат – више од тога, то је рат цивилизација и типова живота! Одрасли у овој малој земљи на раскршћу света, међу четири вере које су се потајно мрзеле и презирале, под сводовима православних цркава, у сенци високих белих минарета, у звуку оргуља што је допирао кроз одшкринута врата катедрале, заједно с јеврејском браћом и њиховим носталгичним молитвама на хебрејском, пред менорама, у нама се туку на живот и смрт Библија у западној и источној варијанти, Стари и Нови завет, Куран и Хагада... Суре из Курана хоће да набијају на колац *Пасију њо Мајшеју* Јохана Себастијана Баха, а овај покушава да покатоличи византијску литургију светог Јована Златоустог која се брани тамјаном. Арлаучу хоће позивајући на цихад, док раби-

ни покушавају да сачувају оно што могу.” Наставак овога антологијског текста (с међунасловом *Ушорак*) представља ванредан пример међутекстовног надовезивања на „Писмо из 1920. године”.

Из недеље у недељу, и тако сто недеља, или седамсто дана ничим неизазваних, сатрапских санкција тзв. међународне заједнице, што је еуфемизам за самовољу светских главара⁷, бејаше срачунато на то да униште и сломе једну земљу и један народ, све под сумњивим изговором да су „Срби сви и свуда” једини кривац за распад бивше Југославије. Знамо, није био распад него добро организована, планирана и синхронизована акција унутрашњег и спољног фактора на насилном разбијању Југославије, потпомогнута аутоголовима „принципијелне и мудре” политике српске политичке врхушке. На санкције Капор је одговорио хроником блокаде⁸. О стварним узроцима ратова у Југославији Капор ће, на свој афористички лепршав а разорном и нерањивом аргументацијом истовремено крајње озбиљан начин, писати у поглављу „Осамдесет девета недеља блокаде” (554–557)⁹. Навлачећи тогу старинског, скромног хроничара једног времена и једне епохе, карактеристичну било за улогу градитеља каквог сакралног објекта, који су у камен урезивали своје име („И мене грешног који сам градио овај храм помените!”), било за дијаке (писаре, преписиваче) каквих рукописа старе (средњовековне) српске књижевности, који су на маргинама рукописа такође исписивали своје грешно име (у стилу: „... писах својом руком ја многогрешни Пајсеј [Михаил, Григорије, Равул]”), Капор, у ствари, скреће пажњу читаоцу да његов подухват „почива у димензији времена, а не простора: отуда његов отпор карактерише буђење и приповедање личне и опште меморије” (Драгош Калајић)¹⁰. Иако у суштини тачна, Калајићева оцена као да превиђа да многе приче и романи, поготово они из *Сарајевске трилогије*, затим Капорови записи, огледи и фелетони о Београду, потом Капорови „београдски” романи, садрже и једну интелигентну и фину, башларовски речено, поетику простора, док се „радња” романа *Зое* и трећег дела *Књиже жалби* дешава на њујоршком плочнику.

У уводном тексту дневника *100 недеља блокаде*, који је Капоров у афоризме преточен арспоетички спис (проглас), тражи се одговор на вечно питање свих уметника: како писати? Илустрације ради, ево неколико Капорових (ауто)поетичких исказа: *Како писати данас, кад сви нејресивно говоре о грађанском рату? Писаћа машина ми је у стању рајне гошовости! Романом шока свесити папролирају наоружани цивили. Преко романа-реке беже чамцима избежлице. Усред приче – нагазна реченица. Инјерјункција ми је минирана; ни сам не знам када ће неки знак ишпања (?) екслодирајти у знак узвика (!). Пегаза су реквирирали и одвели у коњицу. Одсекли ме од свећа... Увели ембарго на ушцај руских класика. Не ситићнем ни да завршим иушойис, а неко ми већ променио границе и имена*

градова. Усред реченице пошукле ми се екавске и ијекавске речи! Дошле је дошло да их развађају турцизми. Из лирских описана природе вребају заседе. Редарственици ми уадају у леу књижевности без исменога налога и претресају арс-поетику. Легијимисти нијансе. Преврћу ми двострука значења, тражећи дуло дно са оружјем. УНПРОФОР прислушкује инспирацију. Околили ми емоционални систем. Блокирали надахнуће. Књижевним обрима сављају лисице. Позивају стилске фигуре на информативне разговоре. Минирају литерарну композицију... Повезују поглавља бодљикавом жицом...

Шта све Капор није забележио на 600 страница *Блокаде!* Нема иоле значајније теме за Београд, за Србију и свеколики српски народ, онај у Републици Српској и Републици Српској Крајини, као и онај у “расејању”, а да се није нашла у овом дневнику о *саширању и излуђивању једнога народа у заједничком злочиначком поухвају*, предузетом од Америке и најразвијенијих европских земаља демократског Запада, а што је резултирало бомбардовањем Срба у Српској. При томе, упркос тежини градива о којем се приповеда (мегаинфлација, опште осиромашење, апатија; медијске лажи о Србима, умирање беба у Бањалуци, измишљање афера масовног силовања у рату у Босни и других „паљевина Рајхстага”, погибије, избеглице...), Капор је успео да сачува ведар дух, али и да све назове правим именом, пишући своје „лирске расправе” о многим виталним темама, „у начелу и у појединостима”, како сам каже изругујући се скупштинском жаргону и куријалном стилу званичних државних аката, а да, при томе, најчешће остане уметник речи и сликар наших нарави.

Иако је један од јунака овога дневника и сам Капор, главни јунак блокаде је српски народ, онај обични човек у граду и на селу, на чија је плећа и сваљен највећи терет санкција и ратова, а ова књига је енциклопедија народног живота (хероизам и висок морални наук предака, народна веровања и обичаји, кулинарство, изреке, пословице, приче о српским политичарима, писцима, новинарима и ратницима, српско исељеништво, митологија свакодневља, анегдоте, шале и пошалице...) ¹¹. Насупрот човеку из народа, народном умотвору, интелигенцији и њеном стваралачком духу из којег потичу окрепљујуће странице Капорове хронике, стоје симпозијумски интелектуалци, лажни миротворци ¹², експерти за ТВ брбљаци о свему и свачему, тобожњи Европејци и родољупци нарочитог кова, који ће остати упамћени по захтевима да се Београд и Србија бомбардују, они који верују у ширење демократије бомбама („крстарећа демократија”). О тој политици понешто је рекао Ђура Јакшић, 1878. године, у песми „Стражар”, насталој у години окупације БиХ од Аустроугарске после Берлинског конгреса, у стиховима: „А Јевропа?... Трулеж стара... Створ наказан... Та збрчкана стара лутка, / Проглашена проститутка, / Што разроким својим оком / На тиране намигује / Што на грудма тираније, / Пливајући

у разблуди, / Богаљеве гадне пили: / Подлу лаж са преваром.”¹³

Исидорина реченица „За лепоту и част отаџбине мре се и без рата” (написана у чувеном тексту „Ђура Јакшић, судбина и карактер”) односи се и на Капоров литерарни и људски подухват који се зове *100 недеља блокаде*. По литерарним квалитетима, Капоров дневник блокаде, који своју конзистентност више дугује јединству приповедачке свести и уметничких поступака него пуком фабулирању по живот опасно занимљивих догађања, може се уврстити у сам врх дневничко-мемоарске прозе написане на српском језику. Пишући дневник блокаде, Капор је, будући да је већ поседовао изузетним приповедно-лирским рафинманом дефинисан и препознатљивим књижевним писмом култивисан *Weltanschauung*, у ствари, исписивао своје алегорије, увелико понекад надмашујући поводе настанку ових текстова и ове књиге, овог вечног календара предратно-ратне „карактерологије Срба” у освит трећег миленијума. Али, не само Срба!

3. Писаји једноставно – причаји „као што би Србин Србину приповиједао”

У збирци приповедака *Смрт не боли*, коју је Капор сам сјајно илустровао и чији је наслов „позајмљен” са куполе једног тенка Војске (бивше) Републике Српске Крајине, има и дужих а понајвише краћих приповедних форми (сам писац неке од њих радо зове „старомодна приповест”), кратких прича („једноминутних новела”), цртица, минијатура, „помена” и записа, предања, епизода, скица, дијалогских репортажних бележака (драматизација при којима се приповедање трансформише у дијалоге, ређе у монологе), хуморески, анегдота, варијаната (верзија, паралела) одраније познатих догађаја, ликова и знамења, „међуигри” између два ратна чина, једночинки, исповести, компилација, маргиналија, параболо-алегорија, које – готово без изузетка – за предмет уметничке обраде имају ратну судбину српског народа, српских бораца у Републици Српској Крајини и Српској Републици, потоњој Републици Српској, у којој ликови најчешће нису измишљени него у књижевном тексту фунгирају под својим правим именима¹⁴. Настале као сведочанства типично хемингвејско-ремарковско-малапартеовског списатељског пориња једног репортера, писца и сликара чија је нога премерила многе фронтове у ратовима у Хрватској (1991–1995) и Босни (1992–1995), на линијама разграничења, на положајима, дубоко у унутрашњости, по манастирима, селима и градовима, и чија је рука, препознатљивом, лирски меком, елегантном и једноставном линијом и поетским замахом, нацртала многе од тих ликова, ове прозне форме, слике и минијатуре и нису ништа друго до, фигуративно речено, устаничка проза у последњој декади XX века¹⁵, коју је, ходајући по српским земљама и крајевима, видео, чуо и од заборавата отргнуо, записавши је – да не поверујете – један од данашњих Вукових следбеника, скупљача и

„састављача” приповедака „на народну”¹⁶, тако да би на овој Капоровој књизи, говорећи шаљиво, али без без ироније, комотно могло да стоји да је све то сакупљено и на св(и)јет издато Момом Капором, где бисмо имали старински облик (субјекатског) инструментала, тзв. ергатив¹⁷, овде, разуме се, у значењу да је Капор био сјајан медиј, преко којег се објављује ратна стварност, која, пропуштена кроз мисаоно-емотивни потенцијал пишељ, сублимирана и трансцендирана, стиже до читаоца у форми књиге. Све приче у овој књизи, колико год биле отпорне на поджанровске поделе и разврставања, уз нужна апстраховања, могли бисмо разврстати према Вуковој гласовитој подели народних приповедака на мушке, реалистичке („у којима нема чудеса, него оно што се приповиједа рекао би човјек да је заиста могло бити”, у предговору књизи *Народне српске њријовијейке*, Беч 1821) и на женске, фантастичне („у којима се приповиједају којекаква чудеса што не може бити...” – предговор књизи *Српске народне њријовијейке*, Беч 1853, с напоменом: Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић), мада, разумљиво, будући да је у Капоровим причама реч о рату, многе „мушке”, ратничке приче, казивања и записи остављају утисак „женских” приповедака¹⁸, јер рат је време чуда¹⁹. Многе од ових прича су, духом и смислом, почаснице (почашнице) – српском народу, његовој војсци, његовим ратницима, интелектуалцима, игуманима, калуђерима, часним старинама, писцима (Небојши Јеврићу, у цртици портрету „Небојша”, и Рајку Петрову Ногу, у цртицама „Пророк”, „Граница” и „Постеља”, Јовану Рашковићу, Паји Барбуловићу...), знанима и незнанима, али и ретким страним новинарима, каква је италијанска контеса Џин Тоски Марацани Висконти, репортер и коментатор италијанског листа „Ил Манифесто” из приче „Контеса и пастир”.

Капорова потреба и таленат да верно забележи или накнадно репродукује све што је доживео, свестан да ради за будућност и историју (књижевности), подсећа на онај Андрићев навод, којим се као мотом отварају Знакови поред пута: „Сваки ти је враг у моје либро записан”²⁰. За разлику од оних писаца и интелектуалаца који су своје мишљење о ратовима на простору экс-Југославије формирали гледајући ТВ и верујући лажљивој „цивилизацији слике” или према донекле разумљивој потреби да радије верују свему другоме само не Милошевићевој телевизији, ТВ *басџиљи*, како је, „во времја оно”, рекао писац *Ножа* и *Судије*, упркос, дакле, својој осведоченој „урбаној имагинацији” и етикецији бестселер писца „џинс-прозе” (прозе у траперицама, како је назива Флакер), етикецији светског путника и заговорника западњачких вредности и начина живота.

У време тврдог социјализма, од чијег су загрљаја писцима пуцале кости, Капоров наратор и двојник по развојном путу, уметничким склоностима и по плановима за будућност (роман *Foliranti*, Znanje, Zagreb 1981, стр. 192) каже: „Zemlje iza crte sve su nas više i više мамиле i počesmo ih zamišljati kao srećna utočišta, kao neke azure

gradove u kojima ćemo se jednoga lepog dana pojaviti i biti istog časa prepoznati, oslovljeni i nagrađeni za svoju predugu ljubav i neizrecivu čežnju siromašnih rođaka iz provincije.” Већ на наредној страници, поводом прича бегунаца из комунистичког раја, који су дошли да накратко посете Београд, град свога детињства и младости, читамо и овакав исказ јунаков: „Nismo mogli da razdvojimo istinu od laži u njihovim isповестима, ali svi moji nesporazumi sa sredinom u kojoj sam živeo gubili su značaj pred mogućnošću da ću i sam jednoga dana, ovakav kakav sam, zakoračiti tamo gde zaista pripadam i da će istoga časa sve biti nekako sređeno i izglađeno: sve nevolje će prestati tamo iza crte, a moje sentimentalno vaspitanje bogato nadoknađeno.”

Капор је, чим је запуцало, похитао „на лице места” – да га, после, не би лукаво пропитивали: Ди си бија кад је грмило?! Зато он данас с пуним правом то исто питање може да постави њима²¹. Када се, данас, чита „Сарајевска трилогија” (*Чувар адресе, Последњи леи за Сарајево, Хроника изгубљеног града*), која је Капору, како сам сведочи²², „одузела десет година и читав живот”, нужно се, упркос временско-просторној удаљености, намећу паралеле са Вуковим списима о Првом и Другом српском устанку. Вукова одредница *као српски Плутарх* из његовог списка „Као српски Плутарх или житија знатни Србаља нашег времена” (1829) једнако добро пристаје и уз Капоров напор да буде посматрач, сведок и помало моралиста војевања народа српског и „описанија земаља сербских” у последњем, наметнутом им рату. И Капор је, готово инстинктивно, линијом дубље, унутарње стваралачке склоности, пригрлио Вуково људско и уметничко начело да ваља писати „онако просто, без сваке мајсторије и филозофије, као што би Србин Србину приповиједао, па читатељ сам нека суди што је за фалу, што ли за куђење”. Но, како је свеколика па и српска књижевност, од Вукова времена до данас, постала и „мајсторија и (помало) филозофија” (живота и уметности приповедања), што увелико важи и за Капоров сведени начин приповедања, у којем до пуног израза долази и минимализам језичкостилских средстава и семантичко обиље, разумљиво је што се ова Вукова поетичка одредба не може у целини односити на Капоров начин приповедања и романсирања књижевне грађе. Поготово се на Капора не могу односити речи „без сваке мајсторије и филозофије”! Ако реч-и (онако) „просто” заменимо тачнијим и адекватнијим синонимима: једноставно, обично, без икакве кићености (јер реч [прилог] просто има и оно друго значење – припросто), у основи смо добили приближно тачну слику о Капоровом приповедном моделу. Као Вук, и Капор је поуздан хроничар српског ратовања за слободу, али у једном потпуно друкчијем, нејуначком времену перфидних братоубилачких, верских и грађанских ратова. Док је Вук трезвени реалиста пре настајања реализма као књижевне и стилске формације, етнограф и историограф, лаудатор мукотрпне изградње институција државне власти у доба ослободилачких устанака, писац „житија знатније Србаља” и жесток критичар Милошевог

деспотизма и отимања ондашњих великаша око власти²³ (што је нашло адекватног одјека у Вуковом гласовитом спису *Правиїе-љсївујуичи совјейї сербски*), Капор је знатно мање историограф који – узгред буди речено – одлично познаје националну историју, а више козер, шерет и песник који, скитајући и причајући, хоће да буде скромни хроничар догађаја. Бар се он тако декларише. Управо ту и лежи замка за оне читаоце који поклањају пуно поверење експлицитним поетичким исказима пишчевим. Капор, у ствари, циља много више. Мислим да Капор данас у свеколикој српској прози нема озбиљног такмаца у ономе што би се назвало вештином да се од кратких фабула и слика невеселе ратне стварности, поопштавањем, сачине убедљиве, ванвременске параболе и алегорије, које фабулу преводе у књижевне сижее, догађај (у времену и простору) у уметнички доживљај, а анегдоту, епизоду и дијалошку скицу – у неку врсту готово библијски симболотворних причаца и наративних слика²⁴.

4. „Само њребољене болесїи мољле су биїи оїисане” (И. Андрић)

Када је српском народу запретила директна опасност, писац Мома Капор је, како је једном изјавио, осетио потребу, не дужност, да стане уз тај народ. Стога Добрица Ћосић, у кратком поговору књизи *Смртї не боли*, исправно закључује да је ово и књига о приповедачу²⁵. Сам Капор, у предговору књизи, говори да човек на ватреној линији живота и смрти учи најважнију лекцију – како савладати страх од смрти. У причи „Испод Леотара” (231–236), Капор ће записати: „Због чега сам у Требињу? Због тога што ми је већ досадило да губим градове које сам волео. Питају ме да ли се бојим? Моја храброст потиче из кукавичлука. Покушавам да га победим.”

Град и градски живот, ритам, арома и дух града једна су од константи и знакова препознавања приповедачке уметности Мома Капора. Иако су неки од теоретичара књижевности и критичара (Александар Флакер, Драшко Ређеп, Игор Мандић, Милан Влајчић, Марко Недић, Драгош Калајић, и др.) као једну од битнијих одлика Капорове прозе, с доста ваљаних разлога, истицали пишчеву урбану митологију (Мандић), варљиву лакоћу писања (Влајчић), његову „надахнуту и надахњујућу способност преображаја духовног елемента у материјални и материјалног у духовни” (Калајић), и иако је Капор на тој митологији изградио своје књижевно име, он се према феномену урбаног не односи вернички, него и – критички, што је, наравно, само друга страна једне исте, недељиве Капорове љубави за градски живот. Међутим, и то је оно што је важно, Капор је једнако модеран приповедач и у причама о паланкама и селима („Клис”, „Змија”, „Ђавољи куршум”, „Провинцијалка”, „Црна тачка”...). У причи „Џузи” (101 прича, стр. 209) он пише: „Сему putovati ovako daleko kad je sv isto? Svuda je sve isto. Samo se kulise menjaju u ovoj staroj drami: datu-

mi, gradovi i muzika.”

У многим причама Капор покушава да нађе заједнички именитељ ових крвавих братоубилачких разрачунавања, јер писац је колико емотивно толико и мислеће биће. У краткој причи „Задња пошта Требиње” (242–246) Капор пише: „Док посматрам артиљеријски дуел и ослушкујем звиждук граната а затим и експлозије од којих се леди крв у жилама, чини ми се да присуствујем некој средњовековној бици између два града. Суштина је иста, само су се променила оружја. Уместо средњовековних топова, то су модерна оруђа, уместо вештих нишанџија, сада је то електроника, док су двогледе замениле неке ласерске справе, тако да се на удаљености већој од петнаестак километара лепо виде сваки непријатељски војник, застава или цип.” Синтагми „средњовековној бици између два града” писац не намењује само пуку временску одредбу и квалификацију, већ, истовремено, и антрополошко-филозофски, метафизички уклон и (дис)квалификацију: дојучерашња браћа на крају XX века тамане се на средњовековни начин. Обе супротстављене војске и оба народа (српски и хрватски) на неки су начин у истој људској ситуацији: „Неки висови су наши, неки њихови, па једни могу да убаце гранату у криглу пива на столу испред „Леотара”, а други у капућино пред Градском каваном у Дубровнику”, пише Капор у причи „Испод Леотара” (231–236). Пажљивом читаоцу неће промаћи ни та два, мајсторски одабрана разликовна детаља: епски распојасани Срби пију пиво (пошто су, претпоставља се, претходно „струсили” покоју мученицу!), а дубровачки госпари – капућино. Ова Капорова књига врви реминисценцијама на верску подељеност истокрвне, истородне и истојезичне браће, на цивилизацијско-културне моделе који раздвајају зараћене стране, али, упркос томе, Капор не превиђа ни сличности у националној карактерологији. Цртицу „Ђинђи-минђи” (216–217), која је наслов добила по једном пикантном зачину (прави се од ђумбира, џинџера, а српски борци га стављају у котловину, старо хајдучко јело са Кордуна, које се истовремено кува и пече у котлу окаченом о вериге) који је командант нигеријског батаљона оставио крајишким борцима при напуштању линије раздвајања на Кордуну, Капор завршава речима: „Кордун – прас-тари кордон, између два света, две цивилизације, поново је пробуђен.” О српско-хрватским размирицама и омразама најдиректније се говори у причи „За манастирском трпезом”, забележеном у манастиру Светог Михаила у Крки. На питање остарелог Игора Михайловича Стрељцина са Урала, „живописца који путује од манастира до манастира молећи се за спас српског народа”, због чега Хрвати хоће да затру Србе, српски калуђер, одговара да је то „због тога што их мучи савест! Већ два пута у својој историји огрешили су се о хришћанство, извршивши најстрашније злочине над нама, који смо им то опростили. Потребно је, дакле, уништити неме сведоке. Сведоци су живи људи, али и гробља, цркве, манастири... Због чега би их, иначе,

рушили и затрпавали?”

Приче које немају развијене сижее, а њих је неколико у овој књизи²⁶, у распону од зен-коана, минијатуре²⁷, цртице, као и постмодернистичког поигравања са прототекстом („Пошла кока на пазар”), које зраче и древношћу и савременошћу, исконском једноставношћу и семантичким обиљем, одликују се мајсторским поентама, обртима, наравоученијима²⁸ и параболочношћу. Ова сажетост као формативни принцип није случајна: изгледа, наиме, да су све ове цртице, у којима је увек реч о нечему што заиста вреди рећи, чути, поновити, запамтити, поучити, настале у кратким предасима између размене ватре зараћених страна, у очекивању најгорег(а). Зато у овим прич(иц)ама има нечег тестаментарнога! Њихова сажетост условљена је временским стиском и саображена егзистенцијалној ситуацији у којој су испричане и забележене. Свака од ових цртица (новелета) и није ништа друго до по једно тане које мора погодити мету, испалено не рафалном, већ појединачном паљбом из најубојитијег оружја српског војника и српског народа преко писца који је, као глас народа, његов секретар (бележник): из срца усмене, предаје и колективног народног памћења. Колико метака – толико цртица, и то „у сриду”!

5. Смех до суза и смех кроз сузе

Знано је да је Капор писац кога би требало опорезовати (увести му глобарину звану ПДВ!) због вишка духовитости, која понегде прелази у грохотан, но редовно безазлен, доброћудан смех. Те литерарне квалитете, којих и овде има у изобиљу, истicali су многи критичари. А како и не би кад су видљиви из авиона! О Аваксу да и не говоримо!

У књизи *Ко је ко: Писци из Југославије*, приредио Милисав Савић, Ошишани јеж, Београд 1994, стр. 109, непотписани аутор, вероватно сам приређивач, пише: „Обилато се (Капор – Б. С.) користи хумором, иронијом, фелџонистичким тоном, као и „неауторитативном”, односно “незаинтересованом” приповедачком позицијом, и тако, не избегавајући већ потенцирајући забавну функцију књижевности, постиже изузетну комуникативност прозног текста.” Исп. нпр. приповедање у првом лицу у Капоровом роману *Белешке једне Ане* (1972) и употребу београдског жаргона у говору ове хиперсензибилне тинејџерке. Исп. такође речи с почетка Главе XXV овога романа: „Без гурања, молим! – узвикнуо је аутор ове хронике, *писане искључиво за забаву чийшалаца*” (истакао Б. С.) са крајем истог одломка, где се каже „док писац заувек испада из такозване озбиљне књижевности”. „А писац овог романа (*Последњи леги за Сарајево* – Б. С.) негује посебан и специфичан хумор, који никада не прелази ону границу јетког сарказма где се увек прошлост руга садашњости. Ради то са умећем из кога излази чудесна енергија која уме да извезе ситан вез, да направи браву-

ру, мајсторију”, пише о Капору књижевник Радослав Братић у тексту „Хумор Мома Капора” у књизи *Писац и документи*, Рашка школа, Београд 2000, стр. 210. В. такође и текст „Момо Капор у рату” Неђа Шиповца у прегледу *Духовна топографија Републике Српске 1992–1996*, Српска новинска агенција – СРНА, Бијељина 1998, стр. 396, који је један од најбоље написаних и досад најцеловитијих текстова о Капору као писцу ратне књижевности. Капор би, само када би му било до тога, из својих књига могао да изажме неколико књижица одличних афоризама.

Иако о својим земљацима пише са симпатијама и када их благо прекорева због брђанске површности, лакомислености и искрености која није добродошла у свету кетмана, он им се покатакд, са природеном му али дугогодишњим писањем (однегованом емпатијом за своје јунаке, благо подсмехне, као у причи „Невесињци” (170–174), чију основу чини Капорова раније објављена прича „Ђавољи куршум”. Елем, причајући о послератној колонизацији Херцеговаца и њиховом одласку о Војводину, Капорова тетка Косара, „са вечитом цигаром у углу усана, коју су јој најзад извадили из уста тек кад је престала да дише”, каже: „Рекоше да свако може повести по једну козу, али ко је повео двије нијесу му је враћали. А кад из Автовца стигосмо на зборно мјесто, рекоше да ћемо доћи до ријеке Саве и да су тамо два брода – Босански и Славонски, а ми да гледамо да фатамо славонски јер је већи и бржи.” У „Ђавољем куршуму” нема реченице „...а ми да гледамо да фатамо славонски јер је већи и бржи”, која је тек дописана у дневнику *100 недеља блокаде* (537–539), у облику: „...а ми да гледамо да се превеземо славонским, јер је већи и бржи.” Уместо неутралног да се превеземо, Капор се определио за сликовитији и активнији приповедачки презент: да фатамо.

Урнебесним хумором шаржирана је прича „Закон о козама”, у којој је Капор маниром вештог фелџонисте „дао” најкраћи „историјат питања” једне приче која „сеже у оно далеко време послератне обнове и изградње када је неком полуписменом генију из највише власти – многи сумњају на несвршеног словеначког учитеља Едварда Кардеља [...] пала на памет ингениозна замисао да у нашим брдским крајевима укине козе, као најштетније животиње на кугли земаљској”.

У причи „Испод Леотара” (231–236), док чека нови артиљеријски напад на Требиње, писац проналази полуизгорели телефонски именик и чита чудна презимена: Дерикоња, Дерикрава, Дерикучка, Кољибабић, Бодирога, Грбо, Пичета, Ликокур, Гузина, Кењало, Чурага, Дангубић, Дивљан, Џомба, Грзило, Говедарица, Кривошија, Кукрика, Мркоња, Мумало, Паликућа, Пицула, Рикало, Шупљеглав, Тунгуз, Врећа, Вукореп, Звијер, Кољиврат...

Ево Капоровог завршног коментара: „Помислих: кад се овако презивају ови што су у именику, како се тек зову они што

нису имали ни телефона²⁹!” Срећа је да се овим ономастикомом, у стилу номен ест омен, махом српске провенијенције, тера шага са сународницима, иначе би писац био оптужен да се изругује са родословом (именословом) муслиманских или хрватских породица. А Срби – ништа! Само се смеше, као да кажу: Хвала му кад нас је поменуо.

И у причи „Контеса и пастир” (79–85), забележеној у ратом захваћеној Крајини, Капор са симпатијама пише о крајишком борцу Љубу Урукалу, у чијем се дому нашао као ратни репортер. После вечере, Крајишници су запевали. „У презимену им се”, пише Капор, „крије и начин певања. Певају, значи, урукалачки, као гладни вуци у планини Буковици... Имају прелепе тенорске гласове ослобођене белканта. Они мени буковачке, ја њима херцеговачке.”

Капор не затвара очи ни пред шверцом у рату. Шверц је цветао и у Гејковцу, селу које од Велике Кладуше дели река Глина, о чему се најдиректније говори у причи „Размена” (198–200), где читамо истинољубиве речи: „Шверц је изгледа у крви и једних и других – то је јаче од њих! Срби су отишли толико далеко да су Турцима³⁰ продали чак и најновији тип тенка. Да би то спречила, Српска војска Крајине послала је своју најелитнију јединицу да окружи ову малу Содому и Гомору и позатвара све радње и трговине.” Као моралиста, Капор, разуме се, не прећуткује, нити на то има право, жалосну чињеницу да су понеки понајбољи српски војници били и – шверцери.

Иако је дневник *100 недеља блокаде*, који је, касније, дописан и проширен, уз све друго, и одбрана земље и, посебно, одбрана Београда и његовог неуништивног духа, у књизи *Смрти не боли* Капор је, на неколико места, укорио Србе из Србије, своје суграђане, понајвише због недовољне солидарности са страдалним народом српским у Босни и Крајини и, посебно, због санкција и блокаде граничних прелаза према Републици Српској 4. августа 1994, о чему је реч у причама „Лето слепих мишева”, „Округли сто”³¹ и „Лепо васпитана земља” (43). Лепо васпитана земља је Крајина. „У њој”, пише Капор, „живи најучтививији народ у Европи. На Кордуну, Банији и Лици или око Книна, свако ће вам назвати бога, рећи добар дан и питати како сте.

Каква разлика од Београда у коме се без поздрава возите лифтом с првим комшијама, изложени непријатном ћутању и погледима пуним несхватљиве нетрпељивости, зависти или равнодушности! Ако је то цена цивилизације, пристајем да заувек останем примитивац.”

На овако резолутан став Капор има право јер се за њега изборио пишући своје књиге о Београду, поклањајући му сву своју љубав и таленат. Уосталом, Београд је овде само друго име за начин живота у сваком великом граду. Писцу се, у истој причи, понекад учини да није урадио довољно за спас бабе Данице Обрадовић, која је убијена на „најистуренијој западној коти православног света у Дивоселу, у близини Госпића”.

Колико је мало потребно да закрвљени ратници, дојучерашње комшије, забораве на рат, радујући се женској лепоти, која их враћа њиховој људској суштини, понајбоље се види из приче „Расема” (205–208), коју је, на свој, непоновљив, лирски распеван начин илустровао онај део пишчеве сликарске личности. Анђеоски благ лик лепе девојке иза чије се косе која вијори слуте контуре града понајбоље сведочи о изнимној лепоти шанкерице Расеме из кафеа „Дионис”³². Прича почиње техником *in medias res*:

„Ево Расеме!” , шири се шапат око моста.

„Иде Расема”, довикују се војници с борних кола.

„Ех, Расема...”, осмехују се старци.

Расема иде обалом покрај моста. Срби престају са чишћењем оружја. Пољаци прекидају ручак. Француски артиљерци с топовима изнад града отимају се за догледе.”³³

У три речи (ево, иде, ех), после којих следи Расемино име, саговорнику се скреће пажња на Расемину појаву, овде као да је стало све: лик, карактер и судбина, компримирано време, блесак лепоте сред ратног пустошења, одмор и снови ратника. Писци ратних летописа нису, разуме се, криви за резултате „востанија” народних – они су заслужни што су их овековечили на прави, аутентичан начин. У Капоровом случају – подсетимо се сада на Конфучијеов цитат, мото овога текста – то значи да је он, пишући истину и истиносно, вратио право значење речима у својим ратним хроникама.

Генерално говорећи, Капоров начин долажења до грађе за ратне приче у понечему је сродан начину који је Курцијус Малапарте демонстрирао у роману *Kaputt*. То, у најкраћем, значи: потребно је обићи већину ратних попршта и (ст)ратишта, како ову реч, додуше у нешто друкчијем контексту, у наслову своје књиге *Hrvatsko književno (st)ratište* (Zagreb, 1989), пише Игор Мандић, и разговарати са сведоцима – како писац ратне прозе не би дошао у искушење да пише имагинирајући истину уместо да је добро познаје. Као и у Малапартеовом роману *Kaputt*³⁴, и у Капоровој устаничкој прози рат је, у крајњој линији, само фон на којем се оштро исцртавају догађаји, карактери и људи (њихова психологија и морал)³⁵. Упркос аутентичности места догађања ових прича, просторно-временској одређености, конкретизацији догађаја, ликова, репортерској живости приповедања и непосредности наративног писма, Капорова ратна проза чита се као штиво у којем, с ретким изузецима – без обзира на занимљиве обрте и сваковрсна изненађења која диктира ратни метеж и драматургија рата – углавном и нема крви ни сцена бруталног ратног сатирања. Има, наравно, смрти, умирања, патње. И најтеже, готово есхатолошки семиотизоване сцене, које „ратна срећа” приређује ратницима, овде су (ис)приповедане са оном капоровском нежношћу и елеганцијом, чак и са осмехом у углу усана, што је константа његове уметности приповедања, која, и у рату, хоће да буде једна вербал-

на свечаност и – ако је икако могуће – круг радости, оно светло у тами. Капор признаје да је бивао и очајан, али ни тада није се доводио у ситуацију да га било ко упита: *Зашто њлачеи, Момо!*

Речју, Капорова *Блокада* и *Смрти не боли* потврђују Андрићеву мисао из *Знакова њоред њуџа*: „Само пребољене болести могле су бити описане.” Али, под ову Андрићеву мисао могли бисмо, готово без изузетка, подвести мање-више све што је Капор написао јер је он, нема никакве сумње, писац који, тематски, долази из живота, не из књижевности и литературе (схваћене као све оно што је писац прочитао, видео у позоришту или на филму и што знатно превазилази чисто књижевну лектуру), писац који понајвише пише из животног средишта и коме, поред личног, припада и (књижевно) искуство других (писаца).

Иако је, старински речено, газио у крви до колена, Капор није хроничар пораза, него отпора. Најбољи (лето)писац кога су у српску књижевност донели ветрови рата деведесетих година XX века. Неђо Шиповац је добро уочио да Капор следи мисао Ромена Ролана: „Рат ми је мрзак, али су ми мржи они који певају о рату у коме никада нису били.”³⁶

6. Уместо закључка

КАПОР

(Spot story)

К – Кратко

А – Атрактивно

П – Приповедање

О – Осећајно

Р – Рецентно

(Одломак из рукописа *Јучерашњи свети Мома Кајора*)

¹ „Zovem se Momo. Bog mi je podario sve godine koje imam, a možda će, ko zna, ako bude hteo, dodati još koju. Mi, Kapori, umiremo, uglavnom, ili od srca ili od metka. Najbolji među nama, od metka u srce”, прва је Капорова реченица у књизи *Uspomene jednog crtača*, New Public, Podgorica 2001, стр. 13. Од аутобиографских куриозитета, забележених у овој књизи, ево још једнога који се односи на карактеристику с којом је Капор *испураћен* у војску, и за чији је „садржај” сазнао много касније: „Sitnoburžoaski dekadent, egzistencijalist, antikomunista koji širi zapadnjačke ideje među mladima, sluša džez u američkom konzulatu u Sarajevu”, стр. 111, што је, пише Капор, у то време било довољно и за робију а не само за боравак у пуку у који се иде по казни.

² „Мом лаком стилу хоће да навуку тешку униформу, јер су негде чули да је „стил човек”, написаће Капор у прослову књизи *100 недеља блокаде*, Издавачка агенција „Драганић”, Београд 1994, стр. 5.

³ „Urbana mitologija u prozi Mome Kapora”, наслов је данас класичног огледа Игора Мандића, објављеног као предговор Капоровој књизи *101 прича*, Знанје, Загреб 1980, стр. 5–28. Тај аналитички и зналачки текст, написан четири године после студије *Proza u trapericama* (Разлог, Загреб 1976) Александра Флакера у којој се о Капоровој прози говори као о једној од парадигми џинс-прозе у међународним размерама, коначно је у прах и пепео развејао заблуде једног дела књижевне критике о овом писцу, чиме је „феномен Капор” (Иван Ивановић) добио адекватно књижевнотеоријско тумачење и књижевнокритички заслужену сатисфакцију.

⁴ У књизи *Од исџоџ џисца* (Прометеј, Нови Сад 2001, стр. 109–110) Капор пише: „Могу слободно да кажем да сам све до почетка рата 1992. године, био погрешан човек, на исти начин као и многе моје списатељске колеге. Желео сам успех, награде, гутао свет, јурио са континента на континент, тражећи задовољства већ засићеним, уморним чулима. Били су ми важнији жирији, патио сам због лоших критика, радовао се аплаузима и наградама... А онда је почео рат у Крајини и Босни и, одједанпут, готово преко ноћи, све то постало је потпуно неважно и безначајно. Додамо ли овоме и боравке по манастирима и у Хиландару, где сам добио неке од најважнијих лекција кроз православље, затим, опасности и непрестану близину смрти – данас морам да признам да готово презирем себе, оног ранијег.”

⁵ Душан Иванић, „Књижевни аспекти *Биљежака једноџ џисца* Симе Магавуља”, *Облик и вријеме: Сџудије из исџорије и џоеџике срџске књижевносџи*, Просвета, Београд 1995, стр. 61.

⁶ „И, ево, рат је, а он није у њему. Због чега? Због тога што у овом рату, који и није рат, непријатељи кољу, ваде очи и одсецају уши. Са тако прљавим непријатељем не може се писати чиста књижевност. То је за уџбенике патологије или криминалне хронике”, рећи ће један од пишчевих двојника у „Двадесет првој недељи блокаде” (Субота), стр. 239.

⁷ „Не опомињи се наших безакоња, / Господе, / но избави нас од погибли, / напада иностранаца ових / и међусобица”, написао је (према мишљењу Ђорђа Сп. Радојичића) Милешевац II (XIII или XIV век). У овој давној молитви нападали су нас „иностранци”, али смо им и ми, какве нас је Бог дао, помагали „међусобицама”. Како јуче, тако и данас! На сваки помен „иностранаца” тужна братија „егзотичних бумбара” (Р. П. Ного), чија се памет „иштетила” (штоно каже народна песма), хорски и папагајски приговара да је реч о ксенофобији, а, у ствари, реч је о њиховој ксенофилији, замаскираној селективним плачом за сваком – стварном или измишљеном – муслиманско-хрватском жртвом, али за српским жртвама ти врли филантропи никада не заплакаше. Уп. нпр. и Капорову козерију „Округли сто” у књизи *Смрџи не боли* (стр. 129–137). Онима који мисле да у ратовима на простору бивше Југославије није ни било убијених Срба, Брана Црнчевић је одговорио: „Овде се ствара атмосфера да су побијени Срби мање мртви од других.”

⁸ Поводом изјаве једног утицајног америчког дипломате да ће блокада потрајати најмање двадесет година, Капор ће у тексту „Тридесет прва недеља блокаде” записати: „Требало би већ размишљати о томе да набавим неког ученика, који ће наставити овај скромни дневник, некога ко ће наставити да записује како су се у овом великом планетарном вихору осећали они које обично називају „малим људима”, стр. 277. Сваки писац, а Капор у *Блокади* изричито, близак је Шехерезади из *1001 ноћи*, која причањем одгађа нестанак и одлазак у

ништавило: „А кад наступи двадесета недеља блокаде, Шехерезада настави своју причу:

„Допрло ми је до ушију, светли царе, да је, двадесете недеље Велике блокаде, једна мала земља чекала да умре од глади и зиме...”

Више нисам сигуран да овај скромни дневник блокаде, за који сам лаковерно мислио да ће трајати двадесетак поглавља, неће потрајати као *1001 ноћ*”, стр. 235.

⁹ При даљим наводима, бројеви страница дати су у заградама у тексту, а покаткад је тако поступљено и у фуснотама.

¹⁰ Ево једне такве Капорове хроничарске напомене: „Пишем ове редове руком, уз светлост воштанице, као какав средњевековни монах: „Ја грешни дијак Момчило, последњи међу последњима... Госпде Исусе Христе, сине Божији, помилуј ме грешнога.” Погасили су се компјутери. Чак су и писаће машине постале неупотребљиве – на њима се не може куцати уз свећу.” Момо Капор, *Лей дан за умирање*, Књига-комерц, Београд ⁴2003, стр. 6.

¹¹ Капор мало претерује када у тексту „Тридесет шеста недеља” (Уторак) пише: „Као скромни хроничар овога града, ја се не бавим политиком и великим темама. Неодољиво ме привлаче ситнице, звукови, мириси, неки давни призори што поново искрсавају из магле и дима”, стр. 298. И када пише о ситницама, оне се, у Капоровој прози, учас обрну у нешто врло важно и симболотворно.

¹² „Из крволочног мира европско режи штене”, рекао би песник Недељко Бабић у песми „Сведочење докторице Драшко Олге”. *Помен*, БИГЗ, Београд 1996, стр. 15.

¹³ Бура Јакшић, *Песме*, приредио Миодраг Павловић, Просвета, Београд 1974, стр. 22.

¹⁴ У кратком поговору овој књизи Добрица Ћосић пише: „Смрт не боли’ је венац прича, доживљаја, поетских призора и записа сведока тог ужасног рата. То је типично ‘капоровска’ проза: поетско-дескриптивна, емотивна, маштовита, духовита, занимљива, искрена...”, стр. 254.

¹⁵ Или, како би рекао Рајко Петров Ного: „Живјели смо у љепљивом братском загрљају са нашом разбраћом. Говорили смо, и кетманисали, истим језиком на коме се, тек сада разазнајемо, дубоко нисмо разумјели. Што су за нас били ослободилачки ратови, за њих су били дезинтеграциони покрети унутар легитимне Отоманске и Аустроугарске царевине. Па и ово је данас у Босни и Крајини ослободилачки устанак.” В.: Рајко Петров Ного, „Егзотични бумбари”, *Сузе и соколари*, Београдска књига, Београд, стр. 171. Срби из Босне и Херцеговине и Хрватске искрено су ове потоње ратове доживљавали као буну против ововремених дахија, који су, покушали и у томе, уз помоћ међународне заједнице успели, да их, сецесијом БиХ и Хрватске, издвоје из Југославије.

¹⁶ Ово је уочено давно, 1972, уз појаву прве Капорове књиге: „Аутор (М. Капор – Б. С.) је наставио да прати своје суграђане и савременике у њиховим свакодневним згодама, сновима и снохватицама, наставио је да их портретише с лица и наличја, да као случајно бележи њихове мане, а понекад и врлине, да их пријатељски и комшијски психоанализира, обнављајући скоро заборављену вуковску традицију прикупљања и записивања анегдота и досетки свога времена.” Иван Шоп, „Неукоричена књига Моме Капора: Портрет”, *Књижевне новине*, Београд, 16. 2. 1972, XXIV, бр. 409, стр. 7.

¹⁷ „Ovakve pasivne konstrukcije sa imenom stvarnog vršioca radnje u instru-

mentalu su iz ruskog prodrle i u naš (= српски Б. С.) jezik, pa i sam Vuk u naslovu svoje *Pismenice* kaže: *Pismenica serbskoga jezika po govoru prostoga naroda napisana Vukom Stefanovićem (Serbijancem – Б. С.) – dakle Pismenica napisana Vukom Stefanovićem m. Pismenicu napisao Vuk Stefanović.* Enciklopedijski leksikon – Mozaik znanja, Srpskohrvatski jezik, Interpres, Beograd 1972, str. 85. *Писменица* је 1814. *ћирилицом* објављена у Бечу, а овај облик инструментала Вук је напустио већ у првом издању *Српског рјечника* (1818), што се види из одреднице: *скупио га и на свијет издао Вук Стефановић.*

¹⁸ Исп. нпр. Капорове антологијске приче из ове књиге с насловима: „Шума Јованина” (стр. 7–15), „Врачара” (стр. 16–21) „Диван” (стр. 25–31), „Стража” (108–110) и „Каса” (196–197).

¹⁹ У тексту „О писцу у рату” у књизи *Од истиоџ љисца*, Прометеј, Нови Сад 2001, Капор пише: „Зашто писце толико привлаче ратови? Вероватно због тога што су писци читавог живота у потрази за причом, а најбоље приче, као по правилу, крију се баш у ратовима”, стр. 111.

²⁰ Речи су то Јова Маркова Џиновића, радника на градњи Суецког канала.

²¹ У Белешци о писцу на крају књиге *Сарајевске љриче* (Зрењанин, 2000) Капор децидирано каже: „Пуних тридесет година било ми је забрањено да видим свој родни град другачије, сем са висова Требевића који припада Републици Српској за коју сам се последњих година борио”, стр. 218. Борио се оним чему је једино вичан – пером и истином. „Написао сам хиљаде страница, нацртао више хиљада цртежа и насликао на стотине слика, покушавајући да откријем магију тог чудног уклетог града који ме је прогонио са толико страсне мржње. Враћам му ове приче са љубављу и опраштањем”, на истом месту ће рећи овај писац који је написао најлепше странице о своме родном граду.

²² В. Капоров текст „О писцу у рату” у књизи *Од истиоџ љисца*, стр. 110–113. Идентичне ставове писац је саопштио у интервјуу „Хемингвеј би се тукао за Србе”, објављеном у „Вечерњим новостима” (Београд 25. јула 2004, стр. 12). Капоров став из поднасловa овога текста гласи: „С прекором ме питају шта сам радио с ону страну Дрине. Одговарам да сам ратни извештач, а ако им то није довољно, подсетим их да су много славнији писци од мене учествовали у ратовима који их се ницу тицали, далеко од својих земаља.” Посебно истичем пишчеве речи: „Тако је Хемингвеј, на пример, рођен у Мичигену, учествовао у неколико ратова: најпре у Првом светском, на страни Италијана против Аустроугарске, где је био рањен на Пијави, затим у Шпанском грађанском рату на страни републиканаца, а затим је у ципу ушао први у Париз и ослободио од Немаца свој хотел „Риц”.

²³ „Великаши, проклете им душе, / на комате раздробиле царство”, како то већ пева коло у Његошевом *Горском вијенцу* поводом скупштине о Малој госпојини.

²⁴ У цртици „Мађионичар” (књига *Она и Off љриче*, „Драганић”, Београд 2001, стр. 200–201), у којој је реч о гостовању слепог мађионичара Карме на Стону, Капор је, можда и најпрецизније, исписао властиту арс-поетику: „За једно кратко време, за један мали моменат, претварао сам, као и он (Карма – Б. С.), досаду у лепоту, успутне симпатије у бурне љубави, просечне сапутнике у изузетне личности, тупе дане у племениту доколицу, обичне датуме у празнике, а сада, баш као и Карма, ја пакујем своје мале трикове; осмехе и носталгију, шарене мараме, места и дане, успомене, кутије са дуплим дном и реченице са двоструким смислом...”

²⁵ „Тај у српској књижевности најсветскији Херцеговац после Јована Дучића”, пише Ћосић у поговору књизи *Смрт не боли*, „вратио се завичају у устанку да му *злавом и даром* (истакао Б. С.) посведочи оданост. Да буде ратник истине”, стр. 254.

²⁶ „Пророк”, „Стража”, „Трешња”, „Бујица”, „Акација”, „Јаретина”, „Нико”, „Пушка”, „Змије”, „Кригла”, антологијска „Крава” и „Шјекира”, на коју је писца на херцеговачком ратишту, у разговору о односима Србије и Херцеговине, подсетио генерал Радован Грубач: „Жалила се херцеговачка шума да хоће да је посијеку. Ма, ко ће те посјећи, јадна, смиривали је, што се бојиш шјекире? Не бојим се ја шјекире, казала је шума, шта је шјекира, ништа, комад обичног челика. Но ја се плашим држаља! Оно је од нашег дрвета...”

²⁷ Игор Мандић је Капорове минијатуре (цртице) назвао Spot story. У књизи *Она и off приче* („Драганић”, Београд 2001, стр. 181) Капор има причу истога наслова: „У тренутку када је умирао, зазвонио је телефон. – Ако мене траже, реците да нисам ту! – казао је окупљенима око самртничке постеље и умро.” Кратко и ефектно као ТВ спот, нема шта!

²⁸ Наравоученије цртице „Кригла”, у којој је реч о ратном обичају Крајишника да од граната праве кригле, гласи: „Човек који пије вино из чахуре претворене у криглу може лако да мезети метке из аутомата”, стр. 219.

²⁹ Сродно запажање, додуше уз скромнији репертоар презимена (Кокот, Пркачин, Лумбета, Шкљокић, Гузина) прочитали смо у Братићевој приповеци „Зид на мјесечини” – из Андрићевом наградом овенчане књиге *Слика без оца*, БИГЗ, Београд 1992. – у: *Најлепше приче Радослава Брајића*, избор и предговор Рајко Петров Ного, Просвета, Београд 2003, стр. 152–153.

³⁰ Прича почиње речима: „Као да су се вратила стара времена одсецања глава и вађења очију, на Кордуну муслимане поново зову Турцима.”

³¹ „Но, не може се рећи да професори нису патили и трпели муке града под блокадом (мисли се на Београд – Б. С.)! Једном од њих лифт у солитеру не ради већ пуна два месеца, а он станује на петом спрату”, саркастичан је наратор приче.

³² Ево тог Капоровог умећа портретисања у прози: „Расема, с белим завојем изнад чланка на нози, корача као пунокрвна ждребица у падоку. Линије њених бутина су напете, раширене ноздрве њуше мирис барута и контрабанде. Кратка, коврцава коса, очи боје Унине матице, мале груди и зањихани бокови у најкраћим врућим панталоницама које сам икада видео, заустављају дах и Србима, и Турцима, и Пољацима, и Французима. Рат престаје.”

³³ Као лепотица из војничких снова, Расема је посестрима оне Фани из истоимене песме Душка Трифуновића.

³⁴ Малапарте је роман *Kaputt* одредио као свирепу књигу. „Па ипак”, пише он, „међу главним лицима овога дела рат игра улогу споредне личности. Он би се, тако рећи, сматрао само поводом, кад неизбежни поводи не би били саставни део законитости зле судбине. У *Kaputt*-у се, дакле, рат сматра злом судбином. Искључиво злом судбином. Могао бих чак рећи да се он у овој књизи не појављује као главно лице, већ као посматрач, у оном смислу у ком би посматрач био један предео. Рат је објективни предмет ове књиге.” Курцијус Малапарте, „Историја једног рукописа”, *Kaputt*, превела Југана Стојановић, Библиотека Новости XX век, Београд 2004, стр. 9.

³⁵ Према речима Југане Стојановић, преводиоца Малапартеовог романа, *Kaputt* није ни дневник нити има веродостојност документа, него дело које има своју посебну, субјективну истину. Капорова књига *100 недеља блокаде* несумњиво је дневник, али дневник који својим литерарним квалитетима надраста првобитне поводе настанка, завршавајући у књижевности. Елементи сведочења ту су свакако врло важни, али не и једини. Између Курцијуса Малапартеа (право име: Курт Сукуерт) и Капора, уз очигледне разлике, постоје и неке сличности...

³⁶ Неђо Шиповац, „Момо Капор у рату”

Александар Александрович БЛОК

ИЗ „ПЕСАМА О ДИВНОЈ ДАМИ“

Зима ће проћ – видећеш те
Равнице моје а и блата
И рећи: „О, лепоте, гле!
И какав дремеж све ту хвата!“

Ал', знај, млада, у миру том,
Својих равница мисли сам крио,
Залуд се над' о доласку твом
И болан, тужан, немиран био.

У том сутону сањах све,
Мотрих на лице смрти ледно
И чеках дуго, цео век,
У магле се загледах жедно.

И иђаше туда твој лик драг, -
Сред мочварја мисли сам скриво,
И те мртве лепоте траг
У души тужно оста, живо.

21. септембра 1901.

*Ко има невјесџу женик је, а
џријажељ жеников сџоји и слуша ѓа,
и радошћу радује се ѓласу женикову.*

По Јовану 3/29

Ја отрок сам, и свеће жежем,
Кадioniца чувам плам.
Док јој мисли и речи беже,
На тој се обали смеши, знам.

Вечерња волим тиховања
У цркви белој, што је сплав,
И, пред залазак, она стања,
Када је сумрак мутно-плав.

Од тог милог покорен вида,
Тајном лепотом славим свет,
И, све преко црквеног зида,
По који бели баџим цвет.

Кренуће женик из олџара
Када падне завеса-мрак,
Са зупчаџтог, тамо, ормара,
Своју ће зору донети брак.

7. јула 1902.

Страшан је мраз вечери тих,
Њин ветар тужан када бије,
Непостојећих корака свих
Кад брижан шум по путу лије.

И зоре хладна црта-зрак –
Као да болест приповеда,
Да смо унутар – сигуран знак,
Круга, што се пробити не да.

Јул 1902.

Златним долом попут вала
Ти одлазиш диваљ, нем.
Низ небеса крици ждрала
Гасну тихо међу свем.

Замро, досегао чим зенит,
Тужни гласак, дуги звук.
А бесконачну тегли нит
Паук, с тријумфом, у мук.

Кроз прозрачна сада влакна
Сунце, не гасећи зрак,
Празно бије слепа стакла
Дома, што напусти свак.

За свечане је одежде
Јесен сунцу дала дар
Угашене све надежде
Надахњиво што је жар.

29. августа 1902.

У свету негде место бира,
На крају тешког пута тог.
Сред страшног и последњег пира
За нас припрема сусрет бог.

Август 1902.

Висока је, танак јој струк,
Свагда сурова и надмена.
И сваки дан, издаље, ко вук
Пратих је ја, а на све спреман.

Знадох кад ће, баш сваки пут
Она – и за њом блесак јурке.
Ко злочинац, крих се за кут,
Сваки ћошак, у игри жмурке.

Док је жути титрао тон,
С електричних свећа севао,
У сенци њу чекао он,
Ја пратио, о том певао.

И кад би, у страху на трен,
Збуњени чекали нешто,
Ја се брзо скривах под трем,
За мрачна, слепа врата, вешто.

И ја, скривен за вид и слух,
Гледах мушкарца профил груби,
Њен сребрно-црни муф,
И у шапат им се удуби’.

27 септембра 1902.

СТАРАЦ

А. С. Ф.

Под старост све, ко сви што реше,
Живим на свог сећања дну.
Некад нас – тамо – двоје беше,
Но не на јави – већ у сну.

Гле, бледи су јесењи венци,
Сећање нешто шапће све...
Али, зар се верује сенци
Кроз младићке што сину сне?

Све ли то би, или ја сањах?
Кад старе ране прођу те,
Дуго ме држе она стања
Када машта у маглу гре.

Глупе ми бајке нису по мери,
Болан сам, сед, старости роб.
Нека други пронађе двери,
Која ми моја не даде коб.

29. септембра 1902.

Ја улазим у храма таму
И вршим бедни обреад свој.
Ја чекам ту Прекрасну Даму,
С кандила – црвени рој.

Ту, у сенци стуба висока
Ја дрхтим уз врата цик.
А у лице ми, и оба ока,
Тек сан о Њој, и сјајан лик.

О, моје већ знаде око,
Вечне Жене, сјај риза сви'.
Уз карнише лете, високо,
Осмеси, бајке и сни.

Како су свеће, Светице, гледне,
И какав Твојих црта склад!
Нит уздах где, нит речи једне,
Ал верујем: то си Ти - сад.

25. октобра 1902.

Тај ће дан, као трен веселја.
Манућемо имена сва.
Тајна, к мени, зваће та жеља
А да ме пробудиш из сна.

Каквих мисли дрхтави знаци
На лицу мом, ти ћеш да знаш.
Но чим га Твоји такну Зраци,
Све од пре, постаће лаж.

Истог трена, с осмехом немим,
Прочитаћеш ти на лицу мом
О љубави слабих, неверних,
Што је на свету цветала том.

Али тада, уз одлуку лакшу,
Без сумњи, мисли, примићу сам
И до дна ћу испити чашу,
Све да би Твој дошао Дан.

31. октобра 1902.

Њега би сретали свуда
Док градом владо би дрем.
Ишо, своја носо чуда,
О ледну се спотицо сен.

Ка келији тиха га жеља
Последњи да пали зрак,
Мето кандило весеља
И букет љиљана, драг.

По ко се на подсмех дрзно,
Причли да чуцак је чак,
Он капу сањао, с крзном,
И опет бежо у мрак.

Пратећ га, једном свратили,
Он срећан, весео би,
Сутра већ ковчег пратили,
А свештеник тихо бди.

Окџобар 1902.

ВЕЧНА МУЗИЧКА РОСА

„Живој и џоезија су једно џе исџо“ – А. Блок

Када је пре сто година млади Блок загрмео међу својим одушевљеним присталицама откривајући им нове светове, нико ни слутио није какве ће висине да досегне његова лирика, колико ће снажна бити његова поетска алхемија, какви ће све светови да похрле из његове реторте, а поготово не какви ће се трагични догађаји које је кроз своју поезију потом пророковао – у блиској будућности да обистине.

Тих година објављен је зборник „Песме о Дивној Дами“ – лирски његов дневник, како га је сам одредио. Висок уметнички ниво који је овим зборником постигнут потврђује и сасм песник, јер, до краја свог живота ове песме сматра најбољим својим остварењима. Андреј Бели је његов први том назвао „епохом у руској поезији“. Ни Брјусов, ни Баљмонт, ни Вјачеслав Иванов нису, каже, у свим својим књигама, постигли „ту моћну напрегнутост поезије, која се крије у само једном, првом тому Блокове лирике“. Пролазећи трагични животни пут, кроз три развојне песничке фазе (*џеза, аниџџеза и синџеза*) тај рођени песник и врхунски интелектуалац створио је дела која ће читаоца са

тананим песничким осећајем неодољиво привлачити. Многе су његове песме врхунска лирска остварења а срећемо их кроз све циклусе: Песме о Дивној Дами, На пољу Куликовом, Страшни свет, Плес смрти, Град, Незнанка, Отаџбина, Јамби...

На поетском небу Русије Александар Александрович Блок сматра се великим руским песником XX века. Родио се у Петрограду 16. (28) новембра 1880. год. у кући свог деде – ректора Санкт-Петербуршког универзитета, ботаничара А. Н. Бекетова. Прва га је на руке прихватила прабаба А. Н. Карелина која се сретала с декабристима, чувала Пушкинове аутографе и тако непосредно повезала новорођеног песника са Пушкином и његовим кругом. Однегован интелектуалац, васпитаван у претежно женској средини, веома осећајан, самоудубљен карактер, рођени песник – Блок је наследио таленте са свих грана свог породичног стабла. Можда је пресудан онај од оца – према музици. Оцу, кога готово да и не памти (рано се разишао са његовом мајком), посветио је дивне редове у поеми „Одмазда”. Савременици који су писали о Блоковом оцу Александру Љвовичу, сви као један, наглашавају да је у младости био необично леп. Црне косе, бледог, издуженог лица, сиво-зелених очију, правилних црта, плаховит и окретан одмах би привукао пажњу:

„Чудан је красио знак
Необичне његове црте.
Једном (док салоном хито)
Видео њега Достојевски.
„Ко је лепотан тај?“ – пито
Тихо, нагнув се мало к Вревској: -
„Личи на Бајрона“. Тај „вик“
Очас сви су ухватили
И на нови сви су лик
Знатижељу усмерили.
Милостива та би чета
Што је оштра у друге дане.
„Леп је, уман“, - тврдили даме,
Мрштећ се, мушкарци; „Поета...“

Блок ништа не измишља сликајући у „Одмазди“ ову сцену. Стварно, Александар Љвович је, на једном од пријема код познатог друштвеног прегаоца А. П. Философове, где се затекао и Достојевски, привукао пажњу великог писца. Причало се да је овај хтео да га учини јунаком једног од својих романа.

Наравно, стихија музике, префињена унутрашња музикалност код Блока – од оца је. Музици и судбини тог „руског Бајрона“ „демона“, Блок је посветио и ове стихове:

„На покоран би клавир он
Стављо руке заповедно,

И, ко цвеће би кидо тон,
 Дрско, безумно и смело,
 Ко одеће слој по слој
 Низ податно женско тело...
 На чело би пао прам...
 Дрхто би од тајне своје...
 (Све, све – ко у трен кад двоје
 У сред ложе споји плам...)
 И ту – где музика буру пружа –
 Тек изрони (ко тог трена)
 Лик некакав – далек, тужан,
 Недостижан за сва времена...
 И бела крила сред азура
 И неземни тихи мук...
 Ал танане би струне звук
 Та музичка упила бура...”

Блок је песник алегорија и симбола. Његове су метафоре разноврсне. Има оних најпростијих, лексичких, али и веома сложених, сликовних. Занимљиво је да се многи од тих симбола провлаче кроз више циклуса: отрок, онај што чува свеће, онај који чува кандила плам у витешкој служби Дами; сама та Дама; крв и прах Куликова Поља; симболичка представа тројке... Глобални симболистички ликови (Дивна Дама, шекспировски ликови, пушкински Командор, Кармен, галерија ликова који као да су ишетали из Петроградског миљеа и романа Достојевског, представа међаве, ветра, Русије, коначно) чине Блокову лирику изразито митско-поетичном. „Интеграторима смисла“ назвао је те симболистичке представе истраживач песниковог дела Д. Е. Максимов. Прелазећи из једне песме у другу, множећи се, они интегришу искуство целе светске књижевности творећи стабилне смисаоне везе схватљиве читаоцу, ако је он довољно начитан.

Блок – то је песник узнемирене савести који је осмислио своје стваралаштво и циљеве уметности уопште, као служење вишем циљу постојања. Он је један од малобројних песника пророка, кроз чије срце је, по речима Х. Хајнеа, прошла гигантска пукотина света; који је проживљавао све радости и све туге своје отаџбине, срастао са њом свим својим срцем и личном судбином, боловао њене болести и подносио њена страдања. Живот и смрт Блока показују да су поезија и личност њеног творца – нераздвојна целина. Оне су такође трагичне, и то је природно за часног уметника који је живео у време пропасти, слома целога светскога поретка. Он нам је драгоцен због огромне снаге свога талента, искрености своје поезије, мисли о путевима своје отаџбине, непријатности „страшног света“, трагања здраве и активне уметности – вели А. Гришунин.

Прејев и коментар Радојица НЕШОВИЋ

Ана АХМАТОВА

НЕПОЗНАТА ПЕСМА

Безумни! Ни сама не знам,
Не видим куда грем -
Према амбису бауљам,
То је рај или погибелъ.
Са собом и вас водим.
Упорности колико
Везиваше нас смеле,
Стрепим од силне верности
И привржености вреле.
Једва да се и сећате
Речи што су завеле,
Што су мамиле вас
У зазидане подруме
Казамата, у зли час.
Тај стид како сад скрити,
Мојега ћутања године...
Бејасте, јесте, вас ће бити,
А звезда моја ће да мине.

*10. октобра 1959
Москва, (дању)*

Коментар

Уместо наслова је шара која личи на грчко слово алфа, већ устаљени знак Ахматове за песме без наслова.

Песма је у домену теме, најјаче исказане у „Многима“ из 1922. године (уп. такође и „Упозоравам вас“, 1940; „Таква сам. Другачију вам желим“, 1942; „Коме и када зборих“, 1952; „Под каквим руинама певам“, 1959). „Ви“ овде подразумева круг савременика, читалаца или уопште људи, који су на неки начин

укључени у животне околности аутора. Не „светину“, већ пре оне који саучествују, који пружају подршку, поклонике, којима није дато да са песником пређу сав његов пут, нити да учине последњи корак сједињавања са њим („чашу дакле коју ја пијем испићете; и крштењем којим се ја крстим крстићете се; али да сједете с десне стране мени и с лијеве, не могу ја дати него који-ма је уготовљено“. Јеванђеље по Марку, X, 39-40).

У песми су присутни и дантеовски мотиви, како у раној тако и у зрелој песничкој интерпретацији, са акцентом на лично и грађанском усуду песника у ситуацији загробног царства. Обраћање Дантеу у опусу Ахматове често је пратило тему изгнанства, са сликом „покајничких хаљина“, „свеће“ и „горког хлеба“, почевши од „Нисам са онима што напустише земљу“ из 1922. године и закључно са „Наследником“ из 1959.

Почетком 1960-их пак „место Дантеовог круга“ постаје доминантно (пре свега у „Прологу“ и „Поноћним стиховима“). Знак првобитног приступа Дантеу у овој песми наговештен је сликом „казамата у зао час“ (уп. са стиховима из 1935. године „Зашто отровасте воду“: „Без целата и губилишта/ На земљи није песник./У покајничким хаљинама/Са свећом ходи веселник“), баш као што је присутан и рефлекс позног осмишљавања: „Према амбису бауљам,/ То је рај ил погибел“.

Најубедљивији доказ повезаности ових песама са Дантеовом темом, јесте заједнички тоналитетни патос који је, међутим, тешко поткрепити цитатима. Мада је цитатни дослух до извесне мере изучен у ахматовистици, колико нам је познато, међу обично навођене текстуалне подударности до сада нису доспели стихови „Зашто последњу слободу/ ви у бордел претвористе“ из поменуте песме „Зашто отровасте воду“. Мисли се на *борделло*, у који се претворила држава, из знамените тугованке Дантеа над Италијом (*Чистилишије*, песма ВИ, 78).

Дантеова висока патетика, својеврсна вокална неустрашивост фрагмента дужине 76 стихова, одзвања истом напрегнутошћу и у низу духовно блиских стихова Ахматове, а посебно у песми коју сада публикујемо. То је оно што одликује песнике које с разлогом зовемо великима.

(Публикација и коментар Анаџолија Најмана)
Превела Драгиња РАМАДАНСКИ

Ото ФЕЊВЕШИ

@МЕРИЧКЕ ИМПРОВИЗАЦИЈЕ

Избор

@
На Западу ништа ново.
Ако не пази, човек
залута и остане сам.
На Западу ништа ново.
Нико не говори мађарски.
На Западу ништа ново,
само седимо у бљештавом сјају
и ћутимо.

@
Дивота јулског плаветнила.
Роса блиста у крошњама.
Бруји звоњава грана.
Жене са дететом одоше на крштење.
Нова електронска стварност.
La civilisation vidéochrétienne.
The medium is massage.
The medium is the cultural curriculum.

@
Чиста Америка.
Чист Дивљи Запад. Чист ваздух.
Улењише се мрље на небу.
Утихнуше јагањци.
У једној епизоди прождраше
их субег-кентаури.
Потребно је стрпљење.
Само мало стрпљења,
па ћеш појмити логику набрекле
цивизације државе-континента.
Само мало стрпљења,
па ћеш наћи све своје пријатеље,
и оне, којих нема.
Сушто сам стрпљење.
Сушто јагње.

@
Нашао сам у њој подвучене редове:
„Једино у уметности човек може превазићи анимални
ниво, јер се уметност отвара према пространству,
у коме простор и време губе значај.“
Marcel Duchamp

@
Перманентна слуђеност.
Ковитлави свет
половичних решења и лоших компромиса.
Из кризе у кризу.
Живети и умрети на мађарском.

@
Све се разуме с пола речи.
Порука, уснимавање, кодирање.
Бисери светске књижевности.
Црвено-црни карамбол.
Поцепана чоја, билијарски штап,
то је Чикаго након вечере
с термитима и опојним травама.

@
Минус десет, плус тридесет. Степени?
Боље да је нешто друго, макар и регрутација.
Боље да је хистерија.
Боље да је један облак у складу са пејзажем.

@
Правац Сан Диего.
Правац Мараи.
Правац Хамваш и Тибетанци.
Питам се зашто ти тако сјаје очи
када те врхом прста дотичем?
Трансцендентални термин(ал)и,
спиритуални плусак.
Урличуће време, урличуће поколење
и сећање на прастара словеса.

@
David Core.
Ово су амерички стихови,
не трпе цмиздрење.
Ово није надреализам,
није симболизам.
Тек голи асфалт под ногама.

@
Нашао сам у њој подвучене редове:
„Nur Barbaren können sich verteidigen.“
(Само су варвари у стању да се одбране.)
Friedrich Nietzsche

@
Сарајево, Босна.
Проклета недеља.
Вештичја бољка опсела град.
Подругљиво се исцерио дан.
Сав тај народ што заудара дроњав.
Дерњава војника, пијана канонада.
Сура, разуларена катастрофа.
Непатворени бол.
Пуки тоник и цин.
Пуки Holiday Inn.

(Лейно 1997 – Торонио, Чикаго)

Ото Фењвешџи (1954, Гунарош). Песник и преводаца.
Припадник књижевног круга око новосадског часописа *Uj
Symposion*. Од 1991. године живи у Мађарској, у Веспремену.
Објавио песничке збирке: *Сребрни ѡацови за свилен-видела*
(1978), *Колајс* (1988), *Анђео хаоса* (1993), *Buzz Off!!!* (1994),
Америчке имјровизације (1999), *Блуз изнад Океана* (2004).
(*Наслови ѡесничких збирки изнова ѡреведени за ову ѡрилику,
без консулѡације ѡосѡјећних ѡревода.)

Избор и ѡревод с мађарског Драђиња РАМАДАНСКИ

Булат ОКУЦАВА

ИЗБОР ИЗ ПОЕЗИЈЕ И ПРОЗЕ

Добар дан, ваше величанство!

Већ кад је почела перестројка опет сам био у Шведској. Шетао сам по Стокхолму. Нисам се морао ничег плашити. Заstraшивачи су нестали као да их никад није ни било. Сећао сам се претходних времена са осмехом, црвенео за себе онога и радовао се новим околностима. Узгред, сетио сам се још неколико епизода из оног, сад већ тако давног туристичког путовања у Шведску.

Тада, још и не размишљајући о неком путовању у Шведску, упознао сам се у Москви са шведским дописником и писцем Хансом. Повремено смо се посећивали. Он је био весео и интеллигентан младић који није могао да схвати како неко са таквим хаосом у упаљеном мозгу може да пише тако сетне песме. Затим се његово службовање у Москви завршило па се вратио у домовину, а убрзо сам и ја стекао ту привилегију да завири у капиталистички свет. А у Стокхолму, после оног случаја са хипијима, кад сам већ нешто схватао, мада, наравно, не у потпуности, он ме је пронашао и позвао мене и моју жену на вечеру.

Живео је у стану на спрат какав још никад нисам видео. Доле је био укусно постављен сто са богатом вечером. Било је бучно и весело. Причали смо вицевице у којима су људи из Совјетског Савеза били представљени у комичном светлу. Ханс је био сјајан. Одједном ми он предлаже да погледамо други спрат његовог стана. Био сам добро расположен. У глави ми се малко вртело. Клигнуо сам и пошао за њим. Изненадио сам се како је стан добро на-мештен. Наравно, помислио сам, код њих је дописник богат човек. А онда се у мени одједном родила сумња: а шта ако је он обичан агент? Позвао ме је у своју кућу и сад ме води... на други спрат! И шта следи? Сад ће сигурно, помислио сам, почети да ме наговара на сарадњу, то јест, да постанем шпијун!...

Корачао сам одрвенелим ногама. Ишао сам за њим као заробљеник. Он се освртао и осмехивао. Нека, знам ја шта то

значи. Попели смо се на спрат. Увукао сам главу у рамена. Знамо ми вас... Ако сам и био мало пијан, сасвим сам се отрезнио.

- Ево – каже он – ово је мој кабинет.

Погледао сам.

- А ово је спаваћа соба – рекао је он, отворивши следећа врата.

Ево га, сад ће! – помислио сам и стао.

- Шта је? – упитао је он. – Не занима те?

- Као да ја не знам како изгледа спаваћа соба – промрмљао сам. – Дај, боље, да се вратимо – рекао сам и остао стајати, чекајући га да почне...

- Добро – одмах се сложио он. – Сад имамо ракове. Волиш ли ракове за вечеру?

Никад нисам јео ракове.

- Наравно – рекао сам и одахнуо...

...Неколико дана касније опет сам се мало обрукао. Јевгениј Јевтушенко, Жења, који је већ дуго био стални гост Европе, узео ме је под своје и настојао из све снаге да ми приближи Запад. И зато је наговорио једног нашег заједничког познаника – шведског издавача – да организује посету ноћном клубу са стриптизетама! Када је све било договорено, ја сам у себи тријумфовао, истовремено се мрштећи, јер је једна половина мене била, природно, испуњена радозналешћу, жудњом за открићем, очараношћу лаком доступношћу тајне, а друга се, црвенећи, пекла на тихој ватри обичног лицемерја. Тако да сам на лицу имао гримасу благе одвратности.

Заузели смо сточић испред саме бине. Упало се светло. Жења и моја жена седели су преко пута мене. Он јој је нешто говорио и она ме је гледала са занимањем. Музика је била врло гласна. На бини се појавила жена у краткој штирканој сукњици, са бујним грудима, засад још покривеним чипкастом блузицом. И шта с тим? – помислио сам ја. Велико чудо... Жена је почела полако да плеше.

- И то је све? – упитао сам немарно.

Жена је збацила блузицу. Жења ми одједном прискочи.

- Морам да те упозорим – брзо је прошапутао – сад ће се она сасвим скинути, сићи ће у салу и можда ће ти сести у крило...

- Шта?! – умало нисам викнуо.

- Знам... - рекао је он. – Али то се тако код њих ради...

Него, немој случајно да је одгурнеш или такво нешто, разумеш? Не треба нам никакав скандал...

И он је опет сео на своје место и опет разменио поглед са мојом женом.

Плесачица је наставила да се свлачи. Прво је скинула брусхалтер и открила не нарочито чврсте груди, које су се њихале у такту музике. Затим је као јесењи лист спала са ње раскошна сукњица. Једино што је још остало било је нешто налик маленом смоквином листу...

Чекао сам. Био сам тако напрегнут да више нисам ни чуо музику. Сад ће она сићи са бине... Уто музика престаде и одјекну слабашиан аплауз. Светло на сцени се угасило. Био сам спасен. Срце ми је гласно лупало. А Жења и моја жена су се смејцкали.

Да. Било некад. А сад је, ево, прошло двадесет година, и ја сам опет у Стокхолму. Возим се у аутомобилу. Сунчано јесење поподне. Одједном се возило зауставља и видим да су и сва возила испред нас стала. Нигде нема семафора. Застој у саобраћају. Испред, на улици која пресеца нашу, некакво кретање. Видим ескадрон јахача у чудним униформама – да ли хусарским, да ли уланским. Они лагано, свечано пресецају наш пут, а за њима, замислите само, старински отворени ландауер, да, управо ландауер, кочије, и у њима – женски лик. Схватио сам: била је то шведска краљица! То се не види сваки дан!

Искочио сам из аутомобила и појурио онамо, према раскрсници, брзо, што пре, да стигнем... Зауставио сам се на самом углу. Стојим, задихан. На мени мантил и капа. Кочије пролазе поред мене. Шведска краљица Силвија, оличење лепоте и достојанства, седи на кожном трону! И ја видим, како она окреће своју краљевску главу и гледа у мене, загледала се... Хтедох да јој се поклоним, али она се већ окренула. Нисам стигао да се разочарам, кад ме она опет погледа! По други пут! И опет се окренула.

Вративши се у хотел, пун узвишених осећања реших да јој напишем писамце.

„Ваше Величанство!

Стајао сам на ивици тротоара. Пролазили сте у својим кочијама поред и двапут сте ме пажљиво погледали. Ја нисам монархиста, Ваше Величанство, али осећао сам се веома пријатно, и увек ћу памтити овај дан!”

Сутрадан сам добио њен одговор!

„Поштовани господине!

Сећам вас се: заиста сте стајали на ивици тротоара и ја сам вас заиста двапут пажљиво погледала, јер ви, поштовани господине, кад сам пролазила поред вас, нисте скинули капу.”

МОЛИТВА

Док се Земља још окреће, док нови дан настаје,
Господе, дај свакоме оно што му недостаје:
Паметноме дај главу, плашљивом – коња да побегне,
Срећноме дај новаца, и – не заборави на мене.

Док се Земља још окреће – Господе, твоја власт!
Дај ономе што се намеће да се навлада у сласт.
Племенитом дај да се одмори барем на краће време,
Каину дај опроштај, и – не заборави на мене.

Знам ја да ти све умеш, и верујем у мудрост твоју
Као што пали ратник верује да живи у рају.
Као што свако уво верује речима твојим,
Као што и ја верујем, не знајући шта чиним.

Господе, мој Боже, лепи, зеленооки мој,
Док се Земља још окреће, што чудно је и њој самој,
Док још има довољно времена и пламена,
Дај га свима помало, и – не заборави на мене.

ПРЕДЗНАК

У небо гавран полете –
Биће рат, то, ваљда, значи.
Ако га нико не омете
На фронту ћемо се наћи.

Да не би у рату били,
Гаврана треба убити.
А да бисмо га убили
Пушке морамо пунити.

А када их напунимо
Да пуца хтети ће свако.
А кад пуцњаву почнемо
Метак ће циљ наћи лако.

Јер он не жали никога:
Он би хтео било кога –
Да л' туђега, да ли свога –
Да погоди бар некога.

И не остаде никога,
И не остаде ничега,
Осим гаврана онога –
Нико да запуца у њега.

ПИСМО МАЈЦИ

Ти седиш на клупи напред Москве свете.
У глави се мути од тескобе слепе.
На таквом си месту где птица не поје;
Нит се покидала између нас двоје.
Стражар провирује на гвозден оквир...
Опрости му, мајко, па није он крив.
Души својој грех тај он неће да дода –
Он то не због себе, он то – због народа.

А иследник млади све песницом маше
И зове те крвником домовине наше.
Он на своме послу искрено се труди –
Боље нег' да и сам у затвору седи.
За злочине твоје дуго смишља назив...
Опрости му мајко, па није он крив.
Души својој грех тај он неће да дода –
Он то не због себе, он то – због народа.

У Сибиру тебе чека шума сече.
Спроводник на фронту никад бити неће.
Марљиво те грува шаком и кундаком
Да не мислиш више никад ни о ком.
Лице му црвено, поглед му је сив...
Опрости му мајко, па није он крив.
Души својој грех тај он неће да дода –
Он то не због себе, он то – због народа.

А Вођа у кули поред Москве-реке
Од страха већ има парализу руке.
И одавно више ником не верује,
Као да на затвор сам се осуђује.
У срцу је мали, пред светом је – див...
Опрости му мајко, ни он није крив...
Души својој греха он неће да дода –
Није он – за себе, све је – због народа.

МИШ

Једне зимске вечери седео сам у Переделкину испред телевизора. Одједном испод кауча изиђе миш и седе поред моје ноге. Ја узвикнух са одвратношћу, и он несташе испод кауча.

Мој мир се изгубио. Сетио сам се прошлородишње најезде мишева, тога како сам, занемаривши све друго, постављао мишловке, сипао отровано зрневље, избацивао на снег мале сиве лешеве, крио храну и гадио је се, плашећи се да су је дотицали мишеви... А они су настављали да дивљају и било их је све више и више. Пењали су се уз завесе, пиштали, свуда остављали своје одвратне трагове и размножавали се иза ормана, а њихови ружичасти потомци су свако мало излазили одатле у бели свет...

То је трајало око месец дана. Већ сам се био уморио и дигао руке. И одједном мишеви ишчезоше. Стручњаци су после објаснили да је то била некаква специфична мишја година.

А сад, ево, опет?!...

Замро сам на каучу и миш се појавио опет и опет сео поред моје ноге. Мрднух ногом – он побеже. Обузели су ме страх и одвратност. Пронашао сам у остави мишоловку, напунио је и

ставио у најмрачнији угао. Мира опет није било.

Спавао сам лоше. Сутрадан се миш није појавио. Али увече, тек што сам сео испред телевизора – ето и њега. Сео је поред моје ноге, окренувши ми леђа, и загледао се у екран. Ја мрднух ногом – миш се нерадо удаљио. Замро сам – он опет изиђе испод кауча и седе на старо место. Чудна ствар, али више нисам осећао одвратност. Напротив, некакво интересовање, некаква радозналост пробудише се у мени. шта је ово сад? Каква му је то поза? Шта он то ради?...

Нагнух се да бих га погледао изблиза, али он побеже.

Наредних дана све се одвијало по већ устаљеном реду. Посматрајући све више тог миша, ја одједном схватих да је он леп. Гледао сам његове блиставе ситне окице, фину њушкицу, светло-сиво крзно и изражајни савијени репић. И миш се навикавао на мене. Постепено је престао да бежи под кауч, и само се деликатно померао у страну кад бих се помакао.

Ставио сам на под парченце мяса. Миш га са задовољством поједе, обриса се шапицама и поново се намести испред екрана.

Прошло је месец дана. Чиме се све мој миш није сладио и месом, и сланином, и кобасицом... навикао сам се на њега, штавише, везао сам се за њега. Сад би ми већ било чудно да сам гледам телевизор. Не знам шта је мој миш радио дању, али увече, тек што би се упалио екран, он би се намештао испред њега. Мени је било лепо. Готово да сам заборавио прошлогодишњу најезду сивих животињица, ту дивљу гомилу.

Ја уопште не волим гомилу. Хвала Богу да су барем из моје куће нестали. А и ово сићушно префињено створење у светло-сивој бундици такође је, очигледно, склоно усамљеништву и тешко да жали за својим ускомешаним саплеменицима...

Дању сам, као и обично, радио за својом столом. Зими рано пада мрак. Помислио сам како ћу брзо укључити телевизор, па ћемо ја и миш...

Одједном је нешто гласно шкљоцнуло. Погледао сам – била је то мишоловка, на коју сам сасвим заборавио. Скочих онамо, а у мишоловци – мој миш!...

Једанпут, док су код мене седели пријатељи, испричао сам им овај случај. Сви су потиштено ућутали. А Фазил је чак узвикнуо: „Па зар баш намртво?!...”

*(Из Аутиобиографских анегдота)
Превео са руског Андриј Лаврик*

Миро ВУКСАНОВИЋ

О ЧОВЕКУ КОЈИ СЕ НИЈЕ ДАО

Милосав Бабовић, гледан и као мало ко речит, увек свестан кога је стигао и одакле је кренуо, београдски професор руске књижевности на чија предавања су долазили и студенти са других група, затечени, очарани ретким памћењем и рецитовањем читавих поема и одломака романа, не било којих но оних романа што су их написали Достојевски, Толстој, Шолохов и Леонов, и остали, да не помињем руске песнике, Његоша и народне певаче, не би их потпуно могло набројити, сада, после доста година, ни памћење професора Бабовића, који је изгледа први међу нама *имао скенер*, али не као справу, већ у памтљивости, у вијугама, ко зна где, ни он није знао, али знао је да зна наизуст и оно што је једном помњиво прочитао, да детаљно оприча шта је само једном видео, да верно каже где је шта било остављено, у нечијој далекој кући, у руским музејским домовима, посебно тамошњи поредак књига, имена њихових писаца, наслове, све као што даје даровитост, као што је професор Бабовић дуго, десетинама година, на Филолошком факултету у Београду, на свом природном радном месту, додавао лепоту речи и књижевних слика као што нису пре њега и као што неће после њега, поуздано, не претерујем, само сведочим, овако, спонтано, у касни сат, када је смирен мрак, када најбоље извиру сећања, када се кајем што нисам, једном, пре неколико година, петнаестак, можда малко мање, нисам сигуран, године се с годинама све брже котрљају, све им је стрмије, када смо били у истом авиону, полетели са сурчинског аеродрома у ведрину, нас неколико, када је професор Бабовић ишао у Академију наука, црногорску, чији је био члан, када је отмено замишљен, белокош, с косом преко ушију, у плавом оделу, седео близу мене, сам, и када сам седео близу њега, сам, а нисам пришао, нисам сео поред њега, да га питам и да ми понешто каже, што бих овде, сада, у целини, јер не сумњам да ли би било занимљиво, и тако, као што сам често чинио, стидећ, с некадашњим кућним опоменама да *никоме не досађујем*, да се чувам од тога, што ме одвише устављало и када

није требало, због чега данас немам жив разговор с професором Милосавом Бабовићем, ако не рачунам узгредице након његовог предавања о *Горском вијенцу* у Матици српској, и након његових беседа на *Коларицу* и другде, када смо му прилазили групно, што и не бројим као разговор, јер сам желео да будемо насамом, да дознам оно што није за све, тако сам нешто очекивао, да ће мени рећи што другоме неће, као што нам се увек чини да смо добили тек ако је нешто само наше, ако га не делимо, чим је подељено није ни за чување, тако некако, видим да нисам рекао како, али је јасно, надам се, колико ми је жао, колико себе кажњавам што сам сачекао да професор Бабовић, нагло, као покошен, здрав, са седамдесет и пет, као и брат му, као и отац им, с истим збиром година, да оде од нас, а да га не питам било шта, јер сам сигуран да бих добио *нешто*, јер бих имао су чим пред читаоца ове врнчанице која се све више исушује и све теже обмотава, која не би ни словом с места да нисам пре неколико дана од свог пријатеља, од Бабовићевог студента, добио две књиге, једну у два дела, тачније казано, књигу-посмрче са жутим насловом *Време и судбине*, са репродукцијом слике Воја Станића *Рече ми један чоек*, са штапом, кабаницом и црногорском капом на гомили камења, нарочит роман о једном животу који се на свакој страници додирује с туђим смртима и радостима, док нисам, тако, да будем прецизан, ако се то може у оваквом водопаду, док нисам почео да читам помињану књигу, помисливши да је то крхотина успомена, костурница памћења и томе погодна, како се често за мемоаре каже, јер сам знао да је професор Милосав Бабовић био писац ванредних огледа и расправа, да је био преводилац класичних романа руске књижевности, али нисам могао од професора очекивати друкчију књигу од оних које сам раније читао, местимично и понекад, када је реч о стручним радовима, и читао лакомо, без устављања, када је реч о преводима, препознавши укус доброг језика и једре речи, али нисам помишљао да је професор писац, мислио сам да је онолико посвећен усменој речи остао у њеном ропству, да је цео свет поклатио другима, иза катедре, на нашим и страним универзитетима, кад оно, онамо, у двама књигама његових успомена које је писао уморан од живота, у тешким годинама, и у оној када нисмо могли упамтити број нула на новчаницама, то, вероватно, није могао ни он, није му ни требало, он је памтио и за себе и за нас, и када сам почео да читам *његова памћења*, у поглављима, хронолошка, будимљанска, најпре, васојевићка, беранска, лимска, вијугава као река тамошња, бистра као она, па редом таква, о школовању и ратном добу - што ме најмање привукло, навикао сам да бежим од приче о погибијама пробраних и недужних, о косидбама младости, о заносима који су запретани - док сам, дакле, читао књигу професора Бабовића у којој је он главни (наравно) лик (као у сваком мемоарском штиву што бива), али пуноручно и без снебивања приказан лик, без мане и узмака, отресит, паметан, увек спреман да каже истину, дим у дим, без длаке на језику, без страха, без

уобичајене захвалности свом ментору, завичајцу и тридесетогодишњем руководиоцу на катедри Радовану Лалићу, јер њему (писцу, дабоме) није била потребна туђа рука, ни туђа брига осим материне (која га је послала у школу) и очеве (која га је помагала), или ми се тако учинило, али са дивотним страницама о својим гимназијским и студентским пријатељима, и каснијим, наравно, о професорима који су га освајали добротом и умношћу (као Радосав Бошковић), или писцима чије је књиге држао под јастуком (као оне Михаила Лалића), или о руским интелектуалцима који су му одавали почаст, али овде идем у опасност да препричавам градиво које је препричавати тешко, које је написано за читање јер је умно и осећајно у исти мах, јер ништа не износи из куће што није за показивање, како и чине васпитане перовође, јер каже да му је био драг онај с ким је био добар и сродан, и каже да му је био предалек онај ко је био осоран, шпијункаст и тврдокоран, јер говори интелектуалац који није крио да је обдарен мимо друге, толико да је и самом себи издашно додавао, јер је у мемоарима показао како је дозревало доба његовог сусретања с књижевношћу, колико је ишао испод воде, у каквим се коловратима литерарним није утопио, јер је уобличио три своје љубави: реч, човека и истину, јер је успео да покаже колико је тачно да Црногорац може, по нормалном реду ствари, увек и свуда, целог живота, показивати да је Црногорац и прави Србин истовремено, да се то двоје најбоље мири ако се не раздваја, ако је једно, да покаже како се могло издалека осетити колика је цена оданости стаљинском и совјетском деспотовашћу, како је његов брат отишао на оток где смо мислили да је био он (да, тако смо гатали док смо студирали, нисмо могли веровати да толика верност Русији није на морском камену оверена), па како му је годила комунистичка идеја и када су га уклонили с партијских састанака, пошто је једном скојевац дуго скојевац, пошто је помало непристојно овако на прескок, у поноћно доба, после затварања прочитане књиге *Време и судбине* Милосава Бабовића, о њој и о њему, јер је он у њој као што је била она у њему док је писао, јер писмо професорово тражи пажљиво описивање, скидање капе, и још понешто од истих радњи, јер може доста од једног живота стати у једну књигу, али не може стати таква књига у једну обилату реченицу, ни у ову која није имала ништа испред себе, на почетку, осим једног лепог човека лепе речи и лепе реченице, чија се лепота окупила у једној књизи која је лепа јер је пристрасна на леп начин, јер је себично подизана као леп помен једном лепом животу који је био тежак и једној лепој каријери која је могла бити и лепша да се није сударала с онима који нису марили за лепоту, који нису могли знати колико ће бити лепо свима када буду прочитали лепо писану и пажљивом руком његове Стојанке Бабовић и Милије Чавића компоновану, лепо приређену и илустровану књигу лепореког београдског професора, који је из лепе Будимље, где се кријући родио „у глоговом жбуну, изнад куће”,

одакле се види лепа Градац, стигао пред ректора где му „руке дрхте док пише кратки запис у књизи почасних доктора славног Московског универзитета”, који је, одмах, испод такве лепо скромне опомене, казао од лепоте захвалност Господу, родитељима и Црној Гори, који је свој пуни мемоарски и породични месец саставио у тачки где се додирују стихови Милтона и Љермонтова као почетак и крај уоквирене и осликане људске лепоте у којој је највише онога што је пре рата, у рату и после рата ту исту лепоту притискало, трунило и узалудно покушавало да је наружи.

(Од њоноћи у њрећи саји, 20. III 2005)

Светислав БОЖИЋ

МУЗИКА И ПОЕЗИЈА

Ништа није тако једно као ова два облика најприснијег додира са суштином, са оним несагледивим еманципацијама основних енегрија записаних у Књизи постања. Мало је створења под капом небеском која немају слуха за једну од ове две миљенице Истине. Уколико је неко нем пред певањем поезије и музике, онда се акустика тог тела, те материјалности, припрема за неке лоше радње, за зло, које наноси себи и другима, јер нема оног нужног, обоженог коректора, који зауставља звер у човеку.

Способност да се твори реч или напев, није ништа већа од љубави да се разуме реч и чује напев. У том сагласју твораштва и слушања истог, наговештен је молитвени склад, препун унутарњих и спољних монолога и дијалога, који су најдрагоценији предуслов за подизање човека из мора блатних жеља. Историје народа, када им се склоне муклости говорења и певања, нису ништа друго, да расцветана башта духовног искуства похрањеног у поезији и музици. Читајући поезију једног народа и слушајући његову музику, можемо доћи до можда грубих и површних закључака, али је једно недвосмислено тачно, да и такви закључци за паметног говоре пуно и на правој су линији разумевања суштине.

У налетима јарости, ове две најтананије врлине у појединцу па и народима, заћуте и повуку се у хладовите перивоје душе, чекајући страдалнике и рањенике из њихових осионости, почињених зала, неостварених циљева. Али у злим пословима, нађу се и лажни песници и лажни појци, настану лажне химне и похвале, које попут олујног ветра разбацају своје творце и њихова сочињенија, у амбисе црне и коначне. Непрегледно је гробље где леже такви несмирени духовни забушанти и преваранти, добошари и мечкари, чије халакање за времена помрачена, обезглављени прогласише миљеницима муза. На тој стази смрти, бескрајни су подеоци и рукавци где се једно зло надјачава

другим, где се извитоперена мисао кукавичје разбокорава у говорењу и певању. Подмукло је друштво у песништву и певаштву зла и оно је довољно само себи, мада жудно вреба несмотрене, преко мере амбициозне, хвалисаве, те их лако препознаје и радо облачи у своје црне одоре. Тамо где је Бог протеран и где се Његовог дара одричу несмотрени, настала је поезија и музика духовно мутавих и глувонемих. Сведоци смо таквога стања и сасвим лако препознајемо ту муклу тишину Самооглашених и Самопохваљених. Њихова поезија и њихова музика је заиста само њихова и они треба да је слушају, халапљиво, помућена ума, у вечитој ноћи коју им је обећала њихова највернија сводница- таштина и светрајућа тишина.

Та примењена и ђаволски упорна вертикала зла да се лако открити јер за центар своје посвећености одабере најпрљавији слој актуелног, већ на старту напада и обрачунава се са прошлошћу, сва је у манијакално- агресивном и истовремено депресивном минимализму и бескрајном понављању својих бизарних прохтева. Од експозиције таквога стања до заплета и расплета истог, нема ничега, до немоћне белине и свеприсутног цвилежа и цврчања у казану немоћи.

Пука администрација и лажно књиговодство које из пота је рачуна да ће се уградити у вертикалу Истине, некако постати њен део. Сведоци смо да то не бива и да се такви производи не усталише, за њима нико не потрча у великом броју, њих Човек не препознаде и даде се у бег од такве море и присиле.

Модерне су и актуелне и поезија и музика, уколико полазе из литургијског сазвежђа, ако разговарају са њим, уколико на почетку и могућем крају свога путовања, у својим каденцама, препознају где им је стопа Рождества а где Успенија.

Привидно усамљени песник или композитор, само за неупућене креће из своје одоре. У суштини и један и други, из непресушних христоликих извора усамљеништва, из бола, патње и васкрсења са Голготе, улази у живот, својом римом и својом мелодијом, знаком рођења, који у неспутаној слободи, наговештава кључне тачке довршености. Истински песник и композитор се и не види у своме запису. Он је ту да спроведе у дело заповеђено али и да налогодавцу креативно одговори просвећеним знацима постојања . Стога су и песник и композитор одлични слухисти, који су у стању да чују најдубље поруке, а по том кадри да их растумаче, запишу их и учине доступним ширем кругу посвећених.

Енергија њихове страсти почива у оформљеним стањима, али која они групишу, сортирају, разређују и згушњавају, пролазећи при том, кроз веома осетљиве тачке преламања

утрошеног времена и квалитетно исказаног садржаја у њему.

У Божијој башти, свака појава у свом цветању, зрењу, врхунцу иза кога долази смирење и процес занављања, има своје гласнике у поезији и музици. Некима је љубав стање које блиско осећају и о коме певају, неки виде природу на трапезу свог уметничког огледања, има их што о своме роду певају сакупљајући његову расутост, високо га дижу, налазе му најсветлије тачке, згушњавају и надахнуто прочишћавају трапаве и кобне историјске факте, проналазе оне битке у којима побеђује не само јуначко, ратничко срце и витештво мача, но обожена душа која се у Светој литурђији купа. Поезија и музика залазе веома дубоко и нека од поменутих стања тако су разуђена, да се изобилу Божијег дара, оглашеног кроз даровитог појединца, не може заскочити нити се исти може било каквом анализом до краја обручити.

Веома блиске и готово једно, поезија и музика имају своје особене зоне у којима желе да нарцисоидо остану саме, да се материјално не додирују, да се не надгорњавају лепотом доступних им средстава. *Песме без речи и Речи без песама* (без мелодије), су бројна сазвежђа која прате и поезију и музику и то су она стања која их доминантно препоручују опажању склоних им и за њих заинтересованих слушалаца и читалаца.

Поред уметничке, и традиција народна региструје управо такав аутономан живот речи и напева. Особеном кореолошком разућеношћу, где су на делу играчки облици лишени напева и сведени на пуку команду (која се тиче промене ритма, усмеравања радње на другачије духовне акценте, на активирање оних зона мисли које не оглашавају ни реч нити напев) могуће је, само батом кораком, додиром тела и камена, тешких мисли и оскудних слапова живота, чути поезију и музику, које се, попут чисте воде, кроз аскетску опорост, пројављују крајње редукованим, али садржајем и значењем, довршеним симболима. Та чудесна стања стапања охлађене магме са животом од крви и меса, од мисли, од песама и јаука, тај додир Рождества, Распећа (смрти) и Васкрсења са привидно мртвим каменом, припремио је сусрет поезије и музике, припремио је особену стаменост људске врсте, која се укотвила на стени, да с морима и ветрима поје *Творцу* и *Његовом делу* непролазном.

Изашав из људског срца, места љубави и центра који разноси добро по телу и свету, огласиле су се (оглашавају се и оглашаваће се) и поезија и музика. То је константа која надкриљује сав прагматизам и његове подразумеване дозе, те у надахнуто рационалном ослушкивању и записивању чутог а потом емитованог, подиже дело и његовог саговорника.

Бескрајни су прикључци који воде у поезију и музику. Неизрецива су стања која припремају потребу за том веома разноврсном храном. У случају доброг и духовно избалансираног споја потребе за справљањем и трошењем овакве хране, долази се до стања која отварају особене и далеке коридоре кретања мисли и осећања. То је уједно и најбржи транспорт на жељена места, у светове које телесни вид препознаје и нашој свести их, крајње поједностављеним симболима, препоручује.

Сведоци смо, да су телесно слепи корифеји речи и напева, видели свет у најдивнијим бојама, описали лепоту, пошто су је претходно сагледали унутарњим, духовним видом. Можда је Господ, преко Распећа и Васкрсења Сина Свога, поручио, кроз судбину утврђивања вере Неверног Томе и људском роду, да је и вантелесним очима виђеног и вантелесним ушима чутог, сасвим могућно видети и чути Свет, каквим га ми земаљским чулима не спознасмо.

Запитамо се понекад, да ли су у поезији и музици, када су у равни највишег духовног прочишћења, похрањени претходници стања која зовемо, крајње комотно и хедонистички опуштено-Рај ?

Недвосмислено је, да је већ за земнога живота човеку, кроз поезију и музику, дато много информација о нечему што постоји, што није површно ситуирано у простор тзв. паралелног света. Толико певати, толико говорити кроз Књигу, Предања, Јеванђеља, кроз оне Изворе који су породили потоње уметничке рукавце, похрањене у поезији и музици, прибавља нам слућене доказе да се ми стално враћамо на оно, чему идемо у сусрет.

Поезија и музика су нам доступна и видљива круна тријумфа нематеријалног над материјалним, Обоженог и Богом Твореног над елементарно сировим и у преуски атар скрајнутим, Дарвиновим светом рађања и умирања.

Наравно, битка је голема и траје дуго. Не треба је прекидати, јер су дисонанце и напетости које долазе из равни материјалистичког, најдрагоценије акустичке плоче које служе да се од њих и кроз њих преливају неизбрушени валери духовног, нематеријалистичког урањања у реч, у писмо, у напев и мелодију.

Поезија и музика као да потражују стилску одору *Онџолошког импресионизма*, који у чудесним бојама пева и прича о стварању света, о градовима којих више нема, о народима и њиховим језицима који су се преобукли (али не и нестали), о процесу за нас несагледиво дугих варијација, које и ми покрећемо својим енергетским наносима.

Ако заиста желимо да чујемо поезију и музику, онда се недвосмислено крећемо ка просторима који нису концертна дворана нити сала за декламовање. Храм и његова акустика преливају нас и преводе у срце збивања, у смисао разумевања, у креативни мир и немир из кога се рађа неометени разговор са доступном нам суштином.

Тиха али веома моћна унутарња самоконтрола духовних немира и емоционалних плоча, сучељена са поводима из спољашњег света, доноси, кроз поезију и музику склад, препун параболо, силовитих контраста, путовања у грех и покајање, у кроткост и смирење, у помраченост и светлост ума, витлајући записивачем тих стања, која увелико надилазе његове земаљске моћи и потенцијале.

Сведоци смо (барем у записаној историји поезије и музике), да су ти одабрани појединци, у земаљском животу и трајали онолико, колико је Дародавац одредио, самеривши намењеним им терет, са снагом којом ће га носити.

У најузбудљивијим тренуцима писане историје света, овакав склад је потресно сведочанство о привидној срећи и несрећи, о пролазности и Новом Доласку, он је савршенством обављеног, постао тајна, коју су знатижељни покушавали да открију, али без виднијег резултата. Што је се више узнемиравао ход минулог, то су сазнања бивала све занемарљивија, јер су потенцијали усмерени на сазнање, само до одређене линије давали креативан резултат. Са оне стране, коју слутимо, почива одговор, али тај одговор нису познавали ни записивачи. *Датио је да Син ђознаје Оца и Оѿац ђознаје Сина.*

Недвосмислена Литургијска анатомија, која се једино тим кључем може духовно наслутити.

Ма куда одлазиле, и поезија и музика стреме ка Оцу, то јест ка смислу свог делања. Женскога рода, оне потражују женика, Сина а Он је у Висинама, до којих се само врлином може доћи, благодаћу Светога Духа.

Чак и у случајевима видљивог опирања Светој Тројици, остварени резултат је подразумевао Њено присуство, које се пројавило мимо жеље записивача.

Додир са Каноном је неизбежан, чак и по цену свесног одступања од њега, или његовог игнорисања. Стање основних формула је увек ту и нема ни једне комбинације, којом се оно може заобићи.

Таквих примера, сагледаних кроз записиваче, је безброј.

Стога нашој овоземаљској усхићености и подизању записивача до несагледивих висина, треба прибавити смирење, да би се понајвише он поштедео од смутљивог терета. Натоварени славом овоземаљском, многи су само привидно лако бродили. То је био и јесте терет кобан и непроцењиво штетан.

Поезија и музика су управо ту, у нама и са нама, да златокрило растерају маглу и ноћ пред нашим духовним виделом. Певајмо са песником и композитором, понесимо и ми део терета, али и део Сазнања које је свима, који имају уши, саопштено (испевано, испричано).

Како нас отмено походе речи и напеви давно минулих времена, отварајући прозоре душе за исцелителне арије, које долазе из Вечних Извора Живота.

Иако смо преплављени морем сочињенија, само у ретким приликама затрепери срце наше. А када се то деси, онда смо помиловани Истином и Гласом који нам поручује нешто веома важно.

Ослушнимо Га, можда још има наде за нас.

шраї на йлайну

Мирослав РАДОЊИЋ

ГУСТА ЛЕПОТА

Над сликама Здравка Мандића йоново, и ойей

*„Онај из коџа не зрачи свеййлосй
никада неће йосйаййи звезда.”
Виљем Блејк*

„Онолико вредимо колико вреде наши немири и наше меланхолије” – ове Метерлинкове речи, хтели то или не, намах нам прођу кроз душу чим макар једним општим погледом обухватимо слике Здравка Мандића.

Они тек рамом омеђени и пресечени пејзажи, оно обиље воде што одасвуд хрупи, оне недогледљиве даљине банатске, чамац и пецарош скоро изненада затечени, она аперсонализована група људи која прекраћује недочек своје друге обале и трећег неба, па она, од умора, повијена леђа што се над воланом једва склепаног бицикла хоће да домогну светла сипљивога дана, она што се низ златиборске и копаоничке сувати упућују којекуде, ка магли која у прохладно јутро засопљује и лежи над присојем, а уза све то они, као тешки уздах, на платно пренесени тренуци годишњих доба и мена – то су туге, немири и меланхолије правога, великога уметника. Радости овде долазе с оне друге унутрашње стране. Уосталом, није ли и бол исто радост постојања. Стога, ваљда, ни Грем Грин није узалуд тврдио како једино постоји онда када се осећа нелагодно. Јер, из пријатнога врло тешко произилази права уметност. Из тамнога, загонетнога проистиче лакше.

Здравка Мандића скоро опсесивно занимају вечна земља и пространство и пролазне везе душе са природом и њеним животом. Узбудимо се, притом завазда с њим, па онда тај потрес однесе какав налет ветра, или га удави сивило воде устајале, или га надшуми море, та густа лепота заслепљујућег недогледа, како је о њему певао умни наш Душан Матић. Као и Мандић баш!. И онда, опет, земља живи за себе, шевари – са својом тајанственом

тугом – за себе, докови и хриди за себе. Човек за себе...

Као у негдашњим стиховима Жарка Васиљевића поглед одозго овде наглашава бескрај. Нити се шта у овој безмерној развици спаја, нити остаје неприкосновено. Учинак је далеко надрастао настојање. Тек кантиленска измаглица једног сна, попут оне из давних Крлежиних фељтона, успева да надрасте навику. Да понови сведочанство. Да испољи мисао. Вечни, панонски, лазурни сфумато утопљен у тишину, у магму раног, нама потпуно и потмуло нејасног постојања.

На стишаним колористичким оргуљама Здравко Мандић, као сваки прави самосвојник исликава и исписује попут Пахелбела и Албионија, свој заувекно запамтљиви адађо. Став, који једини у музици – а овде и на сликама, има виши ступањ поређења: адађисимо.

Осим измаглица, покадшто тешких и непрозирних, у којима се честар сједињује са својом сенком, баш као и човек, блеште на Мандићевим сликама моћна наша, а панонска небеса о којима су се тако мудро и племенито натписивали Исидора и Црњански, доказујући да нам постојбина досеже не до носталгичарског знака одумирања, него до става. До потребе и нужности опстоја.

А онда се некако неочекивано кроз тај сивкасто-зеленкасти фон, као нова радост, растрзала и раззвонила светлост вечерњег, скоро бакарног руменила да би се прелила, колико јуче, у прасак ужарене пурпурности и јарку плавост што сјакти с Његових, за нас још несвикле, великих формата. Као да је некако ненадано, дакако условно речено, почео да се враћа својим раним радовима, свом чувеном аутопортрету из хиљаду деветсто сад свеједно које, сликаним јаким, густим намазом, бундевама и мисирачама или оном гласовитом – а мени тако драгом – портретном платну на коме уморан од свега, и од нас, одбројава већ последње кораке Тодор Манојловић, заогрнут бојама љубичастог сумрака, које тако асоцијативно веју из Скрјабинових ноктурна.

Биће да не грешим ако кажем да су неке давне, а досад ненасликане слике одједном бануле пред нас из увек немирне стваралачке и трагачке маште Здравка Мандића. Отуда, тај риђокоси бели акт који јабуком пркоси, дозива и мами, отуда мртве природе са боцама издужених вратова-грлића и сурове вишеградске хриди, отуда ововремени, намах препознатљиви, Перо Зубац међу својим мостарским кишама које још увек дажде, отуда чемпреси што стреме и јуре пут неба или оне сезановски конциповане купачице мишљење искључиво на самосвојини, мандићевски начин. И никад у пару, јер је нужно – Њему, наравно, да сачува тај нама никако докучив унутрашњи ред над свим елементима који сачињавају слику.

Међутим, не сме се заборавити да је у Здравка Мандића личност одређена, јака, императивна чак. Кад год могу, вребам његов миран, стишан, боље рећи, тврд поглед при посматрању и приближавању облицима и бојама. Одавна већ не знам сликара

који се са малобројним, а личнијим речима тако радује нијански боја и форми. И једва да познајем неколико уметника код којих је личност тако на стражи да им се не да да буду срећни при посматрању и емоцијама – јер би се пажљивост могла расејати, а емоција могла насликати и слику ефектну али површну.

Не могу а да не приметим и једну Мандићеву ознаку, једну борбу коју је успевао да издржи, пре свега, са самим собом, сликајући у сада већ цењеним, лично његовим тоновима, тоновима магличасто-речно-прохладним, засењеним, монохромим, тихим, а опет некако присно меким, тако да се и очима и ушима примају. Али зато они нису његова једноликост, него његова разликиност, они су ретка унутрашња потенцијалност тек наизглед стишаних нијански, они су његов дар и његова личност.

Затим тај чудни унутрашњи ред над свим елементима који сачињавају слику. Здравко Мандић слика и боји у лету, али његово недремано око остаје да пешачи, пошто се у залету и хитњи могу погубити дарови. Тај унутрашњи ред, а вечни немир, почиње код Њега да бива стил у најбољем тумачењу те речи, стил у том смислу да се и мисао и осећајност човекова равномерно жртвују уметности. На најбољим сликама Здравка Мандића имамо најбољи доказ да у реду има више оригиналности и инвенције него у нереду. На тим највреднијим платнима има лепоте, има воље, има бола, што значи да се ово твораство плаћа скупо. Плаћа се животом.

После Милана Коњовића и Стојана Трумића ја осим Здравка Мандића не знам узбудљивијег сликара равнице српског севера код кога су, као код Хераклита Ефеског, човек, земља, вода и сунце у ваздуху са својом дифузном светлошћу тако сједињени и надхват су и оку о руци. Као да и тиме Здравко Мандић, по ко зна који пут, потврђује истинитост оних давно записаних реченица Вељка Петровића: „Равница је само привидно једнолика и привидно ћудљива. Она је створена за присни сусрет и разговор, створена је за усамљеног појединца. Она је та која ће ти говорити поверљиво као јараница на ухо.”

Он, усамљеник, као и сваки сликар, умео је да види оно што му је поверљиво шапутала. Да понови сведочнство и испољи мисао.

Гојко ШАНТИЋ

ГРОТЕСКА

Рахела Ферари је гледала великог кловна Грока и била опчињена његовом уметношћу. Тумачила је у једном интервјуу тај свој снажан доживљај: „Гледала сам Грока. Он прича како му је жена умрла. Прича како је сам. И крене да плаче. Брише сузе и говори своју муку. Како он све више и више плаче, али искрено, теби је све смешније, тако је смешно да хоћеш да се претуриш са столице. Велика патња увек је на ивици, на оштрици комичног. Грок је то знао и умео је да претапа једно у друго. А то је тешко извести. Најтеже. Ето зашто је он био највећи клоун света.”

И сама Рахела је често, на оштрици трагичног и комичног, док су јој исповести на сцени личиле на отварање и нарастање рана, откривала своју чудесну поетику гротеске. Њена игра, при том, није губила везу са природом. И када је преигравањем напуштала „кожу природе”, она је осећала њено било.

Бодлер је гротеску назвао „апсолутним комичним”. Она руши, помера и изокреће. Све што је створено по наслеђеним обрасцима, преобличава се. Потиштеност се преигравањем претвара у радост, пораз у победу. Када помера значења, када их посматра искошено, Рахела у нескладу открива суштину истинитости. Таквом истинитошћу одвикавала нас је од логике у позоришту. Изобличењем природе оживљавала је оно што је симболично у њеној уметности. Гледали смо је како трага за супротстављеним детаљима. Говорила нам је да се глума на тај начин сама собом подстиче. Да је то она несвесна врева у нама.

Рахела у тој разградњи није трагала за узорима из живота. Само је делиће стварности упијала у целину доживљаја. Ту разноликост и изукрштаност преображавала је у бизарност и неочекиваност. Као да је спајала више особина у једну да би открила оно сржно и гротескно у људском бићу.

Између потпуне сценске белине и глумачког преображавања, између збивања и трајања улоге, убрзавала је и, још чешће, успоравала глумачку радњу, постижући изузетну

сценску напетост. Побуњеник против потрошеног у позоришту, Рахела се необуздано поигравала формом.

Свесна да је на сцени уздиже привид а нагриза баналност свакодневице, она је иза маске своје улоге хулила на њену ништавност. На ивици карикатуралног лично је супротстављала општем. Смејући се судбини свега што је наслеђено суочавала се са искушењем тог наслеђа. Зато је увек била против права јачега: одупирала се надмоћи и распрострањености глумачког реализма. Онеобичавала га је својим неочекиваним детаљима. Из своје умерене стварности продирала је у разлоге тог сукоба.

Када би ускладила своју улогу она би јеретичком мудрошћу нарушавала њен склад. Смејала му се из глумачког очајања. Тако је између замисли и остварења служила својој распетости. Бритка, духовита и шокатна. Била је ведри песимиста. Дирљива у својој хуморној лековитости.

У споју неспојивих детаља разграђивала би неку стару успомену и склапала је, на неочекиван начин, у нову целину. Била је то глума која обликује знакове истргнуте из свог природног значења. Такви знакови су пренаглашени и изазивају или комичка или демонска својства. У вртлогу стварног и нестварног Рахела се поигравала речима, искривљеним значењима, црним хумором, персифлажом, иронијом и вишезначним асоцијацијама. Играјући из „контре” она би своје заошијане ликове проналазила и у наглашеним физичким прилагођењима. У свакој од својих великих улога ходала је на посебан и неочекиван начин.

Критика је писала да њена Аксиња из „Јегора Буличова” Максима Горког „иде костобољно, смрзнуто, некако кособоко, и неосетно храмље на десну ногу”. Госпођа Гоган из „Плуга и звезда” Шона О Кејсија иде у „таласањима раздешеног хода”. Сарка из „Ожалошћене породице” Бранислава Нушића „хистеричним скоковима и мачјим прикрадањима иде кроз кућу умрлога”. Агнија из Нушићевог „Покојника” ускаче на сцену „успијајући и потрепкујући, гегајући и машући”. Авдотја из Гогољевог „Ревизора” пролази сценом „ходом који је, у исти мах и тром и незграпан, а опет, запрепашћујуће лак”. Њена морбидна уседелица тетка Еби из „Арсеника и старе чипке” Јозефа Кесерлинга „ужљебила се у текући живот ходом часовника”. Просјакиња из „Крвавих свадби” Гарсије Лорке „личи на сабласну велику птичуруну”. Госпођа Гилкрисст у драми Брендана Биена „Талац” изгледа као „чавка излетела испод огртача оне Лоркине просјакиње”.

Велика глумица је кроз таква гротескна прилагођења исмевала своје заувек „утврђено ја”. Трудиле смо се да њене метафоре уклопимо у целину доживљаја. Приморавала нас је да их, заједно са њом, спајамо у супротности. У сталном преображају.

И када је упирала поглед у узвишено, исмевала је узвишеност. Била је пуна осећајности а подозрева према њој.

„Пад у навику почетак је престанка постојања” - цитирала нам је често Мигуела де Унамуна. У предосећању, у хуморним или опорим градацијама, откривала је противречности свог запрете-ног глумачког бића.

Кад би оголила сценску радњу, Рахела је престајала да глуми и почињала да се чуди себи и својој професији: са једне стране свом глумачком идеализму, са друге стране пролазности и ништавности саме глуме.

У сталном напору да гротескно изнедри из обичног, непостојеће из постојећег, послушнички је и проверавала разлоге своје зачуђености. После запитаних тренутака неочекивано би почињала да се згражава, да шири, распевава и обликује своје самогласнике, оно пригушено у у у... и своје назално ооо... као да је у стању некаквог шока. Исколачених очију, набораног чела и до темена уздигнутих обрва, она би мимичким и вокалним преигравањем стизала до самог зачетка гротеске. Та скала чуђења и успијања рушила је и поништавала глумачки подтекст. Тако је сложено драмску радњу претварала у онај Гроков плач и мајсторски, попут самог Грока, претапала једно у друго.

Анархична и непредвидљива, Рахела Ферари је маестрално мирила и спајала реализам са својим бизарним симболизмом. Тако је, уместо чврстих и заплитаних улога, исијавала оно што је најдрагоценије у модерном позоришту: креације богате својом непредвидљивошћу.

Светозар КОЉЕВИЋ

*ОЖИЉЦИ ИСТОРИЈЕ И ЖИВОТА У ПОЕЗИЈИ
РАЈКА ПЕТРОВА НОГА¹*

Да ли је Елиот био у праву када је записао у последњем од своја *Четїри кварїтейа* да је свака песма натпис на надгробном споменику? У сваком случају, могло би се рећи да се многи Ногови стихови данас читају као епитафи, који сведоче, као прво, о ожиљцима и сновима Ноговог поратног сеоског детињства, „кад хранила нас унра и бранила нас удба“ („На капијама раја“, *На каїијама раја*, 1994) – истина, као што неко рече, тада још под својим девојачким презименом „озна“. Поред тога, ти стихови су и епитафи Ноговом дечачком школовању по домовима, у којем многи питомци не знадоше „за другу топлину до ватре цигарете“ („Рајковање“, *Зимомора*, 1967), а затим и шездесетосмашким студентским заносима и потоњим политичким обрачунима, све до ужаса недавних ратова.

Већ прва Ногова збирка *Зимомора* (1967), која је добила Бранкову награду, одјекује данас као глас једног од типичних бунтовника 20. века:

„За овај град само ме пркос веже,
У њему живим једино из ината“.
(„Мој случај“, *Зимомора*, 1967).

Па и у другом издању *Зимоморе* (1969) тај бунтовни тон се наставља: „Нас треба побити што гадови живе“ („На нас и гадове“, *Зимомора*, 1969) – доследно и радикално да доследније и радикалније не може бити. Као, уосталом, и у *Зверињаку* (1972):

„Што волим кад се сав одједном узјогуним,
хајдучки преци тад у мени се чују –
голаћи, бескућници, једино вични буни,
у песми, као у сну, што само преврате снују.“ („А ви?“)

Али занимљиво је да је у тој збирци ревидиран почетни стих прве верзије „Брђанског копилана“. Уместо „Ко како / Ја ђоном / па коме цикне“ у *Зверињаку* читамо: „Ко како / Ја овако / Па коме цикне.“ Ипак не „ђоном“, него само „овако“! Као да већ у том свом песничком проходавању песник не губи наду да ће неко или нешто мало да га смири: „Да те понекад поткрешу није ни тако лоше“ („Пејов до у сјечи“, *Зимомора*, 1967). А шта тек да кажемо за „Успаванку“, која је песничка сума Ноговог дечаштва и школовања по домовима:

„У дому до мене у соби број десет
Кревет број девет престао да дише
Уснио љепши свијет...“ (*Зимомора*, 1967)

У тим стиховима Ногова песничка реч излази из прокламатарског бунта и улази у песничке лавиринте међу јавом и мед сном. Као прво, равнодушност која своди смрт на хладне бројке представља убедљив облик саосећања, а ваљда није ни тешко „уснути љепши свијет“ него што га та и таква јава нуди. Најзад, у „Сунцокрету“ чујемо и још јасније тонове тог раскола између јаве и сна:

„и кад му зенице ситне поиспадају,
он и тад сунце упорно сања –
као у мају.“

У завршној коди *Зверињака* још јасније се назире следећи корак на путу којим ће касније кренути Ногово песничко бунтовништво: „Чекан ниоткога / Леп / И недостижан / На све спреман / Нетом / Трн / Који је себе / Превазишо цветом“ („Из пазува бога“).

У *Безакоњу* (1977) Ногова песничка реч се дубоко утемељује у раскошном наслеђу наше народне књижевности и сонетне форме. Дакако, народна књижевност је у својим најбољим тренуцима мање поуздана слика историје него слика могућег изласка из ње, као што је и сонетна форма одвајкада посвећена неком идеалу с оне стране стварног живота, тако да неумитност Ноговог песничког утемељења у тим традиционалним облицима књижевног снатрења постаје очигледна. А то се можда понајбоље види у сонету „Да се наше речи не размину“. Тај сонет се дозива с народном песмом „Болани Дојчин“, с тренутком кад се тешко болесни јунак обраћа сестри пред полазак у бој у коме ће спасти њену част и изгубити главу: „О Јелица, моја мила сејо! / Донеси ми једну крпу платна, / Утегни ме, селе, од бедара, / Од бедара до витих ребара, / Да се моје кости не размину, / Не размину кости мимо кости.“ У Ноговој песми улогу „крпе платна“, као дављеничке сламке за коју је, још пре Боланог Дојчина, хтео да се ухвати војвода Момчило пред затвореном капијом свог града, па и његов недостојни убица краљ Вукашин пре него што

ће се удавити у реци, преузима песничка реч, као ликоване моралног сна над јавом: „Тако ће још можда чудо да учине / Сестрице јелице лековите руке / да се наше старе речи не разимну // Утегни се пре но бљутав живот mine / Дору на рамена – гори у хајдуке / Стих је што и платно боланом дојчину“. Овај сонет је, дакле, искорак из јаве у свет хајдучије и снова, у коме се Ногова песничка реч у форми сонета понорнички повезује с неким од крајњих домета нашег усменог песништва и његове потребе да се изиђе из историје. Она је уједно и крупан корак ка Ноговом повезивању с другим облицима нашег књижевног наслеђа, с оним што ће Ного ускоро осетити као завештање Јована Дучића, Бранка Ђопића, Меше Селимовића и, изнад свега, као библијску основу свог појања о деведесетим годинама прохујалног века у *Недреманом оку* (2002).

У тој збирци, на пример, у „Тужбалици“, као традиционалној фолклорној форми, песник пита „награјила“ куда је „пошо у недоба“:

„На крај света крајем века некрштене једеш дане
А деца ти разапета измеђ цркве и кафане.“

И у оностраној визији историјске пошасте Ногова песничка реч, као што је приметио Матија Бећковић, „држи свој занос под недреманим оком“ и бележи га у облику који сведочи колико о личном болу и сновима, толико и о ожиљцима наше историје. А зар се то не види и у слици недавног рата као времена „кад нас онај озго не милује“, кад нам се „у цркви погасише свеће“ и кад се питамо: „Је ли трепнуло Недремано Око / Постидело се Око Свевидеће“ („Недремано око“)? Па и кад ћук „муцави кукавац“, „у градини на самртном логу“ откуцава „Морзеово писмо глумом богу“, када су чак и „попануле звезде са небеса“, али кад ипак, као на сваком дну људске несреће, тиња и нека нада:

„Процветаће трешња спепељена
Кад засија што је угашено
Падалице упали кандило“ („Песма ћука“)
Као и у вапају: „Спаси нас Спасе и помилуј Складе“
(„Источни петак“).

То се, најзад, огледа и у сликовности Ногове рукописне песничке аутобиографије „Јечам и калопер“, у којој јечам, као семе и јечменица, наговештава оно од чега се живи, а калопер, као цвет, оно за шта се живи. Кад у том дозивању са детињством, снег завеје све, прозоре и врата, кад „пуца срце у дрвећу“, остаје сновиђење: „Је ли то отац у зору уз љестве, кроз баџу, на небо кренуо, или да нас из снијега одгрне. ... Кроз тунел пртине кренусмо у слободу. Тишина и бјелина. Тихују борови. Сребре се крстови у врховима јела. Вјетар је стао и велика свечаност је почела. Неко нас озго крупним пахуљама милује.“

Стојан ЂОРЂИЋ

КЊИЖЕВНО ХОДОЧАШЋЕ

(Александар Пејров: „Лавља пећина”, СКЗ, Београд, 2004.)

Роману А. Петрова „Лавља пећина” не би се могла оспорити оригиналност уметничке форме и поступка, али ни форма ни поступак нису превасходно подручје пишчеве највеће усредсређености и иновативности. Петров ипак даје предност неким другим изазовима у књижевном обликовању, као што су актуелност и важност теме, односно предмета који се романескном интерпретацијом имагинира, затим семантичка пуноћа уметничке артикулације једног таквог предмета и у њој симболичка компонента, а нарочито уметнички и естетски удео у тако постављеној и обликованој романескној пројекцији стварности. Писцу који, као овај писац, има иза себе већ неколико десетина књига и то и поезије и прозе, критике и есејистике, књижевноисторијских студија и анализа, а свакако велико читалачко искуство и ерудитско познавање не само књижевности и књижевног наслеђа, већ и других уметности и уопште културе и цивилизације, односно култура и цивилизација, најзад, и већ увелико испуњено непосредно животно искуство од преко шест деценија у овом нашем времену, времену крупних историјских промена, можда већег динамизма, достигнућа и промашаја но било кад досад у људској историји, дакле, једном писцу тако богатог претходног укупног искуства не би, по свој прилици, иновације уметничке форме и поступка ни могле бити најјачи подстицај, ни прва намера, већ је он своје тежиште и амбиције усмерио на потпунији стваралачки одговор. Ако „Лавља пећина” и није синтеза Петровљевог књижевног опуса, већ само једно у низу остварења, ипак се не можемо отети утиску да је то дело ширих стваралачких подстицаја, већих амбиција и тематских преокупација, романескно остварење сложене структуре, вишеструких димензија и домета.

Оригиналност форме Петров постиже спајајући више

жанровских модела. Основни оквир је путопис, као дневник једног путовања по светим местима у Израелу и Палестини, од 20. до 30. децембра 2002. године, дневник који не води сам путописац већ свевидећи наратор обликујући поглавља романа као свакодневне записе о путовању главног јунака. У тај жанровски оквир уграђени су и елементи љубавног романа, односно кратко подсећање на две најважније љубавне везе у животу главног јунака. Нашло се места и за размену неколико писама међу јунацима, која постају елемент фабуле, као што је то случај у епистоларном роману. Ту су још и есејистичка тумачења и коментари поводом неких историјских догађаја или савремених кризних жаришта у свету, па егзегетске реминисценције на свете књиге и светитељска житија, ту и тамо искрсне и понеки фантастични мотив, а на крају и репортажа о једном трагичном догађају: самоубилачком нападу и масакру у једном ресторану, којом приликом главни јунак романа тешко страда. Роман се завршава епилогом-кошмаром, нестварним расплетом фабуле баш у тим предсмртним халуцинацијама, рекло би се, више есхатолошким преокупацијама главног јунака. Ово мешање жанрова Петров не чини баш у постмодернистичком маниру, нити хибридно романескну форму добија простим преузимањем елемената стандардних жанровских форми, већ сваки од наведених образаца користи модификујући га и намењујући му посебну уметничку функционалност. Па, на пример, елементе путописа не стилизује као дескрипцију поменутих места, поред осталог и зато што то нису обична већ света места, што отвара једну сасвим посебну димензију нарације, атмосферу ходочашћа, са евокацијама највеће узвишености и пијетета, што Петров уме врло сугестивно да постигне.

У Петровљевом уметничком поступку могу се издвојити многи списатељски захвати, изведени, такође, спајањем традиционалистичког и модерног. Писац вешто развија поједине фабулативне и наративне токове, а остале елемената уводи, распоређује и димензионира водећи рачуна о мери и равнотежи и елемената и структуре, у композицији изванредне мере и равнотеже, обликујући роман у стандардној, наизглед, једноставној нарацији и композицији, које, као што је то случај и са жанровским обликом, ипак нису ни једноставне ни стандардне. Овде је нарација врло транспарентна, али никако проста и једнозначна, но увек са извесним семантичким транспоновањима, посебно у симболичким конотацијама. Писац не компликује наративни исказ, већ као да иде превасходно за фабулом па нити проширује реченицу, нити се дуже задржава на иначе честим успутним асоцијацијама и алузијама или неким посебним темама. Захваљујући томе, писац је постигао лакоћу приповедања, али читалац који би, заведен тиме, пратио само фабулу, а занемаривао схематизовање описаних збивања, ликова и идеја, односно одустао од конкретизовања симболичких конотација и семантичког потенцијала, само би прошао улазним ходником, не

стигавши ни да завири у многобројне одаје ове необичне романескне грађевине.

О тематској разноврсности овога романа и о пишчевој тежњи за свеобухватном романескном пројекцијом стварности сведоче многобројна подсећања на скоро сва важнија збивања нашега доба: на оба светска рата, на социјалне револуције и њихове ревизије, на негдашњу блоковску поделу света и излазак из ње, на стварање јеврејске државе и ратове после тога, на Информбиро и голооточку драму у Југославији, на студентски бунт 1968. године, на пад комунизма у Источној Европи и Русији, распад Југославије, кризу на Косову, натовско бомбардовање преостале Југославије, 11. септембар у САД, на најновију спиралу насиља у израелско-палестинском сукобу са самоубилачким масакрима итд. Тако се овај путопис с једног ходочашћа претвара, заправо, у кратки попис историјских догађаја што су се широм света одиграли у минулом веку, попис који, наравно, није само пуко набрајање већ евокација онога што је, у слоју представљене стварности романа друштвено-историјски оквир и контекст. Петров тај контекст не описује подробније, нити покушава да одмери историјски значај и величину појединих догађаја, али их и не заобилази, већ их баш назначује као ону вишу, детерминушућу силу над судбинама држава и народна, над егзистенцијом сваког појединца.

Дескрипција овако широко постављеног предметног слоја романескне пројекције стварности, макар и тако редукована, није, у овом роману, ни неутрална ни недоречена. Ту овлашно, али и врло широко евоцирану друштвеноисторијску стварност нашега доба Петров даје не само као надређену димензију појединачних судбина, које су у првом плану романескне слике стварности, већ је подвргава виђењу какво има управо појединац у тој стварности, односно, јунаци овога романа, посебно његов главни јунак. Може се рећи да је управо лик главног јунака средишњи, ако не и најважнији елеменат уметничке структуре, који је Петров обликовао с најбројнијим и најсложенијим уметничким сврхама. То је онај јунак од кога свевидећи наратор полази и у чију свест се тако уживљава да се добија утисак приповедања у првом лицу. То је јунак врло широких интересовања за сва збивања на планети. Он није грађен по обрасцу типичног јунака као просека и оличења одређене врсте људи, попут књижевних јунака какве су стварали писци реалисти да би на тај начин постигли већу обухватност романескне пројекције, већ томе насупрот, овде је књижевни јунак појединац несвакидашњих способности (полиглот, фудбалер интернационалне класе, песник и писац, љубавник, светски путник, предавач на многим универзитетима, интелектуалац итд.), дакле, не лик стапања и сажимања, већ разлиставања и умножавања, опет ради што веће обухватности пројекције, али на друкчијим основама, на основама јунакове отворености за универзални приступ и најобухватније сагледавање стварности савременог човечанст-

ва. У овом роману Петров је тематски оквир поставио на најамбициознији начин.

Понајвише би било разлога да се каже да је „Лавља пећина” роман једног јунака, односно једне универзалистички димензиониране свести. Петровљев јунак, ходочасник Сергеј Јакоиић, обилазећи хришћанска света места, реконструише читав свој живот и прави биланс живота на подлози својеврсног биланса читавог једног доба и то у најширем, светском хоризонту. Али Петров је ту свест, која доминира романескним јунаком, поставио и развио као субјективност што укључује и јунаков доживљај, тако да романескна пројекција добија и извесну емотивну димензију, а понекад су јунакова осећања у тако наглашеном интензитету да сасвим испуњавају нарацију и потискују све остале елементе.

За уметничку функционалност овог књижевног јунака нарочито су важна два његова својства, односно структурна аспекта: симболичка артикулација и естетичка провенијенција његовог доживљавања и тумачења стварности. Помоћу првог, а нарочито помоћу другог Сергејев доживљај стварности се индивидуализује у пуној мери и постаје окосница онога што је као уметнички квалитет иновација и несумњив допринос А. Петрова развоју савремене књижевности.

Сергеј није обичан ходочасник који обилази света места да у том ритуалу највише религиозне посвећености потврди своју оданост Христу онако како се то и чини у пракси, дакле, по уобичајеној процедури и кодификованом смислу ходочашћа, већ то чини из своје ипак нешто развијеније унутарње потребе и на свој нешто разуђенији начин. Наиме, овај јунак и није конципиран баш као верник, већ као неко ко зна «само оно што види својим очима», што је, дакле, понајвише, само уважавање људске мере у приступу и третману божанске инстанције после двомиленијумске традиције и развоја и хришћанства и културе уопште. Карактеристично је да Сергеј не доживљава божанску инстанцију у верском заносу или страхопоштовању, већ у симболичко-аксиолошкој конкретизацији. Његов доживљај ходочашћа се кристализује до њему сасвим одређеног, такорећи опипљивог личног увида и искуства. Он је „с неким осећањем блаженства кренуо пут Јерусалима” да, као некад Свети Сава, „духовним очима види оно што је на висинама и својом се жељом простире у будућност”, и да, с друге стране, на животворећем гробу и другим светима местима сагледа драму младог Бога који се родио да би „донео добру вољу и мир међу људе”, а догодило му се да своју мисију на земљи заврши „распећем на крсту”. И као што онда када, пролазећи поред места у коме леже мошти Светога Ђорђа, који је пре четрнаест векова усмртио аждају, додаје без имало ироније „И још је усмрћује.”, Сергеј исто тако осећа да божанска улога на земљи, ни после две хиљаде година, ипак, није испуњена, но су мир и добра воља ускраћени многима, као што у свачијем животу и данас има свакојаке патње, бола,

осујећености, унижености, неостварених снова, неуслишених молитви, узалудних нада. Отуд и имплицитни утисак да читава прича о Исусу Христу, независно од свих досадашњих било посебних уметничких или уобичајених верских реализација има и неку своју данашњу актуелност, да идеја божанске инстанције није само реликт минулих епоха или реквизит верског обреда, но исто тако може да послужи и као уметничко надахнуће.

У „Лављој пећини” прастари мотив Христовог рођења је обрађен на нов начин, не у духу традиционалне догматике и уобичајених верских ритуалних конкретизација, већ обнављањем идеје о божанској инстанцији и мисији која је човечанству неопходна и данас. У лику ходочасника Сергеја, који је, пре свега човек уметности и културе, ово обнављање се не врши ни с религиозним, ни с верским предзнаком и језиком, већ у симболичкој стилизацији и у естетичкој рекапитулацији досадашњих искустава и постигнућа човечанства на путу хуманизације, при чему се као први атрибут божански издваја човекољубље. Уметник данашњег доба, оживљујући божанску идеју, то јест идеју спасења *deus ex machina*, као идеју која још увек има смисла и носи у себи снагу надахнућа, а конкретизује је пре свега као идеју љубави за човека. Треба још додати и то да се у овом роману конкретизација човекољубља не поткрепљује примерима из хронологије најважнијих догађаја савремене стварности, који изгледају често као негација и осиромашење и љубави и човечности, већ на примерима позајмљеним из света уметности где је, на један или други начин, на делу језик љубави за човека у његовој појединачности. И то Петров чини с осећањем за меру, не затрпавајући већ украшавајући нарацију примерима антологијских исказа и егземпларних судбина, позивањем на Миљковића, Цветајеву, Дучића, Манделштама, Пастернака, Малера, Висконтија и друге творце лепог и бољег. Сергејево ходочашће је, у ствари, једна уметнички артикулисана и конкретизована визија божанског послања при чему се изједначавају добро и лепо а свеколика уметност и човеков потврђени смисао за лепо се јављају као најбољи подстицај ка добру и човечности, ка новим озарењима и очију духа и очију срца. У прилог оваквом тумачењу основних линија схематизације у «Лављој пећини» иде и пишево повремено подсећање на то да Сергеј носи са собом и лаптоп, да он писањем романа током свога путовања по светим местима, чини то своје путовање књижевним ходошашћем да би донео са њега своје уметничко дело. Петров не каже ни реч о томе о чему је и какав је то роман, али о чему би другом и какав би други роман то био но, као и „Лавља пећина”, роман о уметничком призивању божанске идеје у име и ради добра и лепоте.

Слађана ИЛИЋ

ЛАГУМСКА ПРАЗНИНА ДУШЕ

(Радован Бели Марковић, *Оркестар на њедале*, роман,
Народна књиџа, Београд, 2004.)

Роман *Оркестар на њедале* је други део хронике о пишчевом књижевном завичају - Белом Ваљеу и о свеприсутној и свеопштој досади која је стално место у животу свих који у тим књижевним пределима животаре. О досади која, како приповедач ове повести – доктор Субота каже - *сасвим луде њорађа свеџове*.

Приповедани простор је Бело Ваљево и ваљевска Луда кућа. Луда кућа је постојала од 30-их година 19. века до тридесетих година 20. века када се под неутврђеним околностима запалила и нестала. На основу архивалија Доктора Суботе, које су после тог пожара пронађене, сазнајемо да приповедано време обухвата временски распон од једног века и да је оно обележено различитим врстама лудила како у Колубари тако и у читавој Србији. Тек нека од лудила описана у овом роману су српско-турски и балкански ратови.

Осим уводног и завршног поглавља која приповеда свезнајући приповедач, причу о Лудој кући и о лудим временима реконструишемо на основу кутија доктора Суботе, бечког ђака који је учио у време процвата психоанализе и који је хоспитовао у Давосу где се заљубио у чувену јунакињу Мановог *Чаробноџ бређа*, Клаудију Шоша и који се, након хоспитовања у Давосу, обрео у белом Ваљеу као управник Луде куће.

Његове пронађене списе смештене у три кутије чини хетерогена грађа у прерађеном, стилизованом облику: то су различити записи, документа, писма и сл. Овакав избор грађе знатно онеобичава и чини жанровски разноврсним целокупни стилизовани текст и структуру хронике. На основу понуђене разноврсне грађе највише сазнајемо о самом доктору Суботи, о судбини његових архивалија, о бурним временима... Дакле, једна

од намера приповедача је да, скупљајући разноврсну грађу, документује и дочара слику једног доба, да, како каже, помогне да се појми *вейровијосиј доба* и, у таквом добу, његов живот – који поистовећује са *развејаном главицом маслачка*.

Доктор Субота, осетљивог духа, тежећи хармонији, лиричан, образован и културан, је у Белом Ваљеву трагао за оркестром на педале чија је функција требало да буде *блажење ојечаљених душа*, а коме се изгубио сваки траг. Служећи се иронијом и црним хумором, приповедач говори о његовој једино могућој судбини у Србији: *... и шај је њедални оркестар, ако је у Србију уошшије и љрисџијао, свршио у каквој механи, или њод шајром неког љуробног зверокрошшијеља, зарад давања махова скаредним делима*.

Додељујући овакву судбину оркестру на педале у Србији, приповедач отвара велико поље разноврсних асоцијација и симболике и оставља сваком читаоцу могућност да осмисли шта може симболизовати оркестар на педале, шта механа и шатра, шта туробни зверокротитељ.

На основу списка доктора Суботе у прилици смо и да у другачијем светлу и у новим околностима сагледамо и већ познате књижевне јунаке - песнике, политичаре и обичан народ: Радисава, Абидагу, Клаудију Шоша, господина Нафту и господина Сетембринија, Бобочку, Кнеза Мишкина, даму с псетанцетом, Симу Пандуровића, А. Г. Матоша, господина Антонића и друге који су се, захваљујући неподношљивој ваљевској досади, обрели у овом роману као књижевне утваре. Тако се још при самој градњи ваљевске Луде куће као евентуални извођачи радова пријављују Радисав натакнут на колац и Абидага, јунаци Андрићеве хронике *На Дрини ћуџрија*. Њихова појава ствара и употпуњује ионако гротескну атмосферу у роману: *Пошшио љолицајно зблануће не могаше дуго обдржайши, ојкочили су и из љриклека у најакнушог Радисава ујерили љушке ...*

Језик наратије није ништа мање сложен од саме грађе која чини овај роман и његове структуре. Раст овог романа условљен је растом, тј. усложњавањем наративне структуре и језика. То усложњавање не може а да се не протумачи као извесан изазов читаоцу. Играјући се вешто грађом и језиком, аутор изазива читаоца да узме учешће у фантазмагоричном свету *Оркестра на њедале* и сагледава стварни свет искључиво кроз призму гротеске.

Гротеска се у овом роману, као што смо већ могли да уочимо на основу претходних примера, остварује синтезом чудесне језовитости и хумора. Она испуњава своју функцију указујући на мане стварног света. Пажња приповедача је непрестано усредсређена на оно што је у самом човеку, у друштву, у животу и у историји изопачено. На пр. говорећи о стању у Србији у време српско-турских ратова и о односу Срба

према књижевности приповедач каже: *Загушљиво је овде, сирам књижевности сви су хладни, неурасценију лече облогама од киселој куйуса, а душевна клонућа – бајинањем и погружењима у ледену воду ...*

Превазилажење садашњости се у оквирима овог романа може остварити само бегом у унутрашњи простор, стварањем унутрашњег света, па ма тај простор и свет била и сама Луда кућа. Простори Луде куће су заправо повлашћени простори који штите од свеопште стихије лудаштва. Отуда и изразити фатализам доктора Суботе и непрестана чежња за Лудом кућом као јединим местом у које би желео да се врати: *Не, никуда нисам пошао, за животиа никуда сиигао, ниши бих из смрти своје пожелело икамо да се врайим, кром у ваљевчанску Луду кућу ...*

Закључујемо да је боље у лудом свету скривати се симулирајући лудило. У таквој стихији константно је осећање и стање сталне душевне располућености, усамљености, сувишности, обесмишљености, патње, чежње за оностраним, па макар то била и смрт, изразити фатализам, жеља за стварањем као двогубим процесом који подразумева и бег од смрти и чежњу за смрћу.

Тај свет карактеришу парадокс и апсурд, несталност, изненадност и неочекиваност али истовремено и сталност, константност, свеприсутност. Управо отуда произилази и збуњеност доктора Суботе, његов страх пред животом и његова стална окренутост писању и смрти.

Доктор Субота стално указује на значај писања и значај прича с једне стране, а с друге, стално приповеда о њеној самосврховитости и бесмислености. С обзиром на апсурдност, несталност, лице и наличје свега, објашњава разлог због којег пише: *Тја ... Ако човек са овог светиа нема шииа да понесе, макар шииогод нека остйави. Ко ме? Нико ме.*

Он указује: на природу поете, на тугу као његову доминантну емоцију, на тугу као подстрек за стварање. Унапред спознаје и стално се осврће на судбину приређеног рукописа и даје објашњење свог „уметничког” поступка. Подсећа на естетску функцију књижевности, описује и коментарише постмодерне поступке: цитатност, стилизацију прикупљених разнородних докумената, о документарности стилизоване грађе, увођење већ познатих књижевних ликова. Разматра значај ретроспекције и њену функционалност, указује на значај успомена и сећања за настанак уметничког текста, коментарише судбину старог доброг романа, говори о самосталном животу онога што је написао, о специфичном начину самоуобличавања грађе, о пријему дела код читалаца: *... а оно шиио истиина није, и оно шиио чиишалац буде исмејао, само ће себе сйавиши ван снаге.*

Износећи своје аутопоетичке исказе, доктор Субота је упадљиво скроман и свој дар и рад назива *бедасйим сујейом*, релативизује значај свог дела, боји се времена као стихије и као коначног судије, али и не скрива своју наду – да ће то дело ипак

имати свог будућег читаоца. Дакле, писац стрепи за судбину свога дела и жељно ишчекује и настоји да његов рукопис, ако узмогне, пређе границе међу световима и да неко из оностраности, чак иза смрти прокоментарише настало дело и да потврди да је оно и у тим пределима опстало, па да у тај повлашћени свет позове и списатеља:

Човек живи ипак ипко из часа у час мре, ие из њих сваку лисину ваља узети као иих мрења ирококол, а не као ниску иусиих речи које се добом расијају, док сисаиел, ваздашње ойречан са собом, грицка занокиице, бурмуи ушмркује и чека блудећи кроза своја размнива и мнива, да из оносйрансйва, куда сви морају иоћи, неко ирошайће: Изволийе, кнеже! Или макар: Иие, же!

Судећи по успеху свега што је Р. Б. Марковић написао, рекла бих да је ходајући зачудним светом својих несаница успео, не мало, да завири и на ону другу страну.

Милан НЕНАДИЋ

БРАЈКОВИЋЕВА УЗДАНИЦА

*(Крвава свадба у Брзави: једанаесто, дојуњено издање:
Београдска књиџа; Београд, 2004.)*

У „Напомени” једанаестом издању књиџе песама о којој ће бити речи, Драгомир Брајковић каже да „није могао претпоставити да ће се за ове три деценије она појавити у чак десет издања”. Као и у досадашњим издањима „Крваве свадбе”, и у овом најновијем наилазимо на шест нових песама, уз „Додатак” под насловом „Расправа у кума Ринга кафани о књиџи коју нико бије читао а свако о њој знз понешто”. Ово издање обогатимо је и „Рјечником мање познатих ријечи и израза” који је сачинио Мато Пижурица. Ту је и обиман текст Пере Зупца под насловом „Књиџа деценије” коју он, попут правог пријатеља и заљубљеника, назива „култном књиџом” једне песничке генерације. Перо Зубац одлично зна да „и смрт и живот у језику стоји” па зато и потписује текст дубоке вере у поезију Драгомира Брајковића. И не само вере него и нескривене љубави према ономе што можемо наћи у наслагама стихова смештених међу корицама.

Одатле ваља и почети. Наиме, довољна је склоност ка читању стихова, јер ту није пресудна склоност ка песниковој личности. Како је расла ова књиџа, тако се отварао један по један прозор кроз који ширим погледом можемо да разгледамо Брајковићеву духовну радионицу. Објавио је овај песник још и још песничких књиџа; као његов генерацијски сапутник, знам да је од прве књиџе „Велико путовање” и књиџе „Пролеће у Техерану” на велика врата ушао у српску поезију. Долазиле су још многе његове књиџе једна за другом, али се чудо „Крваве свадбе у Брзави”, на волшебан, ако хоћете судбински начин нашло као окосница, као стожер око којег се окреће космос укупне његове поезије. Брајковић је уочио да се без „топлог крила завичајног језика” песник и не може остварити, не може понудити сопствену кованицу нити утиснути индивидуални печат

у једну дуговеку и оригиналну песничку традицију каква је наша. У том повратку у језик, уз још неколика песника и прозна писца, Брајковић је најдаље и отишао. Има ту оног језичког обиља које можемо звати језиком Писане Јеле, песниковог родног места.

Занимљиво је да се лако може уочити да се „Крвава свадба” проширује и нараста баш захваљујући језику, да свеж песнички материјал не опада и не круни се већ се чврсто везује око кичменог стуба целокупног песниковог осећања и промишљања света у којем је рођен, све до оних неумитних изазова наше невеселе свакодневице о којој више знају они који су рођени где и Брајковић – а пропутовали и нагледали се света – него све политичке смене и ратови на овим просторима. Па чак и они који никуда нису макли од места рођења, одлично знају шта је земља, шта је кора хлеба, шта је правда и неправда, шта добро а шта зло. У ову књигу је стало толико топлине и људског разумевања да је немогуће не осетити њене мелемне флуиде. Како то ради Брајковић? Могућа је и погрешка, али наше скромно мишљење своди се на једноставан закључак: Драгомир Брајковић је око себе направио чудесну одбрану – прво духовности а онда и високе духовности која се наслања на искуства предака – да би лакше песнички пливао између Сциле и Харибде свеколиких поетика које се јављају као печурке после кише а животни век им је раван животном веку једнодневном лептира. Но, иза те наводне лакоће уз чију помоћ апсолвира и „тешке” задатке, овај песник чини се да ипак брани своју тврђаву самоће у којој су наталожене и године и искуство и опасна сазнања о свему ономе што нас је сналазило и што нас још може снаћи на овим немирним и трусним подручјима. Ова књига нам тако даје до знања да се три деценије опире конвенционалним обрасцима и „књижевног живота” и трчања по сваку цену да се чим пре објави књига „нових песама”. На другачијој ватри се греје песник Брајковић. О канонизацији, као и иначе, брину критичари и антологичари, они који су себи присвојили право на извесну „критичку зрелост” и „нагомилано књижевно искуство”. Ми, ипак, мислимо да је више књижевног искуства похрањено у само један вредан стих него у обимну књижевнокритичку студију о томе стиху. Ваља се запутити низ песме у овој књизи све до самога краја и разабирати се и проналазити оне радости које доказују да песник није био ни глув ни слеп пред голим чињеницама, с тим што је његово око уочавало оне преломне детаље и складно их везивало у песме. Далеко би нас одвело набрајање, али тек да поменемо неколико наслова: *Коша 905*, *Стигли су Каравласи*, *Кукуруза из Баната*, *Јефтан формира сељачке радне задруге*, *Долази шумар Селимовић* или лирску слику каква је *Крушка крај њуша*. Свакако да се не сме заборавити и фантазмагорична, скоро апокалиптична слика у срезаној поеми *Легенда о коњима Амира Франца*. Ми намерно нећемо да набрајамо песме које је Брајковић додао овом издању своје књиге, али бисмо само указали на песму која чини додатак, својеврсну аутокритику, анализу

или отклон самог феномена *Крваве свадбе у Брзави*, под насловом „Расправа у кума Ринга кафани о књизи коју нико није читао а свако о њој зна понешто”. То је нека врста дијаложке поеме о самој овој књизи где се у разговор уплићу они што, као, све знају и они који само зато што су одрасли са Мићиним малим (мисли се на аутора), знају још и више мада се са словима ове поезије нису сударили. „Тако, испирајући уста, / крену прича у којој се каже и чега има и чега нема, / и што је бивало и што никад неће бити / чак ни у књизи коју нико није читао / а свако о њој понешто каже. // А *Мићин мали*, склоњен у Слово, / не каже ништа - / њему се самом све већ једном казало”.

Шта се то аутору самом „све већ једном казало”, најбоље је узети ову књигу у руке, изоштрити вид, отворити јој срце и душу и примити је онаквом каква је. Ни мање, ни више.

Даница АНДРЕЈЕВИЋ

УРУШАВАЊЕ ЖИВОТА И ПРИЧЕ

(Радмила Поповић: „Рт голе истине“, Српско Сарајево, 2004.)

Кратка прича као нараторолошка форма којом је артикулисана нова књига Радмиле Поповић „Рт голе истине“ врло је погодна за изражавање декомпонованог света и модерног сензибилитета савременог човека који је њиме угрожен. Од Поовог јединства импресије у краткој причи, преко Вејновог цртежа уместо слике, Бориног психолошког крокија, до минимализма Албахарија, ова прозна структура је одражавала напетост савременог апсурда, психолошку драму бића и онтолошка урушавања. Есенција и егзистенција, нарочито урбаног човека, посебно у караказану Балкана и злог искуства новоапкалиптичког страдања, посебно у хронотопу Сарајева Радмиле Поповић, указује се као геопоетички скуп сублимних, сабраних лирских записа и поетизованих драма. Урушавање живота диктира урушавање приче које иде пољем нагиба ка себи, ка процесу себе и асоцијативним крхотинама раздешеног живота.

Прозна лексика Радмиле Поповић тако се указује не као тражена, ни као живљена, ни као дескриптивно-симболична, већ као пригодни синтетички пејзаж духа који прати урушавање света. Будући да тај свет не може разумети преко ума, покушава да га разуме преко емоција, али алтернативно и авангардно у изразу, јер се цела наша стварност доима као какав надреалистички филм који ће се такође урушити. Зато књига кратких прича Радмиле Поповић, хетерогена по темама, моделима приповедања, нараторским формама, али маркирана психолошким гестовима и драматским крешчендом приче, доноси тај електрицитет приповедања који настаје када се уз прасак руши један свет. Такав ауторски кључ обезбеђује овим причама онај „метафизички квалитет трагичног“ о коме говори Ролан Михаил Бахтин. Будући да приче изражавају конфликт са светом, свака као да има разрешење естетичког лука који се одапи-

ње у причи, али не обавезно на њеном крају. Сваки лик има своју разделничку, судбоносну демаркациону линију неспоразума са светом и прелазећи тај Рубикон, омогућава посебан квалитет радњи, драми, дијалогу или симболици слике.

Снагу литерарног опонента ужасној стварности у прози „Рт голе истине“ Радмиле Поповић представља однекуд нађена спиритуална моћ ласерског додира смисла и нагла семантичка пуњења која суну пред читаоца као метафизичка одбрана против физичког и против урушавања света. Апстраховање подразумевајућих дстаља, али с присутном интуицијом о постојању ствари, феномена и сензација, шири литерарни простор кратке приче Радмиле Поповић на формат есеја, новеле, лирске приче, а циклизацијом свих прича, с обзиром на жанровску проблемску природу модерне прозе, ову књигу можемо схватити и као роман у прозним секвенцама филмичког склопа. Ауторка се бави феноменима и њиховим одразом у свом бићу, дакле ноуменима. Приче повезује клизајућа, лутајућа поента о апсурду и урушавању свега под ауром ауторкиње неверице, али и неодустајања од живота.

Треба се подсетити Лаканових размишљања о томе да је подсвест организована као језик. Отуђена подсвест из урушеног света креће у универзум чије виђење управо и примамо преко пројекције свог подсвесног. Ауторка је тако супститут стварности заменила сопственом стварношћу текста и то о људима и бићима, која се не уклапају ни у већину ни у мањину, већ која су негде између, на ивици жилета, у јединственом живљењу јаства. Ти детаљи посебног лирског негатива, властити пут приступа стварности које више и нема омогућујући мали ментални пренос у времену, условни хронотоп и причу која се урушава пред урушеним животом. Фантом дезинтегрисане стварности може се изразити једино метајезичким карактером прозе. Рефлексије о том урушеном животу и иронизација стварности која нестаје, укида се усмеравајући аутопоетичку свест Радмиле Поповић ка литерарном портрету материје живота који пред њеним очима испарава у негативну историју и апсурд. То унепостојавање као животну чињеницу тешко је пренети у уметничку чињеницу. Зато је простор приче наше ауторке као испражњена суштина у коју она смешта властити спиритуални лирски садржај. Има ли система у лудилу овога века? – питао се још Шекспир! Има ли смисла писати о моралу у свету у коме морала нема? – пита се Радмила Поповић. Град као модел антихристовог света, још град у рату је за њу свевремени и свепросторни маркер за процес типологизације ликова, као у причи „Човек с кофером“, за феномен времена као у причи „Мартовски запис“ или „Издише време“.

Померање опруга у бићу које је условљено урушавањем живота резултира често егзистенцијалним криком, гестом, превратом у животу, као у причама „Разговор пред одлазак“ и „Веселе на гробљу“. Ауторка је одабрала причу, али је и прича

одабрала ауторку, по спиритуалној сродности, саучесној идентификацији и психо-симболичким знацима. „Рт голе истине“ већ у семантици наслова асоцира на предео шокирајуће, обнажене истине, сведене на факат у служби фикције. Фикционализација факта и фактографизација фикције, када је реч о рту, односно камену, односно према материји, указује да кроз њу пролази оксис мунди. Физичка и метафизичка слика Радмиле Поповић показује своку трансцеденталну снагу у причи „Загрљај у плавом“: „Има потребе да буде дио ове непокретне камене масе, да зајеме и да се привије уз своје језгро. Осјећа како му тијело прожима нека необична енергија земље, како се он лагано растапа и како га тле пожудно узима. Благост тог чудесног спајања скрнавe бујице аутомобила што теку према мору. Око њега се на моменте заталаса тишина и напросто му се учини да се и он заише између земље и неба, подједнако наклоњен и паду и лету, Овог августа, као никад дотад, Блажо има наглашену жељу за утихнућем.“

Ликовна вокација Радмиле Поповић долази до изражаја у приповеци „Љиљана“, у бојама оплођеног пролећног ваздуха, у облику цвећа и линијама земље. Овим пиктуралним сензацијама ауторка као да хоће да припитоми хаос, да успостави правила нереди и да неке људске стандарде сачува од урушавања и рашчовечења. Овај свет је бизаран и неприлагођен човеку, а његови закони нису по хуманој мери. Универзална питања људске егзистенције ауторка поставља на свом микро плану и у калеидоскопу индивидуализованих исечака живота. Радост и бесмисао заједно, једно у другом, једно упркос другом, или једно захваљујући другом, присутни су у оксиморонској причи „Троје“. На трагу налажења онога што је и у урушеном животу духу неопходно и могуће, Поповићева води своје урушавање приче ка себи, где ће похранити последње зрно смисла. Рефлексивна суштина тог питања сугестивна је у причи „Књига која није спаљена“: „Треба космос да вам се спусти на чело да га подупрете сопственом мишљу. Треба земља да вам налегне на груди и да је понесете у свом наручју. Треба човјечанство да вам се размили по крвотоку и да ваша топлина прелази на друге људе.“

Женски сензибилитет ове ауторке, који се не може назвати женским писмом у смислу пола или емотивно-патетичких идиома, указује на љубав као родитељку и спаситељку света, на љубав као најважнију енергију свемира, на њену примордијалну снагу, на свелубав која, као и у делу Милоша Црњанског, затвара сребрни круг једног личног и планетарног уробороса и свесвета. Будући да је од времена Црњанског тај свет претрпео даља урушавања, прича Радмиле Поповић се закривљује ка својој иманентној тачки у јаству. То преображење и индивидуација живота у причи се догађају увек на најинтензивнијем месту, као нараторски прелом и семантички скок у биће. Прича ове ауторке је као догађај који се могао десити и као прича која се догодила,

али укинута стварност укида и део приче водећи је есенцији. Тај поменути процеп у причи, нараторски зев, белина апсурда који ауторка оставља без речи је ефектан прозни циљ овог ауторског текста, ваљан естетички резултат и поетички медиј између урушеног живота и урушене приче. Брзи приповедни процес, динамика изнутра и муњевите слике ове прозе одлично показују способност Радмиле Поповић да текстуалним паспартуом укаже панреалну урбанологију и бесмисао устројства света.

Закрити дух необичне приче ове ауторке, са силом судбине и „извесном лажи која се задржала у уметности приповедања“, како вели Пекић, указује на намеру да се створи нараторска магма приче која, урушена, тражи коначни облик будуће лепоте света. Ауторка тражи синониме за избегавану стварност, понавља хуманост у себи кад је другде нема, опире се симулакруму живота и роботизацији човека. У ту функцију ауторка је изабрала начин дискурса као средство за постизање компромиса између различитих стварности – оне која се урушава у животу и оне која се урушава у њој, па потом у причи. Њена је прича говор не из себе него над собом, оном која објашњава свет себи, а он је необјашњив и која именује његово урушавање, а оно је неименовано. Анатомија тог апсурда, страха, боли, мисли између два стања, изгубљеног живота и невидљивог новог, без Архимедове тачке ослоња, се у причама Радмиле Поповић у књизи „Рт голе истине“ разрешава необично-обично, просто као морање, дисање, живот.

Како се не би изгубили у депонији дехуманизоване стварности, ауторка своје самосвесно приповедање осветљава светлошћу хуманизма, илуминира изнутра, својим унутарњим виделом, својим тумачењем закона који су уграђени у материју, дух, топос, хронос. Зато се њена проза чита, на најбољим местима, као текст Првога дана, наравно модерно артикулисан, али примордијално чист и истинито го. Јасан благослов те унутарње светлости Радмиле Поповић која исијава из ове књиге наравно није довољан ни да свет буде бољи ни да престане његово урушавање. Свесна тог муклог проклетства људске природе и непоузданости историје и друштва, она ће трансформисати животне чињенице у уметничке са сабраном прозном маркацијом да би поставила питања, а постављати питања и јесте прави задатак литературе. Учиниће то с језичком културом и нараторским артизмом, с пијететом за склоп речи, а ноторна је чињеница да вредност литературе од организације речи управо и зависи.

„Рт голе истине“ Радмиле Поповић је прозни текст са естетичким резултатима, утемељен у емпирију колико и у интуицију, у универзалном колико и у интимном. Ако се има у виду да је настао почетак трећег миленијума у коме је Балканска европска ноћ, она је покушала да илуминира црно сунце друштва својом причом. Ако је средњи век егзорцирао ђавола, XX век је егзорцирао бога. Након геополитичке, геоекономске, следи нам

геокултурна глобализација. Она би значила крај језика, крај народа и крај личности. Мислим да је ово један од текстова који се томе опиру и храбро негирају.

Радмила Поповић се у својој књизи кратких прича „Рт голе истихе“ одриче урушеног живота, одјављује од великих идеала, али не и од хуманизма, и склања се у своју урушену причу. Своју страсну књигу о животу који је тешко преболети и причама које је немогуће заборавити. Она их посвећује малом броју оних који ће имати то апсолутно чуло за свеопшти и лични губитак које нам је донело ово време, свесна чињенице да литература мора да исповеда ту поетику краја – краја миленијума, краја хуманизма, краја идентитета. Но, будући да је човек смртан, а књижевност бесмртна, можда неко слово књиге и духа буде спасено као посебност сваке културе у некој васионској боци. У сврху тог спасења исписана је и ова књига.

Небојша ДЕВЕТАК

*МИТ КАО ИСТИНА ИЛИ ЗАМАГЉЕНА
СТВАРНОСТ*

*(Смиљана Ђорђевић: Кирка, чаробница са острва;
Фестивал југословенске поезије младих, Врбас, 2005.)*

Фестивал поезије младих у Врбасу сваке године првонаграђеном пјеснику из претходне године објављује књигу. Тако је недавно из штампе изашла и збирка прошлогодишњег лауреата Смиљане Ђорђевић из Јагодине, под помало мистичним насловом „*Кирка, чаробница са острва*”.

Овај наслов нам у памет призива лик из античке митологије, Кирку, чаробницу са острва Ееје, острва које су ријетко посјећивали људи. Легенда је у једном случају повезује са Аргонаутима који су се са златним руном враћали из Колхиде и које је дочекала благонаклоно, посавјетовавши их како да савладају тешкоће и врате се у Јолк, своју постојбину. У другом случају Кирка се доводи у везу са Одисејем, кога је у повратку из Троје за Итаку на острво бацила олуја. Одисејеве сапутнике, које је он послао да истраже острво, Кирка је чаролијом претворила у свиње. Одисеј уз помоћ бога Хермеса присиљава Кирку да скине чаролију са његових другова и врати им њихов људски лик. Она пристаје уз услов да Одисеј остане код ње годину дана. Након истека тог времена Кирка га испраћа кући, знајући да ће ускоро родити његовог сина, итд.

Тако кажу легенде. Шта је, међутим, од тога, Смиљана Ђорђевић, на било који начин, преточила у своју поезију. Ближа веза са наведеном легендом може се препознати тек у пјесми „*Посијеља од маслиновог дрвећа*”. Међутим, кључ за разумијевање употребе Киркиног имена скрива се прије свега у сложеној структури пјесме „*Кирки из пошјаје*” која почиње стиховима: *Да си бар само мейшафора у слијој пјесми, / Символ за хаос што иришајен вреба...* Тај „хаос што притајен вреба” назире се као магично ткање управо дешифровањем легенде, која својом асо-

цијативношћу води у интертекстуалност, кроз коју се назире зам-агљена стварност.

Наиме, не смије се изгубити из вида да је ова пјесникиња одрасла у једном опаком времену, у сталној пријетњи ратом, чији је пламен већ прљео границе земље у којој је рођена; а који ће у самој завршници кулминирати бесмисленим бомбардовањем, сијући посвуда смрт и мрак. Пјесме сажете у ову збирку настајале су након овога зла, када је, како би рекао Миодраг Павловић у једној својој пјесми, *џоново џребало џронаћи наду*. Не тражи ли је и Одисеј у повратку за Итаку, након тројанског рата? Али мора проћи још многа искушења, међу којима и острво Ееју са чаробницом Кирком, у овом случају симболом свакојаког зла које по потреби мијења лик.

Та непрестана вртња у круг за смисленијим и човјечнијим животом израста у сумњу о беспомоћности појединца да се избори са силама које „надмашују његову способност да се одбрани”. Пјесникиња зато одустаје од високих идеала које намећу: историја, религија, филозофија, митови; а који се увијек изнова рефлектују на нове генерације. Ови идеали уистину јесу потврда идентитета, али предозирани изазивају супротан ефекат – згађеност над лицемјерјем и уздизањем моралних принципа које неријетко дезавуишу управо њихови протагонисти. Има ли онда ишта логичније него да пјесникиња празнину насталу невјерицом у пророчанства лажних демијурга попуни животном опипљивошћу малих ствари. Мит и легенду у својој збирци Смиљана Ђорђевић је употребила као „инверзију у времену”, пројектујући прошло у садашње, не само у узрочно – посљедичном смислу; већ и у језичком, као у пјесмама „*Бексџво*” и „*Нико у мојој џесми*”, занемарујући њихову комуникацијску а наглашавајући магијску моћ, чиме је њена поезија, барем преко ових пјесама, добила на вишеслојности.

Трансфигурација је такође једна од кључних ријечи на путу до разумијевања ове поезије. У пјесми „*Љуџро*”, на примјер, пјесникиња се поистовјећује са демоном зла (можда баш Кирком): *За колено козију џришијем ноџу, / За џојас дебели реј заденем, / У усџа змијски језик уџурам. / У лов на нечији животи џад кренем*. Слично је и са пјесмом „*Проџеј и њеџова сенка*” која почиње стиховима: *Мењамо образине, / Уши и носеве, / Па чађу науснице, / Да зуби не вуре*. Треба ли и напомињати да је Протеј такође лик из античке митологије, симбол преобразбе, дакле и чаробњаштва, баш као и Кирка.

Кроз читаву ову збирку расплињују се демонски прамен-ови магле, као у каквом хорору, гдје се обриси предмета и дешавања тек назире, попримајући често гротескне облике. Оваква окултна атмосфера приближава ову збирку пјесништву Новице Тадића, најпознатијем „демонологу” међу српским пјесницима.

У пјесми „*Евроџа – истина*” пјесникиња пита стихом *Шџа је немоћније од истине?* Чини ми се да је читава ова збир-

ка и настала као трагање за одговором на то питање. Многи пјесници прије ње тражили су исти одговор, и нису га нашли, као што га неће наћи ни будући; јер лица истине као и лица лажи лако је прикрити маском. А тој вјештини људи се уче откад постоје. Зар и само посезање за архаичним митовима и њиховим транспоновањем у вријеме садашње, е да би се показале неке истине, није узалудан посао. За све друге можда јесте, осим за пјесника, јер он сам себи ствара простор слободе који му даје право да изабере сопствени пут до истине, ма колико био у заблуди. И немојте мислити да није свјестан те заблуде. Али он једноставно другог избора нема.

Бранислав ЗУБОВИЋ

*ЛЕПОТА СТВАРАЊА СВЕТА У ПЕСМАМА
ДРАГАНЕ БУКВИЋ*

(Драгана Буквић: Азил за њишце; Београдска књиџа, 2004.)

Драгана Буквић (1976), је један од најпродуктивнијих песника, генерације рођених 70-тих година. Објавила је пет књиџа поезије *Немир у Бусоли*, *Снови о Складу*, *Плодови осаме*, *Црна свила* и *Азил за њишце*, у којима је успешно промовисала свој песнички језик. У прве четири, написане у форми сонета и глосе - стекла је и с правом носи песничко звање које је исказала версификацијским умећем.

Азил за њишце, („Београдска књиџа”, 2004.) је свакако нешто ново у песништву Драгане Буквић јер је за разлику од прве четири књиџе написана у белом стиху. Подељена је у четири циклуса *Сећање на искон*, *Трагови*, *Азил за њишце* и *Тумач знакова*, а певање је закупљено мисаоном зачудношћу у руху митске потке. Језик је слободнији и животнији чему је допринео бели стих којим је Драгана Буквић извесно, овладала.

Први циклус *Сећање на искон* уводи нас у претпотопско доба, да би спојем модерног израза и архаичног талог језика, преплићући стварно и имагинативно, прошло и садашње, снажном рефлексивном нотом најавила велику борбу добра и зла, овога пута схваћену као један виши ступањ светла и таме, у непрестаној потрази за оним што је песникиња назвала *Искон*. Драгана Буквић своју религију, тачније Бога види у стаблу липе, цера, храста... Та својеврсна вера и религија у природу искона уводи нас у прошлост, дочим њен нестанак, дакле природе, подсећа на садашњост. Веома добрим метафорама, песникиња појачава драмску радњу њеног поетског путовања кроз један нови свет састављен од чистог лирског материјала. Међутим, треба напоменути да се песникиња не одриче садашњости и да је

борова и звуке кише предстваља у ствари *Азил за ѿишце* Драгане Буквић. Сада кроз трећи циклус преовлађује култ птица. И даље је све чулно, а слике природе су еротичне. Вечни дух слободе је сав у имагинативности преображаја стварног и нестварног, стално на тасу распетог између *нашега јуче и нашега суиѿра*. Овде је реч о особеној имагинацији прожетој философијом тишине и спокоја. Атмосфера свој врхунац достиже у песми по којој књига носи наслов *Азил за ѿишце*. Песимизма у свом извормом облику готово да и нема. Отворена потпуно према свету биља и немуштих символа, Драгана Буквић гради *Азил за ѿишце, од згуснуше свеишоси / Са сводовима довољно ѿросираним / Да не заробе ѿишчије снове*.

И на крају овога циклуса, враћа нас у тишину девојакче собе, призивајући снове *као шѿо се ѿризивају голубови...*

Последњи циклус у овој књизи песама, *Тумач знакова*, по много чему подсећа на други циклус. Песникиња је *ѿришла свеиу ѿуним чулима*. Сада њена философија у потпуности излази на површину песме како би лирски субјет *досегнуо бескрај*. У идиличним сликама ослушкујући мирис земље и тишину ћутања, расејана између светова исписује меланхолична стања своје душе у потрази за оним претпотопским крхотинама по којима газимо не обраћајући пажњу на оно из чега смо и сами настали.

Михајло ФЕЈСА

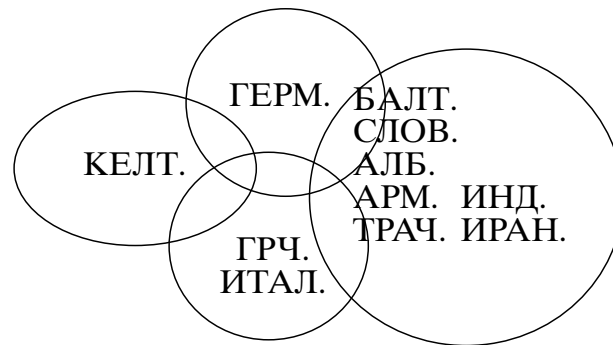
*РУСИНСКИ И ЕНГЛЕСКИ КАО ИНДОЕВРОПСКИ
ЈЕЗИЦИ*

Изрази *индоевројски језик* или *индоевројски језици* у компаративистици обухватају сваки језик појединачно или све језике заједно за које постоје докази лингвистичке природе да су могли проистећи из једног истог, иако непосредченог језика. Према компаративистима с краја XIX века из, условно речено, стабла хипотетичког праиндоевропског језика произилазе следеће основне гране: индоиранска (са иранским и санскритским огранцима), јерменска, балто-словенска (са балтијским и словенским огранцима), албанска, грчка, германска, келтска и италска. У XX веку у компаративистичке анализе укључени су још тохарски и хетитски (Martine, 1987: 123).

Фасцинирани формалним подударностима, компаративисти су многе студије посветили одређивању постојбине Индоевропљана и реконструкцији њиховог језика. Они су настојали да креирају изворни језик, али су то углавном чинили на основу компарације само њима познатих језика. У свом настојању наишли су и на неколико објективних тешкоћа. Пре свега, иновације које су настале унутар језика удаљавале су и саме језике једне од других и, истовремено, све њих заједно удаљавале од траженог изворног језика. Уз то, за многе језике не постоје писани документи.

Ако упоредна граматика и није успела доћи до траженог прајезика, она је открила многе процесе који су довели до стварања данашњих језичких група и до настајања особина којима се одликују. За нас је прихватљива *ѿеорија ѿаласа* Ј. Шмита, по којој индоевропски језик није био хомоген, већ је у најранијим фазама представљао скуп дијалеката. Развој индоевропских језика је највероватније резултат стапања говора различитих популација, те су стога они међусобно повезани и захватају једни у друге. Однос индоевропских језика према Шмиту може се сликовито приказати са четири таласа који личе на четири спојене карике чиме се истиче да је сваки од њих одређен неким

заједничким и неким специфичним особинама (Ivšić, 1970: 2).

В. И. Георгијев разликује три велике скупине индоевропских језика: 1. северноиндоевропску (балто-словенско-германска група, тохарски језик); 2. централноиндоевропску са две подгрупе: а) западном (келтски, италски и венетски језик) и б) централном (грчки, трачки и индоирански); 3. јужноиндоевропску (пелашки, ликијски, хетитски, етрурски¹, лидијски, лувијски, хијероглифски „хетитски“) (Георгиев, 1956: 60). Језици који су предмет овог рада спадају у северноиндоевропску скупину. Прихватање претпоставке оних компаративиста који за прадомовину Индоевропљана сматрају централну и југоисточну Европу, а не Азију (Савченко, 1974: 23; Трубачов, 1983: 247)², пружа основу и за становиште да је прадомовина Индоевропљана могла захватити и подручја германске и балто-словенске групе (в. илустрацију). Без обзира на одређена неслагања у вези са простирањем прадомовине Индоевропљана, германски и словенски језици, чији су говорници живели на географски блиским подручјима деле поједине гласовне, обличке и лексичке особине што је неспорно последица контакта.

Желећи да истакну везу и разлике међу појединим језицима, компаративисти унутар индоевропских језика разликују *кентум* и *сатем језике*. Називи су дати према латинском и иранском изговору речи *сџо* (срп., русин. и др.) : лат. *centum* : иран. *сајџм*. Језици са карактеристикама кентум језика се углавном налазе на западу, а језици са карактеристикама сатем језика – на истоку индоевропске територије.

Однос типичних иницијалних консонаната у енглеском и русинском није *к : с* већ *х : с* (нпр. енгл. *hundred*, русин. *сџо*);

¹ Према подацима којима наука располаже у новије време, Ј. Грковић не укључује етрурски језик у ову индоевропску скупину (Grković, 1987: 12)

² Компаратисти су до овог становишта дошли на основу назива биљака и животиња који су карактеристични за централну и југоисточну Европу.

изворно *k* се у енглеском развило у *x*, док русински чува *s* сатем језика. Међутим, тек узимањем у обзир резултата палатализације, често постајемо свесни ширег присуства овог и других гласовних односа. Консонант \bar{z} у латинској речи *gnosco*, *gnou-i* одговара консонанту *z* у русинској речи *знац*. У енглеској речи *know* опажамо присуство германског консонанта *k*, који се, међутим, у савременом енглеском на почетку речи испред *n* не изговара. Грчка реч *kardia* и старословенска реч **СЕРДЦЕ** омогућавају јаснији увид у однос *k* : *s*; у енглеској речи *heарѿ* и у русинској речи *шерцо* тај се однос само назире. Као илустративан пример наведимо и *grain* : *зарно*.

Следећи примери представљају део индоевропског фонда који енглески и русински језик деле. Највише сличности опажамо код именица. Оне су најочигледније при називима чланова породице – *mother* : *мац* (акуз. *мацер*), *brother* : *браѿ*, *sister* : *шестѿра*, *son* : *син*. Остале именице – *guest* : *ѿоци*, *goose* : *ѿуска*, *nose* : *нос*, *church* : *црква*, *rose* : *ружа*, *milk* : *млэко*, *tooth* : *зуб*, *mouse* : *миш*, *plough* : *ѿлуѿ*, *snow* : *шнѿ*, *meat* : *месо*, *mill* : *млѿн*. Илустративних примера има и код глагола – *be* : *буц*, *eat* : *эци*, *love* : *любиц*, *sit* : *шедзиц*, *mix* : *мишац*, *lick* : *лѿзац*. Придеви, бројеви и заменице не пружају много примера – *thin* : *ценки*, *three* : *ѿтри*, *те* : *ми*. Чести су случајеви када уочавамо одређене сличности међу лексемама, али лексеме имају различито значење и при том не припадају истој врсти речи – *queen* : *жена*, *sour* : *сир*, *book* : *буква*, *[ice]berg* : *бреѿ*, *ѿарден* : *[za]gradka*, *дивине* : *дѿвица* / *дѿва*.

Постојање некадашњег германско-словенског, односно германско-балто-словенског заједништва је много читљивије на плану дијахроније, док су сличности на плану синхроније делимично или потпуно избрисане. На такво заједништво, на пример, указују старији облици енглеске речи *loaf* и русинске речи *хлэб*, које налазимо у староенглеској речи *hlaф* и старословенској **ХЛѢБЪ**. Наведимо за ову прилику и случај заменице другог лица једнине. Заменица другог лица једнине у савременом енглеском гласи *you*, а у савременом русинском – *ѿи*. У овим облицима се не назире некадашња германско-словенска веза; у средњоенглеском периоду, међутим, заменица другог лица једнине гласила је *thou*, па је на нивоу дијахроније германско-словенска тј. индоевропска веза и овде видљива и неспорна.

Покушавајући да објасне генезу и еволуцију индоевропског глаголског система, компаративисти су наглашавали да у древном језичком стању није била успостављена дистинкција између именица и глагола. Није се правила разлика између, на пример, *ловиѿи* и *лов*; појмови су се односили на исту реалност, али су се налазили у различитим контекстима. Те јединице су имале особину која се приближавала нашој данашњој представи о једној од основних особина именица – неразликовању активног и пасивног стања. До почетка диференцијације тих јединица, које у суштини нису ни именица ни глагол, могло је доћи када се од основе неутралне у погледу оријентације радње ка оном

који трпи, пацијенсу, или оном који је изазива, агенсу, извело такозвано *име радње* које омогућује прецизирање идентитета агенс или пацијенс (Martine, 1987: 218). Када се први елемент схватио као агенс, други елемент се интерпретирао као десигнат одређених радњи. На тај начин су некадашње неутралне јединице стекле или карактер субјекта тј. именичку природу, или карактер предикатора тј. глаголску природу.

На питање да ли је инфинитив глагол или именица О. Јесперсен одговара да је тај облик постепено губио именичке и стицао глаголске карактеристике. У исказу *I can sing* (русин. *Я можем шїивац*) у коме је изворно значење *can* било „know”, глагол *sing* се налазио у функцији објекта глагола имајући герундијално значење „singing”. Примери који откривају инфинитив у функцији субјекта потврђују то становиште. Група са глаголским обликом се у том случају може заменити заменицом као нпр. у исказу *To see you is always a great pleasure* (русин. *Видзиц це више вельке задовольсїиво*) који се може свести на *It is always a great pleasure* (русин. *То више вельке задовольсїиво*) (Jespersen, 1987: 329-330). Глаголски системи индоевропских језика су, чини се, прошли веома сличан развојни пут.

На контакте прасловенских и прагерманских племена указује и корен *рус* који се налази у придевима *руски*, *белоруски* и *русински*. У литератури постоје три тумачења о пореклу корена *рус* и сва три на овај или онај начин указују на постојање словенских и германских веза. Корен *рус* се налази и у именици *Русин* којом се у XI и XII веку означавао припадник популације Источних Словена (Чучка, 1990: 57). По првом тумачењу корен *рус* потиче од имена скандинавског племена Варјази из IX века нове ере. По другом тумачењу, Рус или Рос је било словенско племе које је до IV века нове ере било насељено јужно од Кијева, чије име су касније примили скандинавски освајачи. По трећем тумачењу, Рус је било племе које је на територију Источних Словена дошло у IX веку из Скандинавије, али се не доводи у везу са Варјазима већ са Рутенима или Рутима, становницима града Рузи на југу данашње Француске (Magosci, 1994: 9). На треће тумачење надовезује се и Х. Костељник (Костељник, 1975: 129-130). Он сматра да се Русинима (Ruthen-и) називало једно племе у Галији (у данашњој Француској) које још у I веку пре нове ере помиње Јулије Цезар када помиње територију Русина (Провинца Рутенорум), као и Одоакар који себе у једном запису на камену из VI века назива краљем Русина (Rex Ruthenorum). Један део тог галског племена, претпоставља Костељник, могао је доћи негде у периоду од IV до VI века наше ере на територију Источних Словена, одакле потиче и назив Галиција.

На контакте прасловенских и прагерманских племена указују и бројни топоними. О контактима сведочи не мали број топонима на тлу данашње Велике Британије, у Ирској и Шкотској, који у себе укључују *рус / рос*, односно, *ross / ros / russ / rous* као нпр. Russ and Cromarty, Rousay (острва), Ross of Mull (полу-

острво), Roscommon, New Ross, Ross-Carberry (места и заливи), Rosskeeragh (обала), Rosslare Bay (залив и место) Roscrea (место) итд. (Timkovič, 1998: 116)³. Топоними са кореном *рус* у Карпатском ареалу су далеко бројнији нпр. Руске, Кајња Руска, Руска Воља, Русков, Рускиновце итд. (Гнатюк, 1988: 35-52).

³ Према Тимковичу и резултатима најновијих истраживањима на која се он позива Словени не потичу од једног него од три прасловенка племена. Ова племена историја познаје под именима племе Магог (Скити), племе Гомер (Келти), и племе Мосок-Тубал (Моско-Ибери). У овим истраживањима језик бачко-сремских Русина сматра се модификацијом језика Прасловена-Келта (Тимкович 1998: 180-181).

ПРЕТПЛАТА

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет шtamпарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 720 динара.

Претплата се може уложити на жиро рачун број 840-98664-83 код УП са назнаком „за часопис ТРАГ”.

Чим нам доставите ову наруџбеницу и потврду о уплати, ми ћемо вам слаћу часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити на телефон: 021/705-638 или на e-mail: biblvrbas@ptt.yu

НАРУЏБЕНИЦА

Наручујем 4 броја часописа ТРАГ за 2005. годину.

(име и презиме, назив правног лица)

(адреса)

(поштански број и место)

(телефон)